

สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ระดับการประเมินคุณภาพ

ดีเยี่ยม

ดีมาก

ดี

ปานกลาง

กระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติ
ด้วยการสร้างชุมชนใหม่: กรณีศึกษา บ้านม่อนบ่อเฮาะ
ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

สุวิมล มีแสง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2554

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

ชื่อเรื่อง

กระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติ
ด้วยการสร้างชุมชนใหม่: กรณีศึกษา บ้านม่อนบ่อเฮาะ
ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

โดย

สุวิมล มีแสง

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมช สิตะโกเศศ)
วันที่ 25 เดือน ก.ค. พ.ศ. 54

กรรมการที่ปรึกษา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรารัตนา ยศสุข)
วันที่ 25 เดือน ก.ค. พ.ศ. 54

กรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์สมชาย องค์กรประเสริฐ)
วันที่ 25 เดือน ก.ค. พ.ศ. 54

กรรมการที่ปรึกษา

(อาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์)
วันที่ 25 เดือน ก.ค. พ.ศ. 54

ประธานกรรมการประจำหลักสูตร

(รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมช สิตะโกเศศ)
วันที่ 25 เดือน ก.ค. พ.ศ. 54

สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการรับรองแล้ว

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จำเนียร ยศสุข)
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
วันที่ 27 เดือน ก.ค. พ.ศ. 54

ชื่อเรื่อง	กระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติ ด้วยการสร้างชุมชนใหม่: กรณีศึกษา บ้านม่อนบ่อเฮาะ ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
ชื่อผู้เขียน	นางสาวสุวิมล มีแสง
ชื่อปริญญา	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
ประธานกรรมการที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมช ศีตะโกเศศ

บทคัดย่อ

ชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะเป็นชุมชนตั้งขึ้นใหม่โดยผู้ที่อพยพมาจากบ้านยางหลวง ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ หลังจากประสบภัยพิบัติน้ำท่วมดินโคลนถล่ม การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่ เพื่อศึกษาการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ และเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพใช้วิธีวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยการจัดเวทีระดมข้อมูล สนทนากลุ่มย่อย เชิงลึกและจากสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับผู้นำ กรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ จำนวน 65 ครอบครัว

จากการศึกษาพบว่า กระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่ มีอยู่ 2 ส่วนดังนี้ 1) กระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยจากการร่วมมือระหว่างคนในชุมชน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ เพื่อนฝูง การแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติหรือความเป็นวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ที่ไม่เป็นแบบทางการ ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ ประเพณี วัฒนธรรมชุมชน การลงแขกเอามื้อเอาแรง 2) กระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยจากการร่วมมือระหว่างชุมชนกับภายนอก โดยพบว่าชุมชนมีความพยายามประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เพื่อแก้ปัญหาภายนอกเหนือสิ่งที่ชุมชนไม่สามารถจัดการได้ จนเกิดกระบวนการความร่วมมือและได้รับการสนับสนุนจากทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ ซึ่งกระบวนการสำคัญในการพัฒนาของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนที่ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ในการแก้ปัญหาคือความสอดคล้องของชุมชนท้องถิ่น

การศึกษายังพบว่าแนวทางนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยแต่ละด้าน ได้แก่ 1) ด้านการจัดการที่ดินและพัฒนาที่อยู่อาศัย 2) ด้าน

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3) ด้านเศรษฐกิจ และการเงินชุมชน 4) ด้านสังคม วัฒนธรรม และสวัสดิการชุมชน

สำหรับแนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัยในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ 1) การสร้างกลไกพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น 2) หลักการบริหารจัดการที่มีระบบความยืดหยุ่น ประชาธิปไตยชุมชน และการใช้ทุนในชุมชนเป็นหลัก 3) กระบวนการที่ชุมชนได้จากการเรียนรู้และเป็นบทเรียนนำไปพัฒนา 4) การใช้แผนชุมชน กฎระเบียบกฏกติกา และระบบข้อมูลเป็นเครื่องมือการพัฒนาเพื่อการจัดการตนเองของชุมชนที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในอนาคต

Title	Self Management Process for Recovering the Community after the Disaster by Setting up the New Community: A Case Study of Baan Mon Hoh, Tapha Sub-district, Mae Cham District, Chiang Mai Province
Author	Miss Suwimol Meesaeng
Degree of	Master of Science in Geosocial Based Sustainable Development
Advisory Committee Chairperson	Associate Professor Dr. Pramot Seetakoses

ABSTRACT

Baan Hoh is a new community settled by evacuees of Baan Yang Luang, Tapha Sub-district, Mae Cham district, Chiang Mai province after the landslide catastrophe. This research aimed to explore the recovery process of the community after the disaster by building the new community, and to investigate the self management as part of the community revival. This study was a qualitative research based on; organizing forums for collecting data, focused group interviews, and participatory observation with leaders and committees of the village.

According to the study, the revival process after the disaster by setting up the new community created two dimensions: 1) the recovery was the collaboration of members who had close relations grounded from the kinship system and friendship with locals, and solved the problem by employing informal local cultural values through various activities such as traditions, community cultures, and labor exchange among their own community which was locally called “ao mue ao wan”, 2) it showed the recovery process between the community and outsiders in order to solve problems which the community was unable to do. This led to the cooperation and support by an institute of local development organization to recover the community after the devastation. It was an important process in developing the local organization based on the principle of people’s participation in mutually thinking, making decision, and planning to get rid of problems by the way to suit the locality.

According to the study, then developed to self management of the community in different aspects which are: 1) land management and development of housing, 2) natural resource and environment, 3) economy and community's finance, and 4) society, culture, and community's welfare.

Furthermore, they have come up with several ideas and ways of self management which are, for example: 1) building self improvement mechanism of the community and locality; 2) flexible administrative principles, community democracy, and major use of local capitals; 3) local process extracted from learning and lessons for development; and 4) adoption of local plans, rules and regulations, and data bases as a developing tool for self management of the community to reach self-dependence in the future.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยกระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่ กรณีศึกษาบ้านม่อนบ่อเฮาะ ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ผลงานชิ้นนี้เกิดขึ้นและสำเร็จลุล่วงได้ จากการช่วยเหลือของคณะกรรมการที่ปรึกษาซึ่งประกอบด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมช ศีตะโกเศศ ประธานกรรมการที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรารธนา ขศสุข รองศาสตราจารย์สมชาย องค์กรประเสริฐ และอาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์ กรรมการที่ปรึกษา ซึ่งเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือเสนอแนะ พร้อมกับเสริมสร้างกำลังใจ ตลอดจนให้คำปรึกษาหารือตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการทั้งแนวคิด วิธีการ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้

นอกจากนี้ผู้ศึกษายัง ได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) สำนักงานปฏิบัติการภาคเหนือ ที่ส่งเสริมสนับสนุนเพื่อมุ่งหวังให้เกิดกระบวนการศึกษาวิจัยแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ขอขอบคุณ คุณพลากร วงศ์ทองแก้ว, คุณสุพัฒน์ จันทนา, คุณสุรพล คำคำ, คุณประยงค์ ดอกคำไช, คุณสรศักดิ์ เสนาะพรไพโร และคุณธีรพล สุวรรณรุ่งเรือง ที่คอยให้กำลังใจ และช่วยเหลือให้คำปรึกษาที่ติดต่อมาอย่างต่อเนื่อง

ขอขอบคุณ ท่านพลเอกพิชาญเมธ ม่วงมณี, คุณสุนิสสา คามะนา, คุณเอก มณีใส, คุณนเรศ วงศ์คม, คุณสิรินาถ ทิพย์รัตน์, คุณธัญญ์นรี ธีรวิมลวัฒน์ และเพื่อน ๆ พี่ ๆ ภูมิสังคมรุ่นที่ 4 ที่ไม่ได้เอ่ยชื่อนามที่ร่วมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งให้การคำปรึกษาพร้อมกับกำลังใจ การช่วยเหลือมาโดยตลอดจนให้งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้เกิดขึ้น และสำเร็จได้

ขอขอบคุณ คณะกรรมการบ้านมั่นคงชนบทบ้านม่อนบ่อเฮาะ และสมาชิกชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ทุกท่านที่อำนวยความสะดวกความร่วมมือ การจัดประชุม ประสานงาน และการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ งานวิจัยให้เกิดผลสำเร็จ

งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้คงออกมาเป็นรูปเล่มเช่นนี้มิได้หากไม่ได้รับกำลังใจอันสำคัญจากครอบครัว พ่อ แม่ ของผู้ศึกษา และความร่วมมือจากการสนับสนุนจากทุกท่าน ในโอกาสนี้ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นส่วนที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ชุมชนประสบภัยที่อื่น ๆ ตลอดจนผู้ที่สนใจ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(5)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญ	(8)
สารบัญภาพ	(10)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
โจทย์งานวิจัย	3
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
ขอบเขตการทำวิจัย	4
นิยามศัพท์	5
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	7
แนวคิดที่เกี่ยวกับชุมชน	7
แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชุมชน	24
แนวคิดการปรับตัวของมนุษย์จากภัยพิบัติ	31
แนวคิดการฟื้นฟูชุมชน	34
แนวคิดการจัดการตนเอง	40
แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องของการมีส่วนร่วมของประชาชน	46
แนวทางการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยของประเทศไทย	53
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	56
กรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย	62

	(9)
	หน้า
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	63
สถานที่ดำเนินการวิจัย	63
ประชากร	63
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	63
การวิเคราะห์ข้อมูล	65
ระยะเวลาในการวิจัย	65
ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	65
บทที่ 4 ผลการวิจัย	69
สภาพบริบทข้อมูลทั่วไป	70
สภาพชุมชนก่อนการฟื้นฟูชุมชน	77
ความเป็นมาของการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัย	78
กระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ของ	
ชุมชนบ้านม่อนบ่อเหาะ	80
การจัดการตนเองของชุมชนบ้านม่อนบ่อเหาะในการฟื้นฟูชุมชนหลัง	
ประสบภัยพิบัติ	88
ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัย	99
ปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลัง	
ประสบภัยพิบัติ	100
แนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ	102
บทที่ 5 บทสรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ	106
สรุปผลการศึกษา	106
อภิปรายผล	111
ข้อเสนอแนะ	119
ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป	122
บรรณานุกรม	123
ภาคผนวก	127
ภาคผนวก ก ประวัติผู้วิจัย	128

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 กระบวนการเกิดของชุมชน	13
2 แนวความคิดของการพัฒนา	26
3 วิธีชีวิตชุมชน	36
4 หลักคิดและปรัชญาการฟื้นฟูชุมชน	37
5 รากฐานแห่งชีวิตและภูมิปัญญา	38
6 กรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย	62
7 กระบวนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	68
8 พื้นที่หุบเขาที่มีห้วยแม่แรกไหลผ่าน ก่อนพบกับแม่น้ำแม่แจ่มที่บ้านยางหลวง	70
9 การขายพื้นที่การเกษตร และการบุกรุกพื้นที่ป่า	71
10 ภัยพิบัติน้ำท่วมดินโคลนถล่มในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม	72
11 สภาพบริบทพื้นที่ของบ้านยางหลวง	73
12 สภาพบริบทพื้นที่ของบ้านม่อนบ่อเฮาะ	74
13 สภาพความเสียหายชุมชนบ้านยางหลวงตอนประสบภัยน้ำท่วมดินโคลนถล่ม	78
14 สภาพชุมชนที่ได้รับผลกระทบและอยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัย	79
15 การประชุมร่วมกับชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ	86
16 การก่อสร้างและพัฒนาที่อยู่อาศัย	89
17 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ฝาย/ป่าชุมชน)	91
18 การประกอบอาชีพของชุมชน/การเอามื้อเอาแรง	95
19 วัฒนธรรมชุมชนและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พิธีรดน้ำคำหัวผู้สูงอายุ	96
20 การจัดสวัสดิการชุมชนการดูแลคนในชุมชนและการดูแลรักษาป่า	97

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศซึ่งเกิดขึ้นจากกิจกรรมของมนุษย์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม อันทำให้ส่วนประกอบของบรรยากาศโลกเปลี่ยนแปลงไป นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงโดยธรรมชาติ โลกกำลังเผชิญกับปัญหาสถานการณ์ ภาวะโลกร้อน (Global Warming) หรือภาวะภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง (Climate Change) เป็นปัญหาใหญ่ของโลกเราในปัจจุบัน ส่วนในประเทศไทยมีการเกิดเหตุการณ์ภัยพิบัติทั้งเรื่องน้ำท่วมดินโคลนถล่ม แต่ทุกครั้งได้สร้างความเสียหายอย่างมหาศาล ยังทำให้ผู้คนเสียชีวิตจำนวนไม่น้อย ซึ่งประเภทภัยพิบัติประเทศไทยมีประมาณ 5 ประเภทคือ น้ำแล้ง โคลนถล่ม น้ำท่วมฉับพลัน สึนามิ การกัดเซาะชายฝั่งทะเล พายุหมุน การเตรียมการเพื่อรองรับเหตุการณ์เหล่านี้อย่างเป็นทางการของประเทศไทย ยังไม่สมบูรณ์เพียงพอ เพราะติดปัญหาหลายเรื่อง โดยเฉพาะการบริหารและโครงสร้างส่วนราชการ ที่จำเป็นต้องปรับปรุงแก้ไขกฎระเบียบ (เสรี สุภราทิตย์, 2551: ระบบออนไลน์)

จากเหตุการณ์น้ำท่วมฉับพลันหลายจังหวัด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหนึ่งในจำนวนพื้นที่ประสบภัยจากเหตุการณ์น้ำป่าไหลหลากและดินโคลนถล่ม โดยเฉพาะบ้านยางหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา ซึ่งเคยประสบอุทกภัยจากน้ำป่าไหลหลากและดินโคลนถล่มมาแล้วถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกในวันที่ 16 – 17 กันยายน พ.ศ. 2545 และครั้งที่ 2 ในวันที่ 18 – 19 สิงหาคม พ.ศ. 2548 ในแต่ละครั้งได้สร้างความเสียหายต่อทรัพย์สินของประชาชน ตลอดจนสิ่งก่อสร้างของราชการได้รับความเสียหายเป็นมูลค่าหลายล้านบาท และสิ่งที่ประมาณค่าไม่ได้เลยคือ ผลกระทบทางจิตใจของประชาชนที่ประสบภัยเกิดความวิตกกังวล และหวาดผวายุ่งคลอเวลาในช่วงเวลาฤดูกาล น้ำหลาก

จากคำบอกเล่าของนายเจนณรงค์ บุญเทียม กล่าวถึงเหตุการณ์ประสบภัยน้ำท่วมที่เกิดขึ้นที่บ้านยางหลวง ที่ผ่านมาผู้ประสบภัยชุมชนบ้านยางหลวงได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐ หลายหน่วยงานซึ่งส่วนใหญ่เป็นการช่วยเหลือผู้มีทะเบียนบ้านหรือมีหลักฐาน นอกจากนี้ยังมีความซ้ำซ้อนในการดำเนินงานของหน่วยงาน และการสนับสนุนจากองค์กรอาจทำให้ช่วยเหลือได้ไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะการช่วยเหลือกลุ่มคนจน รวมถึงยังไม่สามารถยึดโยงคนที่ประสบภัยเข้าด้วยกัน ให้เข้ามาร่วมคิดร่วมกันฟื้นฟูชุมชน ที่ผ่านมาเป็นการช่วยเหลือเป็นจุด ๆ หรือเป็นเรื่อง ๆ ประกอบกับข้อจำกัดในเรื่องกฎระเบียบ การใช้จ่ายงบประมาณของหน่วยงานรัฐต่าง ๆ ในการให้ความ

ช่วยเหลือทำได้จำกัด และใช้เวลามาก ซึ่งก็สามารถแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่งการช่วยเหลือและการแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งพบว่า การช่วยเหลือจากหน่วยงานในท้องถิ่น โดยเฉพาะภาครัฐได้บรรเทาปัญหาความเดือดร้อนในเบื้องต้นในลักษณะการช่วยเหลือแบบการสงเคราะห์เป็นส่วนใหญ่ เช่น การบริจาคสิ่งของ แจกถุงยังชีพ การจ่ายค่าชดเชยความเสียหายเรื่องที่อยู่อาศัยและพื้นที่การเกษตร ฯลฯ

นายแพทย์คำ นิปุณณะ เล่าเพิ่มเติมว่า การจัดการของชุมชนยังไม่มีศักยภาพเพียงพอในการรับมือการจัดการความช่วยเหลือจากภายนอกอย่างเหมาะสม ขาดการประสานงานอย่างเป็นระบบจนทำให้เกิดการแตกแยก แบ่งพรรค แบ่งพวก การช่วยเหลือที่ได้รับจากภายนอกไม่ตรงกับปัญหาความต้องการ และความสอดคล้องกับสภาพปัญหาของพื้นที่ รวมทั้งขาดแผนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยในระยะยาว

จากเหตุการณ์ภัยพิบัติที่เกิดขึ้นดังกล่าวได้สร้างความกังวลต่อภัยธรรมชาติและการใช้ชีวิตในอนาคต จึงทำให้ผู้ประสบภัยบ้านขางหลวงได้รวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาตนเอง และได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรวมทั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เพื่อหารือถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ที่วัดขางหลวง โดยมีชาวบ้านเข้าร่วมประชุมประมาณ 120 คน ในครั้งนั้น จากการประชุมได้แยกปัญหาและความต้องการร่วมกันแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ตามสภาพปัญหา คือ 1) กลุ่มที่สามารถช่วยตนเองได้โดยย้ายไปสร้างบ้านใหม่ในที่ดินของตัวเองในพื้นที่อื่น 2) กลุ่มที่อพยพไปสร้างบ้านใหม่ที่ “ม่อนบ่อเสาะ” ซึ่งมีสภาพพื้นที่อยู่บนเนินเขาห่างจากหมู่บ้านเดิม 2-3 กิโลเมตร 3) กลุ่มที่อยู่ระหว่างการจัดหาที่ดินผืนใหม่เพื่ออพยพ ซึ่งเป็นบ้านเรือนที่เกิดความเสียหายจากภัยพิบัติน้ำท่วมดินโคลนถล่มที่ผ่านมาและอยู่บริเวณพื้นที่เสี่ยงภัยเนื่องจากติดกับแม่น้ำ

ดังนั้นกลุ่มที่ 2) และกลุ่มที่ 3) จำนวน 65 ครอบครัว ได้รวมกลุ่มกันในการแก้ไขปัญหา เพื่อการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติ โดยมีกระบวนการปรึกษาหารือ ประชุมสร้างกฎกติกาเพื่อให้สมาชิกทุกรายต้องให้ความสำคัญกับกิจกรรมส่วนรวม โดยการเสียสละเวลาร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งการสำรวจข้อมูลพื้นฐานสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ ได้แก่ การถือครองที่ดิน รายรับและรายจ่ายต่อเดือนหรือต่อปี การกู้เงิน แหล่งเงินกู้ ฯลฯ แล้วนำมาสู่การพัฒนาแผนกิจกรรมโครงการ โดยยึดหลักการให้ชาวบ้านผู้ประสบภัยเป็นเจ้าของโครงการ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยซึ่งได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เพื่อการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยตลอดจนการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยมีแนวทางสำคัญในการพัฒนาที่เน้นให้ชุมชนเป็นแกนสำคัญ ในการพัฒนาทุกขั้นตอน ปรับเปลี่ยนจากการเป็นผู้รับการช่วยเหลือมาเป็นเจ้าของ

โครงการ และเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยที่นำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนได้ในอนาคต

การพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมา สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาในระดับมหภาค ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนพึ่งพา พึ่งพิงภายนอกเป็นส่วนใหญ่ เน้นการทำงานแบบแยกส่วนทำให้ชุมชนไม่สามารถที่จะช่วยเหลือหรือจัดการตนเองและชุมชนได้ ดังนั้นการจัดการตนเองของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้นั้นถือว่ามีสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษากระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ การจัดการตนเองของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัย และแนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัย รวมไปถึงปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยที่สอดคล้องเหมาะสมตามสภาพภูมิสังคม

โจทย์งานวิจัย

1. ชุมชนมีกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยนำท่วมดินโคลนถล่มด้วยการสร้างชุมชนใหม่อย่างไร ?
2. ชุมชนมีการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติอย่างไร ?
3. แนวทางในการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัยพิบัติควรเป็นอย่างไร ?

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ
2. เพื่อศึกษาการจัดการตนเองของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ
3. เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ชุมชนที่ประสบภัย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการให้ความช่วยเหลือด้านประสบภัยพิบัติ ทราบถึงกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ของชุมชน สามารถใช้แนวทางการพัฒนาการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นที่ประสบภัยพิบัติ

ขอบเขตการทำวิจัย

การวิจัย “กระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่” กรณีศึกษา บ้านม่อนบ่อเหาะ หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาไว้ดังนี้

ขอบเขตเชิงพื้นที่

ศึกษาพื้นที่ชุมชนบ้านขางหลวง เฉพาะห่อมบ้านม่อนบ่อเหาะ ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตเชิงเนื้อหา

1. บริบทชุมชน
  - 1.1 ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ (ลักษณะที่ตั้ง สภาพทางภูมิศาสตร์)
  - 1.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนความเป็นมาของชุมชน เช่น ข้อมูลการตั้งถิ่นฐาน พัฒนาการตั้งถิ่นฐานชุมชน
  - 1.3 ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางสังคม โครงสร้างการปกครอง ครอบครัว ระบบเครือญาติ กลุ่มองค์กร ประเพณี วัฒนธรรมชุมชน ความเชื่อ ศาสนา พิธีกรรมต่างๆ
  - 1.4 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านม่อนบ่อเหาะ

2. กระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ

3. แนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ

ขอบเขตประชากร

ศึกษาประชากรชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 65 ครัวเรือน

ขอบเขตระยะเวลา

ระยะเวลาในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้ระยะเวลา 1 ปี ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2551 – เดือนกันยายน 2552

นิยามศัพท์

ภัยพิบัติ หมายถึง จากอุทกภัยน้ำท่วม ดินโคลนถล่มเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ การปรับตัวของชุมชนหลังภัยพิบัติ หมายถึง การปรับตัวต่อการดำรงอยู่ต่อไปในสภาพแวดล้อมได้ของประชาชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ สามารถหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดภัยจากอุทกภัยน้ำท่วมได้ เนื่องจากอุทกภัยเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ ชุมชนเรียนรู้จากธรรมชาติและปรับตัวได้ว่า อุทกภัยเกิดจากสาเหตุใดบ้างและจะเกิดเมื่อใด ชะลอความรุนแรงหรือบรรเทาการทำลายของอุทกภัยโดยการหาหนทางแก้ไขเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนได้อย่างเหมาะสม

ชุมชน หมายถึง ประชาชนที่อพยพย้ายถิ่นฐานจากการได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติ น้ำท่วมดินโคลนถล่มบ้านบางหลวงไปตั้งอยู่ชุมชนใหม่ที่เรียกว่า “ม่อนบ่อเฮาะ” หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

การฟื้นฟูชุมชน หมายถึง การฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่บ้านม่อนบ่อเฮาะ ที่เกิดจากการฟื้นฟูชุมชนในด้านที่อยู่อาศัยและการจัดการที่ดิน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และการเงินชุมชน ด้านสังคม วัฒนธรรมชุมชน และสวัสดิการชุมชน ตลอดจนการฟื้นฟูวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น

กระบวนการฟื้นฟูชุมชน หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินการของชุมชนและร่วมกับหน่วยงานภายนอก ในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่บ้านม่อนบ่อเฮาะ และนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชน

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ขั้นตอนอย่างต่อเนื่องของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะเพื่อการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่

การจัดการตนเองของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความสามารถจัดการปัญหา หรือการจัดการกับสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนแต่ละด้านที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของชุมชน ซึ่งอาจเป็นการวางกฎระเบียบชุมชน การกำหนดแนวทางการพัฒนาของชุมชนโดยคำนึงถึงคนในชุมชน เพื่อชุมชน หลักความเสมอภาคเป็นธรรม และความเป็นวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น

การสร้างชุมชนใหม่ หมายถึง กระบวนการสร้างชุมชนใหม่ของผู้ประสบภัยน้ำท่วมดินโคลนถล่มบ้านยางหลวง ที่อพยพย้ายถิ่นฐานไปอยู่ชุมชนใหม่บ้านม่อนบ่อเฮาะ

ปัญหาอุปสรรค หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นสิ่งที่ขัดขวางการดำเนินการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่บ้านม่อนบ่อเฮาะ ทำให้การดำเนินการดังกล่าวไม่บรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินการ หรือทำให้การดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ล่าช้าไปกว่ากำหนด

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

ในการศึกษาเรื่องกระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่ กรณีศึกษา บ้านม่อนบ่อเฮาะ หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้รวบรวม แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางประกอบการศึกษาค้นคว้า

1. แนวคิดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน
2. แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชุมชน
3. แนวคิดการปรับตัวของมนุษย์จากภัยพิบัติ
4. แนวคิดเรื่องการฟื้นฟูชุมชน
5. แนวคิดเรื่องการจัดการตนเอง
6. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน
7. แนวทางการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยของประเทศไทย
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทบทวนแนวคิดและความหมายของชุมชน จากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความหมายที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

สนธยา พลศรี (2547: 20) ความหมายในรูปศัพท์ “ชุมชน” เป็นคำบัญญัติใช้ในภาษาไทยอย่างเป็นทางการ ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 โดยให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็กอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540 อ้างใน มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ, 2545: 13) ให้ความหมายคำว่า “ชุมชน” หมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่ง มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และ

มวลสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (อ้างใน มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ, 2545: 13) ได้ให้ความหมายว่า ชุมชนหมายถึง องค์กรหรือกลไกการจัดการที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นนิติบุคคลและไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการเรียนรู้ การจัดการ และการแก้ปัญหาร่วมกัน

ประเวศ วะสี (2538 อ้างใน พรชุลย์ นิลวิเศษ และรัชนี้ มณีกุล, 2543) ให้ความหมาย ชุมชน คือ ผู้ปฏิบัติวัฒนธรรม และความเข้มแข็งของชุมชน คือ รากฐานของสังคมอารยะ (Civil society) หรือรากฐานประชาธิปไตย ถ้าปราศจากการเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นไม่ได้ หรือหมายถึง “การรวมตัวของกลุ่มชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ และมีการจัดการ” ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องสนับสนุนชาวบ้านรวมตัวกัน มีการเรียนรู้ของชุมชน มีองค์กรชุมชน หรือองค์กรชาวบ้าน องค์กรชุมชนไม่ใช่สภาตำบล องค์กรชุมชนเป็นองค์กรการจัดการของชาวบ้าน ส่งเสริมให้ชุมชนจัดการเรื่องของตัวเองให้มากที่สุด และให้ชุมชนเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

ชยันต์ วรรณะภุติ (2549: 12) ได้ให้ความหมายคำว่า ชุมชน หมายถึง การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่งเพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นดำรงชีวิต โดยเหตุที่มีคนกลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่และร่วมกันใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่างๆ ทั้งนี้ชุมชนหมายถึง สังคมขนาดเล็กในชนบทที่ยังไม่พัฒนา หรือสังคมหมู่บ้านที่สมาชิกของสังคมยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และยังสามารถรักษาแบบแผนการดำรงชีวิตบางส่วนได้

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543: 35-55) ได้ให้ความหมาย Community มีความหมายในภาษาไทยว่า “ชุมชน” ซึ่งบางครั้งช่วยให้เข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับ “การรวมตัวคน” เท่านั้น ถ้าพิจารณาในภาษาอังกฤษคำว่า “Com” มีความหมายที่ลึกซึ้งที่หมายถึง together คือการ (เดินทาง) ร่วมกัน และจะเห็นว่ามีคำที่เกี่ยวข้องใกล้เคียงอีกหลายคำเช่น

Communal	หมายถึง ของชุมชน เพื่อชุมชน
Common	หมายถึง ร่วมเป็นสมาชิกอยู่ด้วย
Commune	หมายถึง ความรู้สึกผูกพันใกล้ชิด

จะเห็นได้ว่าความหมายของชุมชนไม่จำกัดแน่นอนตายตัว อาจพิจารณาได้หลายแง่มุม ทั้งทางด้านกายภาพ ปรัชญา สังคมวิทยา จิตวิทยา บางครั้งความหมายของชุมชนก็มีได้จำกัดอยู่กับอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ อาจหมายถึงสิ่งที่เป็นได้รูปธรรมและนามธรรมนักวิชาการไทยได้ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ไว้หลากหลายเช่นเดียวกัน ประเวศ วะสี (2541: 13-16) ได้ให้ความหมายของชุมชนในหนังสือประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศีลธรรม และสุขภาพไว้ว่า ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่งรวมถึงการติดต่อสื่อสาร (Communicate) กัน ความเป็นกลุ่มก้อนหรือความเป็นชุมชน ทำให้กลุ่มมีศักยภาพสูงมาก เพราะเป็นกลุ่มก้อนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีความรัก มีการกระทำร่วมกัน และมีการเรียนรู้ร่วมกัน คนจำนวนมากที่ไม่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันไม่รักกัน ไม่ทำอะไรร่วมกัน ไม่เรียนรู้ร่วมกัน ก็ไม่มีพลังที่จะแก้ปัญหาใด ๆ แค่นั้นยังไม่พอในทรรศนะของ ประเวศ วะสี “ความเป็นชุมชน” คือ จิตวิญญาณของกลุ่ม มีอิทธิพลต่อความรู้สึกและพฤติกรรมของกลุ่ม ทำนองเดียวกับที่จิตมีอิทธิพลต่อความรู้สึกและพฤติกรรมของเรา ความมีจิตวิญญาณ (Spirituality) ของกลุ่มก่อให้เกิดความปิติความสุขอย่างสิ้นเหลือ และ เกิดพลังอย่างมหัศจรรย์ ความเป็นชุมชนจึงมีพลังแห่งการเยียวยา (Healing Power) ที่ทำให้มีความสุขและสุขภาพดี

จะเห็นได้ว่า นักวิชาการได้ให้ความหมายของชุมชนแตกต่างกันออกไป โดยอาจแบ่งออกได้เป็น 3 แนวทาง คือ

1. ชุมชน หมายถึง กลุ่มทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กันตามบรรทัดฐานทางสังคมมีความผูกพันกันและมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับความหมายโดยรูปศัพท์และอาจ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีสายสัมพันธ์เดียวกัน เช่น ครอบครัว เผ่าชนต่าง ๆ ด้วย
2. ชุมชน หมายถึง พื้นที่หรือบริเวณทางภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคน เช่น ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น
3. ชุมชน หมายถึง องค์การทางสังคม ที่มีวัตถุประสงค์แน่ชัด และรวมกันในช่วงเวลาทีนานพอสมควร จนเกิดระบบความสัมพันธ์และความผูกพันกันขึ้น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล พรรคการเมือง กลุ่มอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

จากความหมายโดยสามัญสำนึก ความหมายโดยรูปศัพท์ และความหมายทางวิชาการที่กล่าวมาแล้ว อาจจะทำให้ความหมายของชุมชนได้ว่า หมายถึง “กลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่น มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันเอื้ออาทรกันภายใต้

บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน”

ประเวศ วะสี และคณะ (2547: 255) ได้ให้ความหมายของ “ความเป็นชุมชน” หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่ง เท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน” ซึ่งในพระธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายของชุมชน โดยการเปรียบเทียบกับคำว่า “สังฆะ” ในความหมายของหมู่คณะ ซึ่งสรุปได้ว่า “สังฆะ คือ ชุมชนแห่งกัลยาณมิตร คือ การที่บุคคลมาอยู่ด้วยกันเริ่มตั้งแต่ผู้นำ (พระศาสดา) เป็นกัลยาณมิตร คือ ผู้จะช่วยเกื้อหนุนผู้อื่นในการพัฒนาชีวิต ได้ดีให้เป็นชีวิตที่เจริญงอกงาม และผู้ที่มาอยู่ด้วย (พระภิกษุ) ก็มาช่วยกันเอื้ออาทรต่อกัน ให้แต่ละบุคคลพัฒนาคนให้เข้าถึงชีวิตที่ดีงามขึ้น เมื่อแต่ละบุคคลได้รับประโยชน์จากสังฆะหรือชุมชน แต่ละบุคคลนั้นก็ต้องเป็นส่วนประกอบหรือส่วนร่วมที่ดีเพื่อช่วยเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อสังฆะหรือชุมชนด้วยเช่นกัน”

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2538: 2) ได้ให้คำจำกัดความของ “ความเป็นชุมชน” ไปในแนวทางเดียวกันนี้ คือ ความเป็นชุมชน หมายถึง “อุดมการณ์ อำนาจ หรือ สิทธิของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และรัฐที่ผลิตเข้าไปในบริบททางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม”

จากประสบการณ์ของนักพัฒนาที่ได้ทำงานคลุกคลีกับการพัฒนาชนบท อันเป็นภาคที่ยังมีความเป็นชุมชนหลงเหลืออยู่มากได้ชี้ว่า ในหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจปัญหาธรรมชาติ ฯลฯ นั้น มักจะมี “กลุ่มชาวบ้านอยู่กลุ่มหนึ่งที่ก้าวออกมาเป็นแถวหน้าในการพยายามหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหของชุมชน พยายามระดมสรรพกำลังต่าง ๆ ไม่ว่าจะมาจากภายในท้องถิ่นของเขาเองหรือแหล่งความรู้ที่มาจากโลกภายนอก เพื่อทำการแก้ไขปัญหาชุมชน โดยอาศัยแนวทางของการพึ่งพิงตนเอง และเป็นตัวของตัวเอง การมีกลุ่มเช่นนี้ดำรงอยู่นั้นเองเป็นตัวอธิบายถึงความสามารถที่ชุมชนชนบทสามารถดำรงอยู่ได้” (กาญจนา แก้วเทพ, 2538 อ้างใน มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ, 2545: 12)

อนุชาติ พวงสำลี (2542: 294) อธิบายความเป็นชุมชนที่แท้ (True Community) ว่าเป็นลักษณะของการที่ผู้คนหันหน้าเข้าหากัน เพื่อเผชิญกับปัญหา หรือแรงกดดันจากสังคมภายนอก หรือจากความตั้งใจในความปรารถนาร่วมกันของคนในสังคม (Community by Design) ว่าต้องการให้ชุมชนของตนเป็นเช่นไร โดยความเป็นชุมชนที่แท้จริงนั้นย่อมดำเนินไปบนพื้นฐานของความรักความเอื้ออาทร กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง รู้จักใจกว้างยอมรับความแตกต่างและความหลากหลาย ซึ่งเป็นคุณค่าหลักของระบอบประชาธิปไตยและความเป็นพลเมือง

ความเป็นชุมชนดังกล่าว แตกต่างจากการสร้างภาพลวงให้หลงนึกว่าเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง (Pseudo Community) เหมือนเช่นกิจกรรมพัฒนาในหลายกิจกรรมที่สร้างขึ้นมีผู้เข้าร่วมมากมาย แต่กลับพบว่า กิจกรรมดังกล่าวเป็นเพียงเรื่องของการ “เฮโลสาระพา” โดยไม่สามารถสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจและยกระดับสำนักของการพัฒนาขึ้นมาได้

Kenneth Wilkinson (อ้างใน มนตรี กรรพุมมาลย์, 2539: 58) นักสังคมวิทยาอเมริกัน เคยเป็นประธานสมาคมสังคมวิทยาอเมริกัน กล่าวว่า องค์ประกอบ 3 ประการที่ใช้วัดความเป็นชุมชน ได้แก่

1. นิเวศวิทยาชุมชน (Local Ecology) เน้นลักษณะของชุมชนที่อยู่อาศัย
2. สังคมของชุมชน (Local Society) เน้นลักษณะชุมชนที่มีโครงสร้างแบบองค์รวม (Holistic Structure) เช่น กลุ่มหรือสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการร่วมหรือผลประโยชน์ร่วมของคนในชุมชน
3. การกระทำร่วมของชุมชน (Community Action) เป็นความพยายามร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาหรือแสดงออกซึ่งเอกลักษณ์ทางสังคม และความเป็นปึกแผ่นของชุมชน

สาเหตุของการเกิดชุมชน

สนธยา พลศรี (2547: 25-26) ได้อธิบายสาเหตุการเกิดชุมชนในหนังสือทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชนว่าโดยทั่วไปชุมชนเกิดขึ้นจากสาเหตุต่อไปนี้

1. ความเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้เพียงลำพังคนเดียว ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น จึงจะมีชีวิตรอด จึงต้องใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในลักษณะของชุมชนและสังคม
2. การตั้งถิ่นฐานและการย้ายถิ่นของมนุษย์ กล่าวคือ มีคนจำนวนหนึ่งไปรวมกันตั้งถิ่นฐานเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยในอาณาบริเวณหรือสถานที่ใดที่หนึ่ง ซึ่งไม่มีใครอยู่อาศัยมาก่อน อาจจะเริ่มต้นจากบุคคลเพียงคนเดียวหรือครอบครัวเดียวกันก่อน แล้วมีคนอื่น ๆ ตามไปภายหลังก็ได้ทำให้เกิดกลุ่มคน กลุ่มสังคม ละแวกบ้านและชุมชนขึ้นตามลำดับ
3. การขยายตัวของอุตสาหกรรม กล่าวคือ ในสังคมหรือชุมชนที่อุตสาหกรรมมีความเจริญก้าวหน้า จะเกิดการขยายตัวของระบบโรงงานอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดความแออัด เพราะโดยปกติโรงงานมักตั้งอยู่ในเมือง มีบริเวณที่ทำการไม่กว้างขวางนัก ต้องย้ายโรงงานออกไปตั้งที่อื่นบนพื้นที่ดินว่างเปล่า คือ ไม่มีการใช้ประโยชน์ มีขนาดใหญ่และราคาไม่แพง เป็นต้น เมื่อตั้ง

โรงงานขึ้นดำเนินการ ผู้ประกอบการ คนงานจึงย้ายมาทำงานในโรงงาน บางคนเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงกับโรงงานด้วย เพราะมีความสะดวกสบายในการทำงาน เมื่อมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากก็เกิดเป็นชุมชนขึ้น

4. การขยายตัวของเมือง เมืองเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยผู้คนจำนวนมากเป็นศูนย์กลางการค้าและธุรกิจ การบริหาร การบริการ และอื่น ๆ ทำให้ผู้คนอพยพเข้าสู่เมืองมากเมืองจึงขยายตัวออกไปยังบริเวณที่เป็นพื้นที่ว่างเปล่าไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างรวดเร็ว จึงเกิดชุมชนขึ้นมากมาย ดังชุมชนที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไปในเมืองขนาดใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ และหาดใหญ่ เป็นต้น

5. การประกอบธุรกิจเกี่ยวกับบ้านและที่ดิน นักธุรกิจบ้านและที่ดินมีส่วนสำคัญในการเกิดของชุมชน กล่าวคือ ได้คัดเลือกที่ดินที่เหมาะสมเพื่อจัดทำโครงการสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของผู้ที่มีกำลังทรัพย์เพียงพอ ซึ่งผู้ซื้อมักชักชวนคนที่รู้จักมักคุ้นไปซื้อด้วย ประกอบกับนักธุรกิจเหล่านี้ได้จัดทำโครงการที่ผู้ซื้อต้องมีกิจกรรมร่วมกันด้วย จึงทำให้เกิดชุมชนได้ง่ายขึ้น

6. แนวนโยบายของรัฐ ชุมชนเกิดขึ้นได้จากการกำหนดนโยบายของรัฐทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และความมั่นคง เช่น การจัดสรรที่อยู่อาศัยและที่ทำกินให้แก่ประชาชนในรูปของนิคมสร้างตนเอง การปฏิรูปที่ดิน โครงการพัฒนาพื้นที่เฉพาะ เช่น โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกและภาคใต้ โครงการนิคมอุตสาหกรรมในภูมิภาคและจังหวัดต่าง ๆ โครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นต้น ทำให้เกิดชุมชนรูปแบบต่าง ๆ ขึ้น

7. การหนีภัยจากมนุษย์ ทั้งภัยธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด ฝน แล้ง น้ำท่วม เป็นต้น และภัยที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น สงคราม อาชญากรรม การเมือง เป็นต้น ทำให้มนุษย์ต้องหนีภัยไปหาถิ่นที่อยู่หรือจัดตั้งชุมชนใหม่ที่ปลอดภัยกว่าเดิม

8. สภาพทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมเหมาะสม บริเวณบางแห่งมีสภาพที่เหมาะสมต่อการเกิดเป็นชุมชน เช่น ตั้งอยู่ริมฝั่ง แม่น้ำ มีดินดี มีทรัพยากรมาก ภูมิประเทศสวยงาม เป็นต้น จึงเป็นปัจจัยดึงดูดให้มนุษย์เข้าไปประกอบกิจกรรมต่าง ๆ และขยายตัวเป็นชุมชนขึ้น

9. ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้มนุษย์พัฒนาการทางความรู้ ความคิด และเครื่องมือต่าง ๆ ช่วยให้ผู้มนุษย์สามารถค้นหาดินแดนต่าง ๆ ทั้งในโลกมนุษย์และดาวดวงอื่น ๆ และนำไปสู่การตั้งชุมชนใหม่ขึ้น เช่น การเกิดประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ เป็นต้น ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้มนุษย์สามารถสร้างชุมชนได้ในทุกสถานที่ ทั้งบริเวณขั้วโลก ภูเขาสูง ทะเลสาบ ใต้ทะเล และในอวกาศ

10. การขยายตัวของการคมนาคมขนส่ง เช่น การสร้างถนน สถานีขนส่ง สถานีรถไฟ สนามบิน ท่าเรือ เป็นต้น ทำให้เกิดชุมชนขึ้น เพราะบริเวณเหล่านี้มีผู้คนสัญจรไปมาเป็นจำนวนมากเหมาะแก่การค้าเนินกิจกรรมและที่อยู่อาศัย จึงทำให้เกิดชุมชนต่าง ๆ ขึ้น

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบการเกิดของชุมชนในอดีตกับปัจจุบัน พบว่า ชุมชนในปัจจุบันเกิดขึ้นง่าย และรวดเร็วกว่าชุมชนในอดีต เพราะชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในปัจจุบันเอื้ออำนวยต่อการเกิดของชุมชนได้ง่ายและรวดเร็วกว่า นั่นเอง

กระบวนการเกิดของชุมชน

สนธยา พลศรี (2547: 26-27) ได้อธิบายกระบวนการเกิดของชุมชน จากสาเหตุการเกิดของชุมชนที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่ากระบวนการเกิดของชุมชนมีขั้นตอน ดังนี้

1. บุคคลหรือคนแต่ละคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมารวมกลุ่มกันเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การสมรส การประกอบธุรกิจ การประกอบอาชีพ การศึกษา การทำกิจกรรมทางศาสนา การตั้งบ้านเรือนเพื่ออยู่อาศัย เป็นต้น ในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง การรวมกลุ่มในลักษณะนี้ เรียกว่า กลุ่มคน
2. กลุ่มคนทั้งหมด หรือจำนวนหนึ่งที่รวมกันอยู่นั้น เกิดความรู้สึกละต้องการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างร่วมกัน จึงเกิดการจัดระเบียบความสัมพันธ์ในรูปของกลุ่มสังคมและองค์กรทางสังคมขึ้น เช่น ครอบครัว บริษัท สมาคมวิชาชีพต่าง ๆ สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา เป็นต้น
3. กลุ่มสังคมหรือองค์กรทางสังคมที่เกิดขึ้น กำหนดสถานที่ดำเนินกิจกรรมอย่างแน่นอนเกิดการตั้งที่อยู่อาศัย ในบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่ดำเนินกิจกรรมในลักษณะของละแวกบ้านหรืออื่น ๆ ขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันเพิ่มมากขึ้น
4. กลุ่มสังคมที่รวมตัวกันในลักษณะของละแวกบ้าน ขยายตัวเป็นชุมชน ซึ่งอาจเป็นละแวกบ้านที่ใหญ่ขึ้น หรือเกิดละแวกบ้านใหม่ขึ้นก็ได้ หลาย ๆ ละแวกบ้านรวมกันเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เช่น หมู่บ้าน ตำบล เป็นต้น

ภาพ 1 กระบวนการเกิดของชุมชน

ที่มา: สนธยา พลศรี (2547: 27)

พัฒนา กิจประสงค์ ได้ศึกษาลักษณะของชุมชนจาก Irwin Sanders (อ้างใน มนตรีกรรพุมมาลย์, 2539: 59) ซึ่งเสนอวิธีการแบ่งประเภทของชุมชนออกเป็น 4 วิธี ได้แก่

1. ชุมชนในแง่ถิ่นที่อยู่ โดยมองที่ตั้งของชุมชน เช่น ชุมชนเมือง ชุมชนชานเมือง ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท และชุมชนชนบท
2. ชุมชนในแง่เนื้อที่ศึกษา โดยมองสภาพแวดล้อมของพื้นที่ที่สำคัญ ถ้าคนอยู่ร่วมกันมากในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งจะเป็นเขตเมืองที่คนอยู่หนาแน่น (Concentration) ถ้าอยู่พื้นที่ธุรกิจอุตสาหกรรมจะเป็นเขตที่แบ่งเป็นสัดส่วนดี (Segregation) ถ้าคนรุกร้าเข้าไปในเขตที่มีคนอยู่แล้วจะถือว่าเป็นการรุกร้า (Invasion) ถ้าคนสามารถย้ายที่อยู่แบบรุกร้าเข้าไปอาศัยในที่ดินนั้นสำเร็จจะเป็นการอยู่แบบสืบเนื่อง (Succession)
3. ชุมชนในแง่มนุษย์ชาติ โดยมองปริมาณคนในชุมชนจะมีมากขึ้นหรือลดลงเนื่องจากการอพยพ เพื่อการศึกษาหรือเพื่อแสวงหาอาชีพ
4. ชุมชนในแง่ระบบสังคม โดยมองความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นความสัมพันธ์แบบแนวนอน (Horizontal Pattern) เช่น เพื่อนบ้าน และความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนแบบแนวตั้ง (Vertical Pattern) เช่น คนในหมู่บ้านติดต่อกับคนในตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นสายขึ้น หรือลงมา

พัฒนา กิจประสงค์ ได้ศึกษาลักษณะของชุมชนจาก Irwin Sanders (อ้างใน มนตรีกรรพุมมาลย์, 2539: 60) เสนอวิธีการจัดตั้งชุมชนมีอย่างน้อย 3 วิธี ได้แก่

1. การตั้งชุมชนแบบชั่วคราว ส่วนใหญ่จะเก็บของป่าและล่าสัตว์ (กลุ่มผิต้องเหลืองในบางอำเภอของจังหวัดแพร่และน่าน)
2. การตั้งชุมชนแบบกึ่งถาวร ส่วนใหญ่จะทำไร่เลื่อนลอย (ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ บริเวณที่ราบสูงในเขตภาคเหนือ)
3. การตั้งชุมชนแบบถาวร ในปัจจุบันชุมชนส่วนใหญ่ที่ตั้งแบบถาวรอาจมีการอพยพผู้คนหรือการย้ายชุมชน เช่น กรณีการมีโครงการของรัฐขนาดใหญ่ เช่น สร้างเขื่อนผลิตไฟฟ้าจึงต้องย้ายชุมชนไปตั้งที่ใหม่ ซึ่งน้ำในเขื่อนจะไม่ท่วมถึง

พัฒนา กิจประสงค์ ได้ศึกษาลักษณะของชุมชนจาก Irwin Sanders (อ้างใน มนตรีกรรพุมมาลย์, 2539: 60) รูปแบบการจัดตั้งชุมชนอาจจะมีใน 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

1. การตั้งชุมชนแบบไม่มีการวางแผน เช่น ตั้งแบบรวมกันเป็นกลุ่มหรือกระจัดกระจายกันไป หรือตั้งยาวตามเส้นทางคมนาคม เป็นต้น
2. การตั้งชุมชนแบบมีการวางแผน อาทิเช่น ตั้งอยู่กลางพื้นที่การเกษตร ตั้งอยู่บริเวณสี่แยกเส้นทางคมนาคม ตั้งเป็นรูปวงกลม เป็นต้น

หากพิจารณาการจัดตั้งชุมชนตามเขตการปกครองอาจแบ่งชุมชนออกเป็น

1. ชุมชนเมือง ประกอบด้วยเทศบาล (เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง และเทศบาลนคร สุขาภิบาล กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา)

2. ชุมชนชนบท ประกอบด้วยหมู่บ้านและตำบล

โดยทั่วไปภาระหน้าที่ของชุมชนประกอบไปด้วย 6 ประการ คือ

1. การให้บริการขั้นพื้นฐานแก่สมาชิกในชุมชน โดยเน้นการบริการด้านสาธารณสุขและการศึกษา

2. การจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้นแก่สมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะบริการสาธารณูปโภค เช่น ถนน น้ำประปา ไฟฟ้า

3. การจัดให้มีหน่วยการปกครองท้องถิ่น โดยสนับสนุนองค์กรท้องถิ่นให้สามารถปกครองตนเองได้ในชุมชนชนบท จะมีสภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล ชุมชนเมือง มีเทศบาลหรือสุขาภิบาล

4. การจัดให้มีการคุ้มครองสวัสดิการสมาชิกในชุมชน ทั้งในด้านร่างกายและทรัพย์สิน โดยมีสถานีตำรวจเพื่อรักษาคุ้มครอง สวัสดิภาพ มีศาลเพื่อรักษากระบวนการยุติธรรม และมีหน่วยรักษาความปลอดภัยหรือยามประจำหมู่บ้าน

5. การดูแลควบคุมสวัสดิภาพของสมาชิกในชุมชน

6. การปลูกฝังค่านิยมที่เหมาะสมให้แก่สมาชิกในชุมชน เช่น ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

จากนิยามและความหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่า คำว่า ชุมชน มีความหมายที่หลากหลาย แต่เมื่อพิจารณาโดยรวมจะเห็นว่ามีความหมายใกล้เคียงกัน ที่มีส่วนประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมืองระบบการปกครอง โครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม ซึ่งระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า มีความเชื่อมโยงกันชนิดที่ไม่สามารถแยกจากกันได้

แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชน

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546: 39) ได้ศึกษาและรวบรวมจากนิยามและความหมายที่นักวิชาการ ได้กล่าวไว้จะเห็นว่ามีความหมายที่ใกล้เคียงกันซึ่งในส่วนนี้จะนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับชุมชน 4 แนวคิด คือ 1) แนวคิดทางสังคมวิทยา (Sociological Perspective)

2) แนวคิดทางมนุษยนิยม (Humanistic Perspective) 3) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนประชาสังคม (Civil Society) และ 4) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนรูปแบบใหม่ (Virtual Community)

โดยที่การนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในแบบต่าง ๆ นี้ได้มีเจตนาแสดงถึงแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในแบบต่าง ๆ นี้ได้มีเจตนาจะแสดงถึงแนวคิดที่แตกต่างในลักษณะตรงกันข้าม แต่เป็นการแสดงถึงจุดเน้นหนักหรือจุดที่แต่ละแนวคิดให้ความสำคัญ

1. แนวคิดทางสังคมวิทยา (Sociological Perspective) นักสังคมวิทยาได้เสนอแนวคิดไว้อย่างหลากหลายแต่สรุปร่วมกันได้ว่า ชุมชน ต้องประกอบด้วยลักษณะ 5 ประการ คือ

- 1.1 กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกันในพื้นที่ หรือบริเวณหนึ่ง (Geo – graphic area)
- 1.2 สมาชิกมีการติดต่อระหว่างทางสังคม (Social Interaction)
- 1.3 สมาชิกมีความสัมพันธ์ต่อกันทางสังคม (Social Relationship)
- 1.4 มีความผูกพันทางจิตใจต่อระบบนิเวศ (Psycho – Ecology Relationship)
- 1.5 มีกิจกรรมส่วนรวม เพื่อใช้ประโยชน์ (Central activities for utilization)

ประเด็นสำคัญ คือ การมองชุมชนในฐานะที่เป็นรูปธรรมมีหลักแหล่งที่ตั้งแน่นอนอน ซึ่งสมาชิกสามารถระบุที่อยู่ของตนได้และการเข้าอยู่ในที่หนึ่งใดนั้น จะเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ให้ใช้ประโยชน์ ให้ทำมาหากินได้ และในการอยู่ในพื้นที่นั้น สมาชิกในชุมชนก็ได้มีการปรับตัวที่จะกระทำต่อสภาวะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของตน ซึ่งมีผลต่อทรัพยากรทั้งทางบวกและทางลบ ทางบวก เช่น การปรับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้สอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็นของคนในชุมชน เช่น ระบบเหมืองฝาย รูปแบบการกานา รูปแบบการสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย ฯลฯ นั่นคือ สิ่งแวดล้อมได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนให้เข้ากับความจำเป็นของคนแต่ในทางลบ คือ การกระทำนั้นเป็นการทำลาย เช่น ต้องการพื้นที่เกษตรกรรมเพิ่มขึ้นจึงเข้าบุกรุกทำลายป่า ฯลฯ เป็นต้น

สรุปว่าแนวคิดทางสังคมวิทยา ถือว่าตัวแปรทางด้านพื้นที่ภูมิศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญซึ่งนำไปสู่ แนวคิดด้านนิเวศวิทยานอกจากประเด็นทางด้านภูมิศาสตร์ หรือเขตแดน ชุมชนในแนวคิดด้านสังคมวิทยายังให้ความสำคัญ ทางด้านระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชน ที่มีปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะเครือข่าย (Network of interaction) ประกอบด้วยสถานภาพบทบาท ของคน กลุ่มคน และสถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้องกันโดยตลอดเหมือนลูกโซ่ และยังมีการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนซึ่งเป็นได้ทั้งแนวตั้งและแนวนอน แนวตั้ง ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มผลประโยชน์ หรือระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ กับกลุ่มผลประโยชน์ในระดับต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ หรือระหว่างชาติ ส่วนแนวนอน หมายรวมถึง

ความสัมพันธ์ ระหว่างปัจเจกบุคคลหรือระหว่างกลุ่มในระดับท้องถิ่นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนี้ จะมีทั้งความร่วมมือ การแข่งขันและความขัดแย้งในชุมชนซึ่งต้องทำความเข้าใจ

2. แนวคิดทางมนุษยนิยม (Humanistic perspective)

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ(2546: 47) ได้ศึกษาและรวบรวมแนวคิดไว้ในหนังสือกระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนาว่า แนวคิดของชุมชนใน “Humanistic perspective” นี้บางคนเรียกว่าเป็นแนวคิดของกลุ่ม Utopia นักสังคมวิทยาที่มีอิทธิพลสำคัญต่อแนวคิดนี้ 2 คน คือ Robert Nisbet และ Baker Brownell ซึ่งมีความคิดว่าชุมชนต้องก่อเกิดมิตรภาพ ความเอื้ออาทร ความมั่นคงและความผูกพัน

Nisbet เห็นว่าสังคมสมัยใหม่ทำให้เกิดการสูญเสียความรู้สึกผูกพันของชุมชน (Sense of Community) ในข้อเขียน Nisbet เรื่อง The Quest for community นั้นเกิดเงื่อนไขของสังคมสมัยใหม่ ที่ไม่สามารถตอบสนองให้ปัจเจกบุคคลเกิดความมั่นคง เขาได้แสดงความเห็นว่าเป็นลักษณะรัฐการเมืองสมัยใหม่ รัฐไม่สามารถตอบสนองความมั่นคงของคนได้ ไม่มีองค์กรขนาดใหญ่ใดที่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของคนได้ เพราะโดยธรรมชาติแล้วองค์กรเหล่านี้มีขนาดใหญ่ซับซ้อน เป็นทางการเกินไป รัฐอาจจะก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในนามของรัฐ เช่น สงคราม แต่ในการตอบสนองอย่างปกติธรรมดาต่อความต้องการของคนในเชิงการยอมรับมิตรภาพ ความมั่นคง ความเป็นสมาชิก รัฐจะทำได้ในสิ่งเหล่านี้ไม่ได้

ส่วน Hirsch (1993 อ้างใน อริยา เสวตามร์, 2542: 191) กล่าวถึงการสร้างชุมชนว่าเป็นการแสดงออกถึงอำนาจและวาทกรรมของคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ความหมายเกี่ยวกับชุมชนจึงมีทั้งความหมายที่หลากหลายและความหมายที่ขัดแย้ง มิได้มีเพียงความหมายเดียวหรือความหมายที่เป็นกลาง และไม่ได้ยึดติดกับพื้นที่ การนิยามหมู่บ้านให้ติดกับพื้นที่เกิดขึ้นจากการที่รัฐพยายามรวมศูนย์อำนาจด้วยการทำพื้นที่แตกออกเป็นหน่วยเล็กๆ เพื่อง่ายต่อการปกครอง สะท้อนให้เห็นกระบวนการที่หมู่บ้านถูกผนวกเข้าสู่ระบบทุนและตลาด

โดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนทางมนุษยนิยมนี้มีลักษณะที่น่าสนใจ

1. ไม่ได้ให้ความสนใจหรือความสำคัญกับอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์หรือพื้นที่
2. เน้นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์
3. เป็นลักษณะความรู้สึกเชิงอัตวิสัยของความเป็นชุมชน หรือแบบแผนในอุดมคติ กล่าวคือ นำเสนอลักษณะชุมชนที่ควรจะเป็นชุมชนที่ดีหรือชุมชนในอุดมคตินั่นเอง

แม้ว่าจะมีทัศนะอันหลากหลายเกี่ยวกับชุมชน ก็สามารถสรุปหาจุดร่วมได้ 2 ประการ คือ

1. เป็นการกล่าวถึงวิวัฒนาการของการสมาคมของมนุษย์ (Human Association)
2. มีการยอมรับอย่างกว้างขวางว่า การเปลี่ยนแปลงในลักษณะของความเกาะเกี่ยวในสังคมมนุษย์เกิดจากการเกิดจากเปลี่ยนแปลงทางอุตสาหกรรม เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี ลักษณะหนึ่งของ Human Association จะหายไป และจะมีลักษณะใหม่มาแทนที่
3. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนประชาสังคม (Civil Society) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนประชาสังคมนี้ ได้รับการตอบรับอย่างมากในปัจจุบัน จากคนในสังคม โดยเฉพาะในสังคมหรือชุมชนที่กำลังพัฒนา ซึ่งเดิมแยกชัดเจนเป็นชุมชนชนบท – ชุมชนเมือง

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546: 49) ระบุว่าแนวคิดด้านประชาสังคม เกิดขึ้นจากปัญหาที่คนส่วนใหญ่ในสังคมรู้สึกตนเองว่าไม่มีส่วนมีเสียงหรือได้เข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบาย ทิศทางการพัฒนาตลอดจนแผนปฏิบัติการต่างๆ ในท้องถิ่น หรือถ้ามีส่วนร่วมบ้างก็เป็นส่วนน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกิจกรรมหรือการดำเนินการของ ภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน ที่มีบทบาทชี้นำ ครอบงำทิศทางการพัฒนาโดยผ่านทางนโยบายและแนวทางการพัฒนาต่างๆ ทำให้เกิดแนวความคิดที่จะสร้างหรือสนับสนุนพลังให้แก่ “ภาคประชาชน” ให้เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจมากขึ้นอีกประเด็นหนึ่ง ของแนวคิดนี้คือ นอกจากสร้างพลังประชาชนขึ้นแล้ว ชุมชนประชาสังคม อาจมีลักษณะเป็นองค์กร หรือกลุ่ม หรือชมรม สมาคม ฯลฯ ที่เป็นโครงสร้างอยู่ระหว่างปัจเจกบุคคลและรัฐ เรียกว่า “Mediating Structure” (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546 อ้างใน เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2542: 15)

ความเป็นชุมชนและประชาสังคม อุนชาติ พวงสาดี และวีระบุรณ์ วิจารณ์สกุล (2541: 9) ได้สรุปถึงความเป็นชุมชนและประชาคมภายใต้กระแสการสร้างชุมชนใหม่ จะพบว่า “ชุมชน” ในประชาสังคมนี้ หมายถึง ชุมชนแห่งสำนึก (Conscious Community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นอาจจะด้วยพื้นฐานของระบบคุณค่าเก่า หรือ เป้าประสงค์ใหม่ของการเข้ามาทำงานร่วมกัน ดังนั้นคำว่า ประชาคม หรือ ชุมชน จึงอาจมีขนาดและลักษณะที่แตกต่างกันไปความเป็นชุมชนจึงมีลักษณะเป็นพลวัตที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และการตัดสินใจร่วมกัน โดยมีพันธะเชื่อมโยงระบบใหญ่บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ตีร่วมกัน

นอกจากนี้ อนุชาติ พวงสาธิต และวีระบุรณ วิสารทสกุล (2541: 11-18) ได้เสนอ คำจำกัดความและตีความหมายของคำว่า “ประชาสังคม” อันเป็นแนวทางในการเรียนรู้ถึงความเป็น ชุมชนว่ามีลักษณะดังนี้

1. มีความหลากหลาย เช่น การรวมตัว พื้นที่ รูปแบบของกิจกรรม กลุ่มคนที่มา รวมตัวประเด็นความสนใจ และปัญหา
2. ความเป็นชุมชน ที่อาจมีอาณาบริเวณหรือบริบทขนาดใหญ่ที่เชื่อมโยง คิดค่อกันในทางใดทางหนึ่ง หรือเป็นชุมชนขนาดเล็ก ที่รวมตัวกันด้วยความรัก ความอาทร ความ ผูกพัน ความสนใจ และหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน
3. การมารวมตัวกันนั้น อยู่ในสำนึกสาธารณะ เป็นชุมชนแห่งสำนึก (Conscious Community) ด้วยจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง (Public Consciousness) ของสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society)
4. มีกิจกรรมและความต่อเนื่อง บนพื้นฐานของกระบวนการกลุ่ม และด้วย พื้นฐานของการเรียนรู้ และปฏิบัติร่วมกัน (Interaction Learning Through Action) ที่มีความต่อเนื่อง และยั่งยืน
5. มีเครือข่าย และการติดต่อสื่อสาร ด้วยการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ สื่อสาร และ เครือข่าย เพื่อความเป็นกลุ่มประชาสังคมที่ยั่งยืน (Communication and Network) แนวคิดชุมชน – ประชาสังคม เป็นการศึกษาเรียนรู้ชุมชนในลักษณะเคลื่อนไหวมีกระบวนการกลุ่มตั้งแต่ขนาดเล็ก ถึงขนาดใหญ่ระดับประเทศ เพื่อดำเนินการร่วมกันในการผลักดันนโยบาย ที่จะร่วมกันพัฒนา ชุมชนหรือประชาคมให้เข้มแข็ง ประเด็น คือ ต้องมีการเรียนรู้ร่วมกัน

จะเห็นได้ว่า ความเป็นชุมชนไม่มีความหมายหรือข้อกำหนดที่ตายตัว แต่มีการ เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ “ชุมชน” ต้องมีความสอดคล้องกับความหมายด้านทัศนคติ ความรู้ หรือผลประโยชน์ร่วมกัน และความเป็นชุมชนนั้น จะต้องมีประเด็นของความสัมพันธ์และ ความผูกพันของคนในชุมชน เป็นองค์ประกอบหลัก

4. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในรูปแบบใหม่ (Virtual Community) แนวคิดเกี่ยวกับ ชุมชนในรูปแบบใหม่ เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาเทคโนโลยี และปัญหาสังคมสมัยใหม่ที่ทวีความ ซับซ้อนและรุนแรงขึ้นการพิจารณาปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาไม่อาจจำกัดอยู่ใน ปริมาณของชุมชนที่มีอาณาเขตภูมิศาสตร์เล็ก ๆ ได้เพียงลำพัง เพราะบางปัญหาที่เกิดจากอิทธิพล ภายนอก ซึ่งบางครั้งการแก้ไขต้องการ การรวมกำลังความร่วมมือ และทรัพยากรจากภายนอก ชุมชน (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546: 53) มีคุณลักษณะที่สำคัญของชุมชนในรูปแบบใหม่ คือ 1) จิตสำนึกรวม (Consciousness) 2) หลักการ (Principle) และ 3) จุดมุ่งหมาย (Purpose)

ดังนั้น ชุมชนในรูปแบบใหม่ จึงอาจมีลักษณะเป็น “ชุมชนทางอากาศ” หรือ ผู้สนใจจะมีส่วนร่วมในรายการวิทยุชุมชน เครื่องข่ายบน Internet ฯลฯ อาจกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนที่ไม่จำเป็นต้องมีพื้นที่ทางกายภาพไม่จำเป็นว่าสมาชิกต้องพบปะหน้าโดยตรงแต่เป็นชุมชนที่อาศัยเทคโนโลยีการสื่อสาร และเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นเครื่องสานสัมพันธ์ และจิตสำนึกร่วมของสมาชิก

ชุมชนในรูปแบบใหม่อาจเรียกได้ว่าเป็น “ชุมชนเสมือนจริง” (Virtual Community) เป็นชุมชนที่กลุ่มคนอาจจะพบกันโดยตรงหรือไม่ก็ตามแต่มีโอกาสสื่อสารกันด้วยถ้อยคำภาษา และความคิดผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ชุมชนแบบนี้มีข้อดีกว่าชุมชนแบบอื่นตรงที่ว่า ไม่มีอคติเกี่ยวกับทางเพศ อายุ เชื้อชาติ สีผิว เผ่าพันธุ์ รูปร่างหน้าตา เสียงพูด อากัปกิริยาของสมาชิก ชุมชนเสมือนจริงเป็นเครื่องมือที่เชื่อมโยงผู้ที่มีความสนใจร่วมกันเข้าด้วยกันในชุมชนแบบเดิมเรารู้จักผู้คนต่อเมื่อได้พบปะหน้าค่าตาและต้องคบหาสมาคมกับผู้คนจำนวนไม่น้อยกว่าที่จะพบผู้ที่มีความสนใจในเรื่องที่เหมือนกัน (Rheingold, 1998 อ้างใน ปารีชาติ วัลย์เสถียร และคณะ, 2546: 54-55)

สมพันธ์ เตชะอธิก (2540: 3-9) นำเสนอให้เห็นถึงองค์ประกอบที่สำคัญในการพิจารณาถึงความอยู่รอดหรือการดำรงอยู่ได้ขององค์กรชุมชนและความเป็นชุมชน กล่าวคือ

1. การมีอุดมการณ์ร่วม การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนร่วมกัน และการยอมรับในอุดมการณ์และทิศทางการพัฒนา ซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการยึดเหนี่ยวการรวมกลุ่มหรือองค์กรไว้
2. มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยมีการจัดทำข้อตกลงในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาร่วมกัน
3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นความพยายามขององค์กรในการสร้างผลประโยชน์และกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการรวมตัวขององค์กร โดยมีการกระจายอย่างเป็นธรรม
4. ทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นส่วนสำคัญขององค์กร โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านความคิด ศิลธรรม การประกอบอาชีพ การพูด การประสานงาน และผู้นำที่มีบารมี ผู้นำด้านต่าง ๆ เหล่านี้มีบทบาทและความสำคัญต่อองค์กร
5. สมาชิก ทั้งที่เป็นสมาชิกในองค์กรและชาวบ้านทั่วไปที่ไม่เข้าร่วม แต่มีผลกระทบต่อองค์กรทั้งด้านความร่วมมือ ข้อพิพาทข้อวิจารณ์ และผลประโยชน์ร่วมของชุมชน
6. การบริหารจัดการ ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยในด้านการบริหารจัดการมีรายละเอียดที่สำคัญ คือ การตัดสินใจร่วม

การจัดโครงสร้างองค์กรและบทบาทหน้าที่ การกำหนดกฎกติการ่วมกัน สถานที่ และทรัพยากรที่เป็นวัสดุ อุปกรณ์ การสื่อสารและการประสานงาน กระบวนการควบคุมตรวจสอบและประเมินผล

7. กิจกรรม การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีประโยชน์ต่อองค์กรสมาชิกและชุมชนซึ่งแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการพัฒนา

8. ทรัพยากรที่เป็นทุนและงบประมาณ เช่น ทรัพยากรในด้านความรู้ ประสบการณ์และเทคโนโลยี ทรัพยากรในด้านการระดมทุนและงบประมาณ และการประสานทุนจากทั้งภายในและนอกชุมชน

ขั้นตอนของการพัฒนาองค์กรชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2540 อ้างใน มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ, 2545: 17-19) ได้อธิบายการจัดขั้นตอนของการพัฒนาองค์กรชุมชน เป็น 4 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นก่อสร้างกลุ่มและแสวงหาทางเลือกในระดับความคิด 2) ขั้นการลงมือ ปฏิบัติการ 3) ขั้นโตแล้วต้องแตก : ขยายกลุ่ม/ขยายเครือข่าย และ 4) ขั้นพลังคือความสามัคคี

โดยที่ในทุกขั้นตอนนี้ การศึกษาวิเคราะห์ร่วมกันของชุมชนและการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของสมาชิกจะต้องสอดแทรกเป็นยาคำอยู่ตลอดเวลา

1. ขั้นก่อสร้างกลุ่ม

1.1 ในขั้นตอนแรกนี้อาจจะประกอบด้วย 2 ขั้นตอนย่อย ๆ ที่อาจจะทำได้พร้อม ๆ กัน หรือเลื่อมล้ำกัน คือ ขั้นการวิเคราะห์ชุมชนและการแสวงหาทางเลือกทำกิจกรรม ขั้นการวิเคราะห์ชุมชน นับอันเป็นไปตามหลักของพุทธศาสนาที่ว่า “การมีความเข้าใจที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) เป็นหลักประกันของสิ่งอื่น ๆ ที่จะตามมา” ความสำเร็จของการพัฒนานั้นอยู่ที่ชาวบ้านอยู่กับปัญหาที่มีความเข้าใจต่อปัญหาอย่างถูกต้องและมีความเข้าใจร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ อย่างเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวและความคิดเดียวกัน ผลที่ต้องการให้เกิดขึ้นในขั้นตอนนี้ก็คือ การเพิ่มความรู้ของชาวบ้านในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การมองเห็นสาเหตุหลัก สาเหตุรอง สาเหตุร่วม การตรวจสอบสาเหตุที่แท้จริง รวมทั้งตรวจสอบการวิเคราะห์ของตัวเองกับคนอื่น ๆ ในชุมชน

1.2 ขั้นการแสวงหาทางเลือกเพื่อทำกิจกรรม เนื้อหาของขั้นตอนนี้คือ การระดมความคิดเพื่อเลือกทำกิจกรรมก่อนหลังให้พอเหมาะสมกับความสามารถของชุมชน (จึงจำเป็นต้อง “รู้เรา”) วิธีการแสวงหาทางเลือกนั้นคือการศึกษาดูงานของกลุ่มพัฒนาอื่น ๆ เพื่อเป็นการขยายฐานความรู้ในเรื่องการแก้ปัญหา การคิดคาดการณ์ล่วงหน้า (Anticipation) ถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต การประเมินความเป็นไปได้ในการทำกิจกรรม รวมทั้งการประเมินโอกาส (Opportunities) และขีดจำกัด (Limits) ของกลุ่มในขั้นตอนของการแสวงหาทางเลือกเพื่อทำกิจกรรม

นั้น อาจจะมีการ “อุ้มเครื่อง” หรือตระเตรียมจิตใจและระเบียบวินัยของสมาชิกในการมาทำงานกลุ่มร่วมกัน ตัวอย่างเช่น กิจกรรมการออมทรัพย์ของกลุ่มเกษตรกรทำนา ซึ่งนอกจากจะมีเป้าหมายเรื่องการระดมทุนแล้ว ยังเป็น โอกาส “ทดสอบน้ำใจ” ของสมาชิกในกรณีของงานพัฒนาที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำ อาจจะมีการทำกิจกรรมฝึกฝนจิตใจ โดยเฉพาะเช่น การฝึกสติ ฝึกสมาธิ ซึ่งเป็นเสมือนการถอนวัชพืชรากก่อนที่จะมีการหว่านกล้าเพาะปลูก เป็นต้น

2. ขั้นลงมือปฏิบัติการ

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สัมพันธ์กับขั้นตอนแรกที่ผ่านมา หากกลุ่มสามารถวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของตนเองได้ใกล้เคียงความจริง และมีประสบการณ์กว้างขวางในการหาทางออก ก็จะสามารเลือกกิจกรรมแรก ๆ ได้อย่างเหมาะสมกับธรรมชาติของกลุ่ม ในการเลือกทำกิจกรรมแรก ๆ นี้ มีหลักการสำคัญบางประการที่ต้องยึดเอาไว้ เช่น “หลักเรื่องการพยายามพึ่งตนเอง ใช้ทรัพยากรและความพยายามของตัวเองให้มากที่สุด” หลักการดังกล่าวเกิดมาจากการสรุปบทเรียนที่เป็นจริงมากมาย เช่น องค์กรเงินทุนขนาดใหญ่ของเยอรมัน ชื่อ Misereor ได้ทำวิจัยเรื่องกลยุทธ์การจัดตั้งกลุ่มออกทรัพย์จากทั่วโลกและพบว่าในระยะเริ่มแรกหากมีการฉีดทุนจากภายนอกเข้าไปในกลุ่มออมทรัพย์ การกระทำนั้นมักจะเป็นกระบวนการทำลายศักยภาพในการออมของชาวบ้านไปโดยปริยาย

3. ขั้นขยายตัว

ลักษณะการขยายตัวขององค์กรชุมชนนั้นจะมีอยู่ 2 ทิศทาง ทิศทางแรกคือการขยายประเภทของกิจกรรม ตัวอย่างเช่น กลุ่มเกษตรกรทำนา ตำบลสามจา ที่เริ่มกิจกรรมแรก คือ การซื้อขายนุ้ย ต่อมาก็ขยายกิจกรรมไปยังการซื้อขายข้าวเปลือก การที่ทุกครั้งที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งดำเนินกิจกรรมการพัฒนาสำเร็จลุล่วงไปได้ในกลุ่มของคน จึงมักจะตามมาด้วยการพยายามขยายกิจกรรมหรือการขยายแนวคิดไปยังอื่น ๆ อยู่เสมอ โดยเฉพาะเมื่อมองจากสายตาบุคคลภายนอกที่กำลังมีชีวิตอยู่ในยุคสมัยที่ความรู้มีการผูกขาดลิขสิทธิ์ ความเชี่ยวชาญเป็นสิ่งที่มีความราคาของการขยายตัวขององค์กรชาวบ้านก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ดูแปลกตา สำหรับเหตุผลของการขยายกิจกรรมนั้นคงจะไม่แตกต่างไปจากวิถีคิดของระบบธุรกิจ หากว่าการเผยแพร่แนวคิดไปยังกลุ่มอื่น ๆ นั้น น่าจะมีเหตุผล เนื่องจากสำนักเดิมของชาวบ้านที่ทราบว่าเป็นคนเดียว บ้านบ้านเดียว ชุมชนชุมชนเดียว ย่อมมีขีดจำกัดเรื่องทรัพยากร หรือแม้มีพอก็อาจจะไม่สม่ำเสมอ กลยุทธ์ในการแก้ไขจึงเป็นการสร้างเครือข่ายขึ้นมา ดังคำกล่าวของชาวบ้านในยามที่ขาดแคลนสิ่งของบางอย่างที่ว่า “พริกอยู่บ้านเหนือ เกล็ดอยู่บ้านใต้ ตะใคร้อยู่บ้านเพื่อน” ดังนั้นเมื่อมีการขยายฐานงานพัฒนาและความรู้ให้กว้างขวางออกไป การระดมทรัพยากรในการทำกิจกรรมให้หลากหลายก็เป็นที่ไปได้ ตัวอย่างเช่น หลังจากกลุ่มเลี้ยงวัวควายทั้ง 17 หมู่บ้าน มาตั้งเป็น “ชมรมผู้เลี้ยงสัตว์ภูกระแต” ก็สามารถที่จะทำ

กิจกรรมได้มากมายหลายด้าน เช่น ออมทรัพย์ปรับปรุงพันธุ์สัตว์ ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมหลากหลาย เช่นนี้คงจะดำเนินไปไม่ได้หากใช้ทรัพยากรจากฐานหมู่บ้านเดียว นอกจากนั้นการขยายเครือข่ายยังเป็นหลักประกันด้านความเสี่ยงแบบธุรกิจการประกันสมัยใหม่ แต่อยู่บนพื้นฐานของ “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” “ที่เขาทิเรา ใจเขาใจเรา” ด้วยเหตุนี้การขยายแนวทางของกลุ่มจึงเป็น “ความจำเป็น” ประการหนึ่งการธำรงรักษาความยั่งยืนของกลุ่มมิใช่เป็นเรื่องที่ “ควร” ทำเท่านั้น

4. ชั้นพลังคือสามัคคี

ในขณะที่ในขั้นตอนที่สามนั้นจะเป็นไปตามหลักของ “สามัคคีคือพลัง” หลังจากกลุ่มมีความเข้มแข็งแล้ว ความเข้มแข็งดังกล่าว ก็จะสามารถระดมความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลภายนอกที่เรียกว่า “องค์กรพันธมิตร” เช่น ตัวอย่างของกลุ่มพรรณไม้ที่สามารถขยายกิจกรรมของกลุ่มออกไปทำธุรกิจร่วม ด้วยการเปิดสถานีน้ำมันกับบริษัทบางจาก (มหาชน) จำกัด เป็นต้น รูปแบบการสำแดงพลังของความสามัคคีนอกจากจะเป็นไปในรูปแบบของการระดมความร่วมมือแล้ว ในบางกรณียังต้องเป็นไปในรูปแบบของการต่อรอง ตัวอย่างเช่น เมื่อกลุ่มเกษตรกรสามตำบลอำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ต่อสู้เรื่องขุ่ยปลอมจากบริษัทจนได้ชัยชนะ และโดยทั่วไปเป็นหลักธรรมชาติที่ว่ายิ่งกลุ่มของชาวบ้านกลุ่มใดมีความเข้มแข็งมาก สามารถสำแดงกลุ่มหนึ่งของเกษตรกร โดยเป็นหนึ่งใน 14 กลุ่ม ของสถาบันเกษตรกรที่มีส่วนร่วมร่าง พ.ร.บ. สภาเกษตรกรแห่งชาติพลังในรูปแบบต่าง ๆ ได้มาก ก็จะยิ่งระดมความสามัคคีและการยอมรับจากบุคคลภายนอกได้มากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น พัฒนาการของสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน ซึ่งเริ่มต้นก่อตั้งโดยเป็นอิสระจากระบบราชการ แต่ในท้ายที่สุดก็ได้รับการยอมรับให้มีสถานภาพเป็นตัวแทนกลุ่มหนึ่งใน 14 กลุ่มของสถาบันการเกษตรที่มีส่วนร่วมร่าง พ.ร.บ. สภาเกษตรกรแห่งชาติ

เดวิด แมริวส์ (อ้างใน พัฒนา กิจประสงศ์, 2544) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับความสำคัญขององค์กรชุมชนไว้ว่า “องค์กรและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน คือ หัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป” และทำให้คนในชุมชนมีชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพ และคุณภาพชีวิตที่ดี

ตัวอย่างมีทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศทั่วโลก ซึ่งให้เห็นว่าการพัฒนาองค์กรชุมชนให้ขึ้นมาบิบทบาทสำคัญนั้น นับเป็นบุญแก่ที่ช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและสังคมในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การศึกษาและสุขภาพอนามัย

จากความหมายคำว่า “ชุมชน” รวมทั้งแนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนของนักคิดหลายแนวคิด สรุปแนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนได้ดังนี้ แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน ชุมชนคือ การรวมตัวของกลุ่มคนโดยมีวัตถุประสงค์ของกิจกรรมมีส่วนร่วมของคนในแต่ละกลุ่ม มีการจัดการในกลุ่มหรือมีองค์กรชุมชน ซึ่งชุมชนในแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกันไปตามสภาพบริบทของพื้นที่ มีภูมิปัญญา

ท้องถิ่น และศิลปวัฒนธรรม ดังนั้น แต่ละชุมชนจึงมีความหลากหลายในการรวมกลุ่มกันเป็นองค์กร ซึ่งแต่ละองค์กรก็จะมีวัตถุประสงค์ การบริหารจัดการแตกต่างกันไป ทำให้ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ และส่งผลให้เกิดการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้คุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพัฒนา กลุ่ม องค์กรชุมชนของตนเองต่อไป

แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชุมชน

ในการศึกษาการพัฒนาชุมชนนั้น ความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการพัฒนานับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของผู้ที่ศึกษา โดยเฉพาะในเรื่องความหมายและการนำไปใช้ในรูปแบบต่าง ๆ

ความเป็นมาและความหมายของคำว่า การพัฒนา (Developments)

สนธยา พลศรี (2533: 1) ได้ให้ความเป็นมากับแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมมนุษย์นั้น ได้เกิดขึ้นมานานแล้ว เช่น แนวคิดของนักปราชญ์ชาวกรีกโบราณคือเพลโต (Plato) ในหนังสืออุดมรัฐ (The Republics) และแนวคิดของอริสโตเติล (Aristotle) ในหนังสือการเมือง (Politics) เป็นต้น แต่แนวความคิดในทางวิชาการนั้นเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วของยุโรป ซึ่งเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม โดยนักเศรษฐศาสตร์เป็นผู้ให้กำเนิดขึ้นเพื่อศึกษาด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีและมีจุดมุ่งหมายเพื่อยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของประเทศให้สูงขึ้น ต่อมาได้รับการยอมรับจากนักสังคมศาสตร์โดยทั่วไป โดยเฉพาะนักมนุษยวิทยาพัฒนาการ และนักสังคมวิทยาพัฒนาการจนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาคำว่าพัฒนายกลายมาเป็นคำที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วโลกเพราะประเทศต่างๆ ล้วนประสบปัญหาจากผลของสงคราม ต้องหาวิธีการปรับปรุงฟื้นฟูแก้ไขสภาพทางเศรษฐกิจสังคม และการเมืองในประเทศของตน ซึ่งเรียกว่า “การพัฒนา” นั่นเอง

สนธยา พลศรี (2547: 1 - 2) ได้ให้ความหมายของคำว่า “การพัฒนา” ใช้ภาษาอังกฤษว่า “Developments” นำมาใช้ประกอบคำอื่นก็ได้ เช่น การพัฒนาประเทศ การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง และการพัฒนาข้าราชการ เป็นต้น การพัฒนาจึงถูกนำไปใช้กันโดยทั่วไป และมีความหมายแตกต่างกันออกไป

แนวคิดเกี่ยวกับของการพัฒนา

จากการนำคำว่า “การพัฒนา” มาใช้ด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไปจึงทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแตกต่างกันออกไปหลายแนวคิด ซึ่งอาจจำแนกได้ ดังนี้

1. แนวความคิดแบบวิวัฒนาการ (Evolution) เป็นการนำการพัฒนามาใช้เพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่เคลื่อนย้ายจากภาวะหนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่งที่สูงกว่า ทำให้มนุษย์มีความก้าวหน้าในด้านต่างๆ มากขึ้น เช่น มีชีวิตที่อุดมสมบูรณ์ขึ้น มีเหตุมีผลมากขึ้น เป็นต้น การพัฒนาในแนวความคิดนี้จึงมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ความก้าวหน้า (Progress) มาก

2. แนวความคิดแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) เป็นแนวความคิดที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เนื่องจากมีความเป็นกลางมากกว่าการพัฒนา ไม่เกี่ยวข้องกับอดีตหรืออนาคตอันรุ่งโรจน์ แต่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น การแบ่งชนชั้นทางสังคม เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงอาจมีลักษณะเป็นการปฏิรูป (Reformation) คือเฉพาะในโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่ง และเป็นการปฏิวัติ (Revolution) คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทั้งหมดของสังคม

3. แนวความคิดแบบเศรษฐศาสตร์ (Economic) นักเศรษฐศาสตร์นำการพัฒนาไปใช้จำแนกประเทศต่าง ๆ ตามเกณฑ์ที่กำหนด เช่น รายได้ประชาชาติ การรู้หนังสือ การมีงานทำ เป็นต้น ออกเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศด้อยพัฒนา การพัฒนาในแนวความคิดนี้ จึงมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ความเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) ความทันสมัย (Modernization) และการเจริญเติบโต (Growth) มาก

4. แนวความคิดแบบปฏิบัติการทางสังคม (Social Action) เป็นแนวความคิดที่เกิดจากรัฐบาลประเทศต่าง ๆ พยายามปรับปรุงแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ในรูปแบบการวางแผนปฏิบัติการ เช่น การปฏิรูปที่ดิน การสหกรณ์ การพัฒนาชนบท เป็นต้น และเรียกวิธีการนี้ว่าการพัฒนา

5. แนวความคิดแบบความขัดแย้งทางสังคม (Evolution) เป็นแนวความคิดของการพัฒนาประเทศด้วยระบอบสังคมนิยม ที่นำทฤษฎีความขัดแย้งมาใช้เป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและระบบสังคม โดยถือว่าการระบอบสังคมนิยมเข้ามาใช้แทนระบบที่ใช้อยู่เดิม เป็นการพัฒนาในแนวความคิดนี้

6. แนวความคิดแบบการพัฒนาชุมชน (Community Development) เป็นแนวความคิดที่องค์การสหประชาชาตินำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาที่กล่าวมาแล้ว ในเรื่องความ

เป็นมาของการพัฒนา กล่าวคือ การให้คนและกลุ่มคนในชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และเป็นผู้ได้รับผลของการพัฒนาตามหลักการและวิธีการพัฒนาชุมชน

ภาพ 2 แนวความคิดของการพัฒนา

ที่มา: สนธยา พลศรี (2547: 9)

การพัฒนาที่ยั่งยืน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546: 3 – 5) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า นับเป็นเวลากว่าสองทศวรรษแล้วที่คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)” ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวาง เพื่ออธิบายความหมายเกี่ยวกับอนาคตของสังคมมนุษย์โลกที่มนุษย์อาศัยอยู่ แต่ก็ไม่เป็นที่กระจ่างชัดนักว่าความหมายของคำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” นั้นคืออะไร และจะสามารถนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมได้อย่างไร สาเหตุสำคัญประการหนึ่ง อาจเป็นเพราะผู้นำหรือผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจในสังคมไม่สามารถผลักดันแนวคิดดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติให้ได้ผล หรือกำหนดดัชนีชี้มาวัดผลการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างชัดเจน ทำให้ไม่สามารถติดตามตรวจสอบได้ว่ากิจกรรมใดเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และกิจกรรมใดเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

ในสังคมโลกมีผู้ให้ความหมายของ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ไว้หลายนิยาม ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความหมาย ใกล้เคียงกันทั้งสิ้น แต่ที่มีชื่อเสียงมากที่สุด ก็คือ คำนิยามของ World Commission on Environment and Development หรือ Brundtland (2526) ที่ได้ให้ไว้ในรายงาน “Our Common Future” ซึ่งได้เสนอแนะว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ รูปแบบของการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง

(Sustainable Development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future to meet their own needs) กล่าวคือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ของคนรุ่นปัจจุบัน จะต้องไม่ใช่ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง แต่ควรเป็นการใช้ทรัพยากรในเชิงอนุรักษ์และพัฒนาให้เต็ม ศักยภาพอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนของระบบนิเวศไปพร้อม ๆ กัน

สำหรับประเทศไทย ได้มีนักวิชาการหลายท่านพยายามอธิบายความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ที่สำคัญคือ แนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต., 2541) ได้ อธิบายการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะที่เป็นบูรณาการ (Integrated) คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม (Holistic) หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบ องค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือ มีดุลยภาพ (Balance) หรือพูดอีกนัยหนึ่ง คือ การทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ” นั่นก็คือ การกำหนดแนวทางการพัฒนาจะต้องคำนึงถึงปัจจัยด้านมนุษย์ โดยให้คุณค่าทางวัฒนธรรมรวมอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย ดังนั้นตามแนวคิดของพระธรรมปิฎก จึงสามารถสรุปได้ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมการพัฒนาในทุกด้านและทุกมิติ กล่าวคือ ทั้ง เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จิตใจ วัฒนธรรม ฯลฯ โดยมีคนเป็นศูนย์กลาง หรือเป้าหมายของการพัฒนา เพื่อให้คนอยู่ดีกินดีและมีความสุข ทั้งคนในรุ่นนี้ และรุ่น ต่อ ๆ ไป” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546: 4)

นอกจากนี้ในการจัดทำข้อเสนอของประเทศไทยในการประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ณ นคร โจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้เมื่อเดือนกันยายน 2545 คณะอนุกรรมการกำกับการอนุรักษ์ตามแผนปฏิบัติการ 21 และการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมีหน้าที่เป็น คณะกรรมการเตรียมการประชุมสุดยอดฯ ของประเทศได้ร่วมกับสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย จัดระดมความเห็นจากภาคีต่าง ๆ ได้ข้อยุติด้านค่านิยมของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย เป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุกๆ ด้านอย่างสมดุล บนพื้นฐาน ทรัพยากรธรรมชาติภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทรเคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งตนเอง และคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียม” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546: 4 – 5)

แนวคิดที่หลากหลายดังกล่าว แม้ว่าจะทำให้ความหมายของคำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ปรากฏแตกต่างกันไปหลายรูปแบบ แต่ก็มีหลักการที่เหมือนกัน คือ

- การพัฒนาที่ดำเนินไปโดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและสนองความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต

- การพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็น “องค์รวม” คือมองว่าการจะทำสิ่งใดต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งอื่น ๆ ดังนั้น การพัฒนาแนวนี้จึงยึดหลักความรอบคอบ และค่อยเป็นค่อยไปรวมทั้งเปิดโอกาสให้ภาคีการพัฒนาต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาด้วย

- การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้ระบุว่าจะต้องปฏิเสธ “ระบบเทคโนโลยี” เพียงแต่ต้องคำนึงว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้ควรเป็นไปในทาง “สร้างสรรค์” ไม่ใช่ “ทำลาย”

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน จะมีแนวความคิดมาจาก 3 แนวทางใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

1. แนวทางด้านนิเวศวิทยา การพัฒนาที่ยั่งยืนให้ความสำคัญสูงกับคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเน้นเรื่องของความยั่งยืนของการทำงานและประสิทธิภาพของระบบนิเวศเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนทางนิเวศในระยะยาว ทั้งนี้เพื่อส่งมอบทุนทางธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ และทุนที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ปัจจัยการผลิตและสินค้าต่าง ๆ ให้คนรุ่นอนาคตได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

2. แนวทางด้านสังคม การพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้อย่างต่อเนื่อง โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคมและกลุ่มชนระดับต่าง ๆ เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายที่สำคัญ คือ การรักษาคุณภาพชีวิตของประชากรให้มีระดับสูงขึ้นอย่างยาวนาน

3. แนวทางด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนยาวนาน บนพื้นฐานการสงวนรักษาทุนธรรมชาติไว้ใช้ประโยชน์สำหรับคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นอนาคต ทั้งนี้จำเป็นต้องปรับปรุงโครงสร้างการผลิตและการบริโภค รวมทั้งการพัฒนาเทคโนโลยีที่ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม

บทเรียนที่ได้จากการพัฒนาที่ผ่านมาสรุปได้ว่า การพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มากกว่าการกระจายรายได้ และการที่ไม่คำนึงถึงความสูญเสีย ที่เกิดกับทุนทางสังคม ทรัพยากรธรรมชาติ มลภาวะที่เกิดกับสภาวะแวดล้อม เป็นการพัฒนาที่ไม่สมดุล ซึ่งเป็นสาเหตุของความยากจน ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงควรมีผลที่มุ่งหวัง ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546: 75 – 77)

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.1 การดำรงรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพเป็นประเด็นที่สำคัญมากของการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการประเมินว่าอัตราการสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตบนโลกในขณะนี้เท่ากับ 100 ชนิด/วัน ซึ่งเป็นอัตราที่รวดเร็วย่างที่ไม่เคยมี

มาก่อน สาเหตุสำคัญมาจากกิจกรรมของมนุษย์ที่ทำให้สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของพืชและสัตว์ ซึ่งในที่สุดก็จะส่งผลกระทบต่อความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ด้วย ด้วยเหตุนี้ทรัพยากรชีวภาพเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสูงสุดของระบบนิเวศ หน่วยพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตที่มีพัฒนาการนับล้าน ๆ ปี คือ ขุมความรู้และคลังข้อมูลที่ยังไม่เปิดเผย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาและการดำรงชีวิตของมนุษย์ในอนาคตอย่างมหาศาล เป็นที่มาของความก้าวหน้าทางการเกษตร ยารักษาโรค และระบบชีวิตอื่น ๆ จึงนับเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาที่ยั่งยืน

1.2 ผลผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติคือความสมบูรณ์และเป็นฐานการผลิตต่อไปในระยะยาว การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ประมง ดิน น้ำ ป่าไม้ พลังงาน ฯลฯ ในอัตราที่เกินพอดี จะทำลาย วัฏจักรแห่งการเกิดทดแทนและการฟื้นตัวของระบบนิเวศ ทำให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่สังคมจะได้รับในระยะยาวต้องสูญเสียไปด้วย จึงต้องมีการศึกษาและกำหนดระดับของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และปริมาณผลผลิตที่ควรเก็บเกี่ยวในอัตราที่พอเหมาะ เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ให้ต่อเนื่องในระยะยาว

1.3 ระบบนิเวศสามารถทำหน้าที่ได้อย่างยั่งยืน และสิ่งแวดล้อมได้รับการปกป้องให้ยืนยาวสำหรับคนรุ่นหลังตลอดไป ระบบนิเวศทำหน้าที่เกื้อกูลการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในโลก เป็นที่มาของ อากาศ น้ำ พลังงาน อาหาร แหล่งเพาะปลูก และฐานทรัพยากรเพื่อการผลิตอีกทั้งเป็นแหล่งกำจัด คุชชะบของเสียจากการผลิต รวมทั้งยังมีคุณค่าอื่นๆ ซึ่งไม่สามารถวัดเป็นมูลค่าได้ เช่น ความงดงามของธรรมชาติ อันเป็นที่มาของการท่องเที่ยวและรายได้จำนวนมหาศาลที่ใช้ในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืน จำเป็นต้องเข้าใจถึงขีดจำกัดและความสามารถในการคุชชะบของระบบนิเวศ ตลอดจนผลประโยชน์ระยะยาวของสังคม จึงขึ้นอยู่กับ การตระหนักรู้ถึงข้อจำกัดดังกล่าว และไม่รุกรานธรรมชาติอย่างไร้ขอบเขต จนระบบโดยรวมเสียสมดุลและพังทลายลง

2. ด้านเศรษฐกิจ

2.1 การเจริญเติบโตของเศรษฐกิจคู่ขนาน (Dual Track Development) อย่างมีเสถียรภาพ เอื้อประโยชน์และไม่ทำลายกัน การที่เศรษฐกิจไทยเป็นเศรษฐกิจคู่ขนาน คือ เศรษฐกิจทุนซึ่งมีความสำคัญในแง่ของมูลค่าทุนกับเศรษฐกิจชุมชน ที่แม้จะมีมูลค่าน้อยกว่าแต่มีความเกี่ยวพันกับการดำรงชีวิตของคนจำนวนมากกว่า ทำให้รัฐจำเป็นต้องผสมผสานและดูแลเศรษฐกิจทั้งสองระบบ เพื่อรักษาสมดุลและทำให้เศรษฐกิจชุมชนไม่ถูกทำลายโดยระบบทุน เพื่อสร้างระบบเศรษฐกิจของประเทศที่มีเสถียรภาพ เข้มแข็งสามารถพึ่งตนเอง และแข่งขันได้ในกระแสโลกาภิวัตน์

2.2 ความสมดุลระหว่างการผลิตและการอนุรักษ์ (Green Productivity) คือ มุ่งเน้นผลิตสินค้าและบริการที่สร้างรายได้และก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่ม โดยการเลือกสรรการลงทุนและกระบวนการการผลิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและส่งผลกระทบท่อสิ่งแวดล้อมรวมทั้งสร้างให้เกิดความพอเพียง และทั่วถึงอย่างมีคุณภาพ ตลอดจนการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า ของปัจจัยพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเอื้อต่อการผลิตและการบริโภคที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ และความต้องการทั้งในและนอกประเทศอย่างต่อเนื่อง

2.3 สามารถแก้ไขปัญหาค่าความยากจน และมีกระจายรายได้ที่เป็นธรรม เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่อาจบรรลุได้ หากไม่สามารถแก้ไข ปัญหาค่าความยากจนและการกระจายรายได้ให้ลุล่วงความยากจนและความไม่เป็นธรรม นำมาซึ่งความขัดแย้งทางสังคม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปัญหาอื่นๆ อีกนานัปการ รวมทั้งการดำเนินยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาค่าความยากจน และดำเนินมาตรการที่เป็นรูปธรรม เพื่อจัดสรรกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาให้แก่กลุ่มต่างๆ อย่างทั่วถึง และลดจำนวนคนยากจนลง จึงเป็นภารกิจสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. ด้านสังคม

3.1 ความเข้มแข็งของชุมชน ความยั่งยืนของสังคมฐานล่าง จะทำให้สังคมทั้งหมดยั่งยืนได้ ชุมชนเป็นรากฐานที่สำคัญ ปัจเจกบุคคลและหน่วยระดับครอบครัวจะสามารถแสดงศักยภาพและพลังได้อย่างแท้จริง โดยผ่านโครงสร้างการรวมกลุ่ม เกิดการบูรณาการ ปัจจัยต่างๆ ของการผลิตวิถีชีวิต วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และภูมิปัญญา ที่จะเกิดการเรียนรู้ร่วมกันและเกิดการขับเคลื่อนการบูรณาการในระดับชุมชนจึงเป็นรากฐานที่สร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืน

3.2 การดำรงอยู่ของสถาบัน ทางสังคม ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความยั่งยืนของสังคมเกิดขึ้นจากความหลากหลาย และเครือข่ายความเชื่อมโยงของสถาบันทางสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญา ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมที่มีค่าของประเทศเป็นรากฐานในการสร้างที่มีภูมิทัศน์ด้านทุน มีศักยภาพที่จะเติบโตอย่างมีเอกลักษณ์และมีพลวัต สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์อย่างรู้เท่าทัน ทุนทางสังคมเหล่านี้ ต้องค้ำจุนรวบรวม และดำรงรักษาไว้ มิให้สูญหายไปภายใต้กระบวนการพัฒนาสมัยใหม่ และจำเป็นต้องมีการศึกษาต่อยอด และส่งเสริมการนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนา

3.3 การมีส่วนร่วมของประชาสังคม เป็นหลักการหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน รูปแบบการมีส่วนร่วม คือ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การเข้าถึงกระบวนการตัดสินใจ และการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม การที่ประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมในกระบวนการทางการเมืองและ

เศรษฐกิจของประเทศมากขึ้น จะนำไปสู่สถานการณ์ที่ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ กระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริงและช่วยลดความขัดแย้ง รวมทั้งทำให้การต่อรองและการชดเชยผลประโยชน์ระหว่างผู้มีส่วนได้เสียมีความเป็นธรรมและยอมรับได้ ซึ่งจะทำให้กระบวนการพัฒนาเคลื่อนไปข้างหน้าได้อย่างราบรื่น

ฉะนั้นหากยึดแนวทางการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น สังคมโลกก็จะดำเนินไปด้วยกันได้ระหว่างมนุษย์และสรรพสิ่งที่เกี่ยวข้องรอบตัวมนุษย์ได้อย่างยั่งยืนและยาวนาน “การพัฒนาที่ยั่งยืน” เป็นสิ่งที่ท้าทายต่อการบรรลุถึง ความอยู่ดีมีสุขที่แท้จริงของสังคมมนุษย์สำหรับคนในยุคสมัยปัจจุบัน และคนรุ่นต่อไปในอนาคต แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ครอบคลุมมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่บริบทการพัฒนาต่าง ๆ ที่มีความเชื่อมโยงอย่างซับซ้อนซึ่งกันและกัน โดยในเชิงพื้นที่ก็มีขอบเขตกว้างขวางจากระดับท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศและภูมิภาค ดังนั้นในกระบวนการกำหนดนโยบาย ซึ่งเป็นผลสุดท้ายของการสังเคราะห์ข้อมูลและวัตถุประสงค์ด้านต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายและอาจขัดแย้งกัน ทำให้กรอบความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามสภาพปัญหาที่เป็นจริงของสังคม อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญเป็นเรื่องทางปฏิบัติของการรักษาสมดุลภาพ และการตระหนักถึงข้อจำกัดของระบบธรรมชาติ เพื่อไม่ให้เกิดการดำเนินกิจกรรมของมนุษย์เป็นไปอย่างไร้ขอบเขต จนก่อความเสียหายที่ไม่สามารถแก้ไขได้ ดังนั้นแนวทางสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน จึงต้องการกระบวนการเชิงนโยบาย การบริหารยุทธศาสตร์การรวบรวมองค์ความรู้ และการมีส่วนร่วมของสาธารณชนอย่างกว้างขวาง

แนวคิดการปรับตัวของมนุษย์จากภัยพิบัติ

Grasha and Kirschenbaum (1980 อ้างใน สัทิสศักดิ์ เท่าธูรี, 2546: 26) ให้ความหมายของการปรับตัวว่าหมายถึง วิธีการต่างๆ ที่บุคคลจัดการกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิต เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตนเองซึ่งต่างจากความเห็นของ Arcoff (1968) ซึ่งให้ความหมายของการปรับตัวไว้ว่า การปรับตัว คือ การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม โดยที่บุคคลพยายามที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง ขณะเดียวกันกับบุคคลก็อยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่กดดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสม กับสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ การปรับตัวจึงหมายถึง การประนีประนอมความต้องการของบุคคลและสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

ส่วน Allen (1990 อ้างใน สัทิสศักดิ์ เท่าธูรี, 2546: 26) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า การปรับตัว คือ ความเข้าใจ พฤติกรรม ความคิด ความรู้สึกของตัวเองและผู้อื่นอย่างถ่องแท้ จนสามารถ

ที่จะพัฒนากลยุทธ์ เพื่อจัดการกับความต้องการของตนเอง และหากเหตุการณ์ที่ท้าทายในชีวิตประจำวันได้อย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ เนื่องจากทั้งพฤติกรรม ความคิด และความรู้สึกที่บุคคลแสดงออกนั้น ล้วนแต่มีสาเหตุซ่อนอยู่มากมาย

Lefton and Valvatne (1992 อ้างใน สิทธิศักดิ์ เถาธูรี, 2546: 26) มีความเห็นว่าโดยทั่วไปแล้วการปรับตัว หมายถึง การจัดการกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แต่สำหรับนักจิตวิทยาแล้ว การปรับตัว คือ กระบวนการที่บุคคลกระทำเพื่อจัดการกับสิ่งแวดล้อมและความต้องการของตนเป็นต้นเหตุของความกดดันหรือความบีบคั้น โดยใช้ความสามารถที่บุคคลมีอยู่อย่างเต็มที่ และการปรับตัวยัง หมายถึง 1) กระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอรวมทั้งสามารถวัดและประเมินผลที่เกิดขึ้นได้ 2) เป็นผลของความพยายามของบุคคล ไม่ได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ 3) การจัดการกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่สามารถควบคุมได้ 4) มุ่งที่จะจัดการกับพฤติกรรมและความคิด และ 5) เป็นการเรียนรู้ การปรับตัวของแต่ละบุคคลอาจไม่ราบรื่นเสมอไปเนื่องจากการเกิดปัญหาปรับตัวขึ้น ซึ่งปัญหาของการปรับตัว คือ สภาพการณ์หรือเหตุการณ์และสภาพแวดล้อมที่ทำให้เกิดความรู้สึกอึดอัด ไม่สบายใจวิตกกังวล และคับข้องใจแรงกดดันจากสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว ที่ทำให้ไม่สามารถรู้สึกคิดและแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องหรือกลมกลืนกับสถานการณ์หรือสถานการณ์ที่เป็นอยู่ได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น การปรับตัวจึงเป็นกระบวนการปรับ และเปลี่ยนแปลงความรู้สึก ความคิดและพฤติกรรมของบุคคลรวมทั้งการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสอดคล้องและกลมกลืนระหว่างความต้องการและสิ่งแวดล้อม เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองอย่างเหมาะสม

Aguilera and Messick (1982 อ้างใน สิทธิศักดิ์ เถาธูรี, 2546: 27) เชื่อว่าปกติมนุษย์จะพยายามปรับตัวเองให้อยู่ในสภาพ สมดุลแต่สภาพแวดล้อมที่แวดล้อมอยู่ทำให้มนุษย์ประสบกับเหตุการณ์บางอย่าง ซึ่งก่อให้เกิดความเครียด เป็นเหตุให้เกิดความไม่สมดุลในร่างกายหรือจิตใจ มนุษย์จะพยายามปรับตัวแก้ไขปัญหาคความยุ่งยากต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อให้ตนเองอยู่ในสภาพสมดุลเช่นเดิม ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์มีปัจจัยก่อให้เกิดความสมดุลเพียงพอหรือไม่

เมื่อมีภัยธรรมชาติหรือมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทั้งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติหรือเกิดจากการกระทำของมนุษย์ก็ตาม สิ่งมีชีวิตบางอย่างสามารถทำได้ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ในขณะที่บางชนิดไม่สามารถทำได้ การทำตัวให้เข้ากับธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดของสิ่งมีชีวิตนี้เรียกว่า “การปรับตัว” (มนัส สุวรรณ, 2539 อ้างใน สิทธิศักดิ์ เถาธูรี, 2546: 27)

การปรับตัวเป็นภาวะของความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งบุคคลจะได้รับความพอใจในการตอบสนองทั้งทางกายและสังคม การที่บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดีเป็นลักษณะที่แสดงถึงการเป็นคนปกติ ในทางตรงกันข้ามถ้าตัวบุคคลไม่สามารถ

ปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม หรือปรับตัวได้ไม่ดี ไม่สามารถปรับพฤติกรรมให้สอดคล้องกับคนส่วนใหญ่ได้ บุคคลนั้นจะดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมโดยปราศจากความสุข ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมส่วนมากมักจะเป็นผลจากการปรับตัวไม่ดี

พฤติกรรมปรับตัว เป็นพฤติกรรมที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยการปรับตัวสามารถกระทำได้ใน 2 ลักษณะ คือ การปรับตัวตามจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ที่วางไว้และการปรับตัวที่อาจจะทำได้ซึ่งอาจกระทำไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับภัยพิบัติที่เกิดขึ้น แต่จะมีผลต่อการลดความสูญเสียในภายหลังได้ ซึ่งพฤติกรรมปรับตัวภายหลังการเกิดภัยพิบัติจากอุทกภัยสามารถทำได้โดย (Burton and Kates, 1964 อ้างใน สิทธิศักดิ์ เทำฐรี, 2546: 27)

1. การยอมรับความสูญเสีย (Accept losses) เป็นวิธีการที่ประชาชนในพื้นที่หรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่ที่เกิดภัยพิบัติเป็นประจำยอมรับภัยพิบัติที่เกิดขึ้น โดยอาจมีสาเหตุมาจากความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจหรือข้อจำกัดทางด้านพื้นที่หรือปัจจัยอื่น ๆ ที่ทำให้ต้องอยู่ในพื้นที่ภัยพิบัติ แต่อาจจะมีกลไกทางสังคมบางอย่างมาทดแทนสิ่งที่ประชาชนต้องสูญเสียไป

2. การลดความสูญเสีย (Reduce losses) เป็นการป้องกันก่อนที่จะเกิดภัยพิบัติซึ่งมีการปฏิบัติ เช่น การเตือนภัย การก่อสร้างเขื่อน การออกแบบสิ่งก่อสร้างให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ที่เกิดภัยพิบัติ และการใช้ที่ดินที่เหมาะสมต่อสภาพพื้นที่

3. การแสวงหาทางเลือกใหม่ (Choose change) ในการหาทางเลือกใหม่ เพื่อป้องกันหรือลดความสูญเสียที่จะเกิดขึ้นสามารถจำแนกได้เป็นการเปลี่ยนการใช้ (Change in use) เช่น การเปลี่ยนจากการเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่เกษตรแบบชลประทาน การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยเป็นสวนสาธารณะในบริเวณที่เกิดพายุเป็นประจำ เป็นต้น และการเปลี่ยนสถานที่ (change in location) โดยจะอยู่ในรูปของการอพยพเคลื่อนย้ายอย่างถาวรไปยังสถานที่แห่งใหม่ ซึ่งอาจจะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผสมผสานกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดในสถานที่แห่งใหม่นั้น

กรมอุตุนิยมวิทยา มีหน้าที่รับผิดชอบในการเฝ้าระวังตรวจพยากรณ์อากาศ และเตือนภัยให้ประชาชนทราบก่อนล่วงหน้า ในกรณีที่อากาศแปรปรวนหรือลักษณะอากาศร้าย จะออกคำเตือนในข้อความที่กะทัดรัด บ่งถึงชนิดของลักษณะอากาศ ขนาดความรุนแรงเกิดที่ไหน ทิศทางการเคลื่อนตัวความเร็วถ้าเป็นพายุหมุน เวลาและสถานที่ที่จะได้รับผลกระทบ ควรเตือนภัยเป็นระยะ ๆ เพื่อประชาชนจะได้มีเวลาเพียงพอที่จะเตรียมการต่าง ๆ ได้ทันทั่วถึง ถ้าการเตรียมรับสถานการณ์เป็นไปอย่างมีระเบียบและสมรรถภาพแล้ว อันตรายและความสูญเสียจะลดลงไปอย่างมากมายทั้งชีวิตและทรัพย์สิน จากเหตุการณ์ต่างที่ผ่านมา อุทกภัยที่ทำให้เกิดความเสียหายอย่างใหญ่หลวง

นอกจากนี้ยังพบว่า การเลือกวิธีการแก้ปัญหาอุทกภัยในอดีต ส่วนมากมักแก้ปัญหาในลักษณะที่ยอมรับภาวะความเสียหายที่เกิดขึ้น หรือการเร่งรัดให้มีการสร้างเขื่อนตลอดจนใช้วิธีการทางสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ส่วนการแก้ปัญหาอื่นที่น่าจะใช้ได้มักจะถูกกละเลยข้ามไป เช่น การอพยพหนีภัยชั่วคราว การปรับปรุง เปลี่ยนแปลง โครงสร้าง หรือเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดิน เป็นต้น (Burton, Kates and White, 1978 อ้างใน สิทธิศักดิ์ เท่าสุรี, 2546: 32)

หากมีการเตือนภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นล่วงหน้า จนทำให้เกิดความเครียด ความสะเทือนใจ แก่บุคคลที่ได้รับการเตือนภัย และทำให้มีการปรับตัวและมีการตอบสนอง จากการปรับตัวเพื่อให้ตนเองเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงได้ (Janis, 1954) แต่การเตือนภัยหากมีการใช้เทคโนโลยีที่ถูกต้องทันสมัยทำให้มีการทำนายและการเตือนภัยที่ถูกต้องแม่นยำก็จะช่วยให้ประชาชนมีความพร้อมที่จะรับมือกับภัยพิบัติเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ความเสียหายที่จะเกิดจากภัยพิบัติลดลง (Smith and Ward, 1998 อ้างใน สิทธิศักดิ์ เท่าสุรี, 2546: 32)

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการปรับตัวจึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ต่อไปของสิ่งมีชีวิต ถ้าสิ่งมีชีวิตไม่สามารถปรับตัวให้อยู่ต่อไปในสภาพแวดล้อมได้ก็จะไม่สามารถดำรงชีพอยู่อีกต่อไป การสูญหายหรือการตายไปของสิ่งมีชีวิตนั้นก็จะถูกแทนที่ด้วยสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่มีความสามารถที่ดีกว่าในการปรับตัวให้เข้ากันและอดทนต่อสภาพแวดล้อมนั้น ๆ มนุษย์เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดอุทกภัยได้ เนื่องจากอุทกภัยเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ แต่มนุษย์สามารถเรียนรู้จากธรรมชาติและปรับตัวได้ว่าอุทกภัยเกิดจากสาเหตุใดบ้างและจะเกิดเมื่อใด โดยการหาทางชะลอความรุนแรงหรือบรรเทาอำนาจทำลายของอุทกภัย

แนวคิดเรื่องการฟื้นฟูชุมชน

แนวคิดการฟื้นฟูชุมชนหรือชุมชนท้องถิ่น มีการใช้เป็นแนวทางการพัฒนามากยิ่งขึ้น เนื่องจากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ทำลายทุนของชุมชนท้องถิ่นทำให้ชุมชนอ่อนแอขาดความเอื้ออาทรต่อกัน ในขณะที่ขบวนการพัฒนาภาคประชาชน มุ่งพัฒนาเฉพาะเรื่อง แยกส่วนไม่เห็นการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน

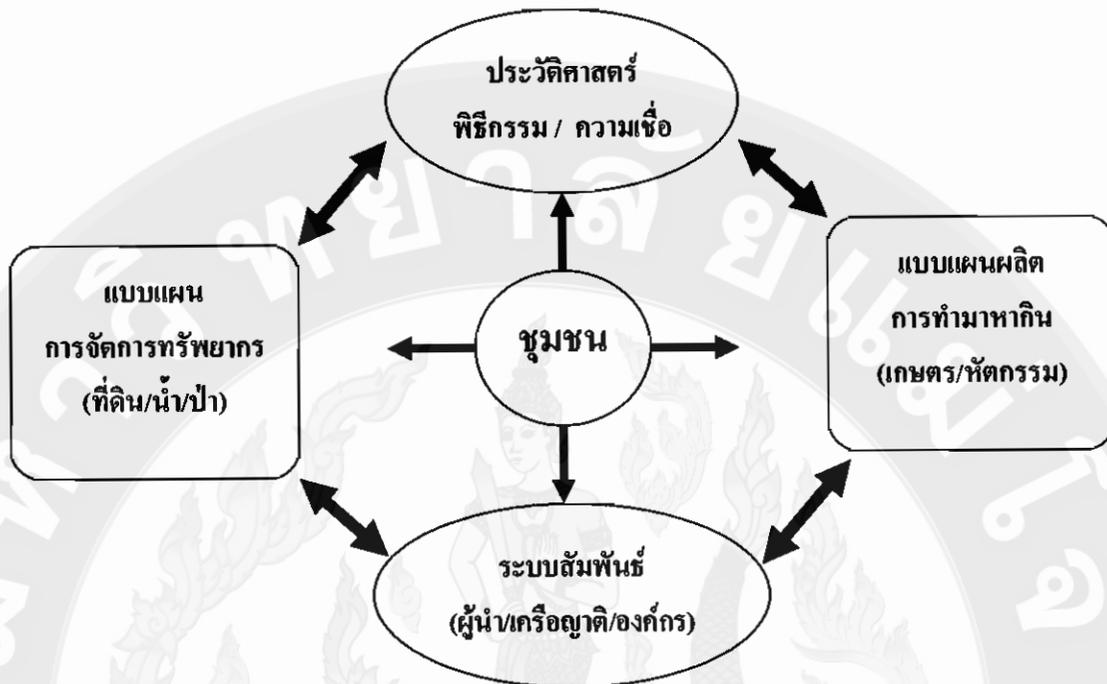
สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2551: ระบบออนไลน์) มีแนวคิดการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น ซึ่งกำหนดเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งต่อการพัฒนาองค์กรภาคประชาชน เพื่อสนับสนุนทิศทางการขยายฐานและเชื่อมโยงการพัฒนาของขบวนการชุมชน และภาคีพัฒนา ร่วมเป็นหุ้นส่วนการสร้างคามเข้มแข็งมั่นคงของชุมชนและสังคม โดยมียุทธศาสตร์และกลยุทธ์ การดำเนินงาน

สนับสนุนการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นในเมือง และชนบท โดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งและประชาชนมีบทบาทสำคัญดังนี้

1. ส่งเสริมการจัดการตนเองเพื่อให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิตของชุมชนเมืองและชนบท
2. สนับสนุนการสร้างความสามารถขององค์กรชุมชนและเครือข่าย
3. สนับสนุนการขยายฐานเครือข่ายชุมชนและการเชื่อมโยงภาคีพัฒนาอย่างบูรณาการ
4. สนับสนุนการจัดการระบบข้อมูลและการจัดการความรู้ ทั้งระดับท้องถิ่นและสากล ตลอดจนการเชื่อมโยงสู่นโยบาย
5. สนับสนุนการสื่อสาร เพื่อการเรียนรู้และพัฒนาาร่วมกันของทุกภาคส่วน ทุกระดับในสังคม
6. เสริมสร้างวัฒนธรรมและความสามารถในการบริหารจัดการของ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ให้เอื้อต่อการดำเนินการตามยุทธศาสตร์และกลยุทธ์

ัชชาวลย์ ทองคิเลิศ (2547: 16 – 17) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น จำเป็นที่จะต้องพิจารณาอย่างน้อย 4 ด้านหลักได้แก่

1. ความคิด ความเชื่อ หรือศาสนา
2. ฐานทรัพยากร
3. ฐานการผลิต
4. ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน

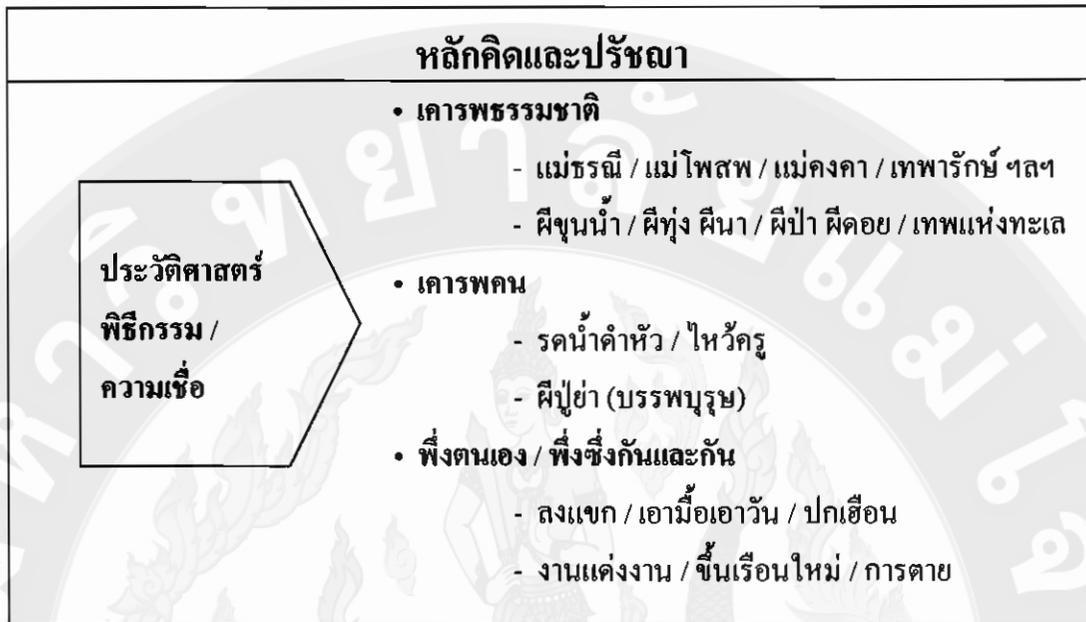

ภาพ 3 วิถีชีวิตชุมชน

ที่มา: ชัชวาลย์ ทองดี (2547: 18)

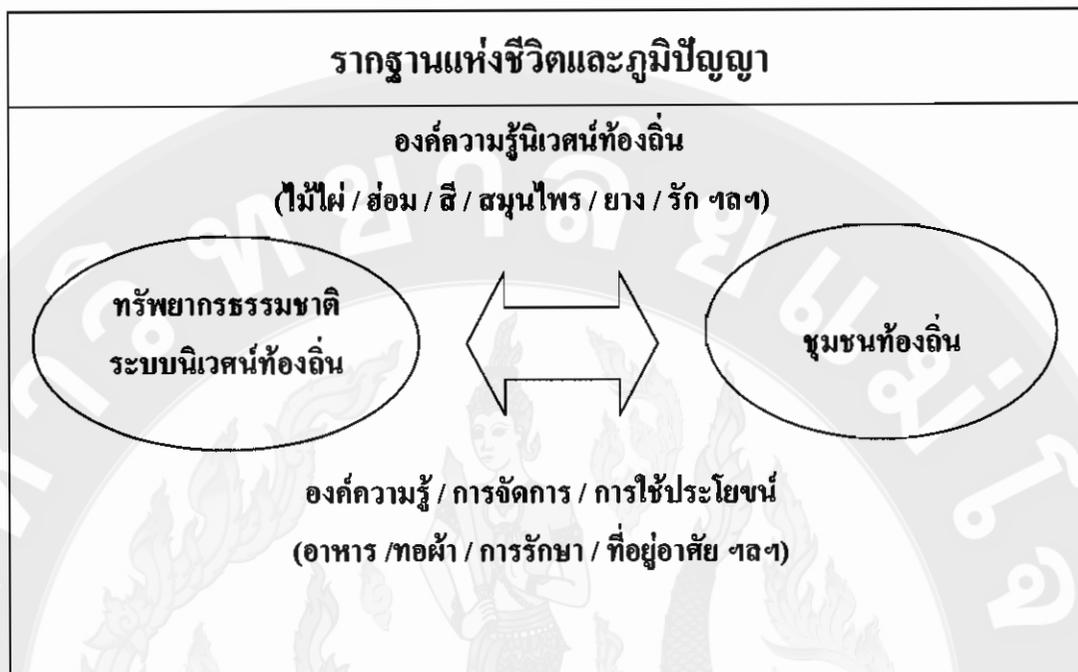
1. ความคิด ความเชื่อ หรือศาสนา หมายความว่า ชีวิตเป็นเรื่องของกายใจ และจิตวิญญาณ กายเป็นเรื่องของการกินการอยู่ ใจและจิตวิญญาณเป็นเรื่องของความคิดความเชื่อ ศาสนา ซึ่งเบื้องต้นต้องเข้าใจว่า ชุมชนนั้นมีความคิด ความเชื่อ มีศาสนา อย่างไร เพราะความคิด ความเชื่อ หมายถึง โลกทัศน์ ซึ่งเป็นระบบการอธิบายโลกและธรรมชาติเป็นระบบจักรวาลวิทยา ของชุมชนว่าเขา มองโลก มองธรรมชาติ มองชีวิตมนุษย์อย่างไร มองความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ และมองความสัมพันธ์ของคนกับคนอย่างไร ซึ่งมักมีการนำไปสัมพันธ์กับสิ่งที่เขาเชื่อสูงสุดเสมอ ไม่ว่าชุมชนนั้นจะมีความเชื่ออะไรก็ตาม เขาอธิบายตัวเอง อธิบายชุมชน อธิบายธรรมชาติ ไปสัมพันธ์อยู่กับความเชื่อเสมอ

ดังนั้นเราต้องไปเข้าใจเรื่องโลกทัศน์หรือจักรวาลวิทยา วิธีมองโลก วิธีมองธรรมชาติ และวิธีมองสรรพสิ่งของชุมชนนั้นให้ได้ แตกต่างกันในการเข้าใจโลก เข้าใจความจริง เข้าใจธรรมชาติ เข้าใจมนุษย์อันนี้เป็นชุดใหญ่มาก ดังแสดงภาพ 4

ภาพ 4 หลักคิด และปรัชญาการฟื้นฟูชุมชน
ที่มา: ชัชวาลย์ ทองดี (2547: 19)

2. **ฐานทรัพยากร** หมายความว่า ไม่ใช่การมองแค่เรื่องดิน น้ำ ป่า ภูเขา เท่านั้น มนุษย์ไม่ว่าจะอาศัยอยู่กับธรรมชาติที่ใดก็ตาม ย่อมจะเกิดการพัฒนาความรู้หรือ องค์ความรู้ขึ้น และความรู้ที่สำคัญมากกับชุมชนท้องถิ่น คือ “ความรู้เรื่องธรรมชาติ” (องค์ความรู้ระบบนิเวศน์ท้องถิ่น) และ “ความรู้เรื่องการจัดการความสัมพันธ์กับธรรมชาติ” (องค์ความรู้ / การจัดการ / การใช้ประโยชน์) ซึ่งประการนี้เทียบได้กับรากฐานแห่งชีวิตและภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น ดังแสดงแผนผัง 5

ภาพ 5 รากฐานแห่งชีวิตและภูมิปัญญา

ที่มา: ชัชวาลย์ ทองคิเลิศ (2547: 20)

เมื่อชุมชนไปตั้งถิ่นฐานอยู่ สิ่งแรกที่เขาจะเรียนรู้ คือ ธรรมชาติที่อยู่ตรงนั้นเป็นอย่างไร เป็นการเรียนรู้ระบบนิเวศน์ท้องถิ่นอย่างละเอียดและลึกซึ้งมาก เช่น ดินแบบนี้เป็นอย่างไรรูปทออะไรจึงจะงอกงามดี ต้นไม้ต้นนี้กินได้หรือไม่ ทำยาได้หรือไม่ กลับคานักภาพออกหมดว่าอะไรอยู่ตรงไหนในชุมชน เป็นระบบการเรียนรู้ที่ซึมซับถ่ายทอดกันมารุ่นต่อรุ่นอย่างต่อเนื่องและยาวนาน เรียกว่า “ความรู้เรื่องระบบนิเวศน์ท้องถิ่น หรือความรู้เรื่องธรรมชาติ”

พอมีเรื่องชีวิต ชาวบ้าน ชุมชนเข้ามาสัมพันธ์ จะต้องมีความรู้ชุดที่ว่าจะอยู่กับธรรมชาติหรือระบบนิเวศน์อย่างไร เขาจึงจะมีชีวิตรอด เช่น เขาจะรู้ว่าอะไรคืออาหาร อาหารจากธรรมชาติมีอะไรบ้าง รู้ไปจนกระทั่งวิถีชีวิตของปลาแต่ละชนิด สัตว์ป่าแต่ละชนิด ต้นไม้แต่ละชนิดความรู้ชุดนี้เป็น “ความรู้เรื่องการจัดการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแบบยั่งยืน” หรือ “ความรู้เรื่องการจัดการกับความสัมพันธ์กับธรรมชาติ” ซึ่งมีความแตกต่างกันไป เช่นการจัดการแบบทะเลแบบหนึ่งแบบบนภูเขาแบบหนึ่ง แบบริมทราย แบบภาคอีสาน ภาคกลางที่เป็นที่ราบลุ่มแบบหนึ่ง ซึ่งแต่ละที่ก็จะแตกต่างกันไป นี่คือ ความเป็นท้องถิ่น

3. **ฐานการผลิต** ฐานการผลิตของชุมชนมีการพัฒนาการมาเรื่อย ๆ จากดั้งเดิมสุด คือ “ระบบหาอยู่หากิน (เสาะหา)” พึ่งพาอาศัยธรรมชาติล้วน ๆ เข้าป่าหาผัก หน่อไม้ เห็ด ไปลงทุ่งนาไปหาปลา จากระบบหาอยู่หากินเมื่อมีการขยายมากขึ้นจึงพัฒนามาเป็น “ระบบทำมาหากิน” คือเริ่มมีการผลิตมากขึ้นมีการทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ซึ่งฐานการผลิตนี้เกิดขึ้นมาจากความเข้าใจระบบนิเวศน์และวางระบบการผลิตให้สอดคล้องกับตัวระบบนิเวศน์กล่าวคือไม่ทำลายระบบนิเวศน์ และตั้งอยู่บนฐานศักยภาพของระบบนิเวศน์จริง ๆ นอกจากนั้นยังรวมไปถึงการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันด้วย เช่น ชุมชนเมืองกรุงมีดินเหนียวสำหรับปั้นหม้อได้มากมาย ชุมชนแม่แจ่มมีผ้าตีนจกสวยงามเขาอาจจะแลกเปลี่ยนกัน คนคอยหาของป่าได้มากผลิตข้าวได้น้อยก็เอาของป่าลงมาแลกข้าว เป็นต้น เมื่อเปิดการแลกเปลี่ยนระบบความสัมพันธ์จึงเกิดขึ้นด้วย เหล่านี้เป็นเรื่องของระบบการผลิต ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ และถูกกำกับด้วยความเชื่อที่ตั้งอยู่บนฐานของการไม่ทำลายธรรมชาติและพออยู่พอกิน

4. **ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน** แต่เดิมา ฐานหลักที่เป็นฐานที่แกร่งที่สุดของชุมชน คือ “ฐานเครือญาติ” ในชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีหลายเครือญาติ ถ้าชุมชนนั้นมีไม่กี่เครือญาติก็จะคุยกันง่าย ตกลงกันง่าย มีความขัดแย้งน้อย แต่ถ้าหากชุมชนไหนมีหลายเครือญาติ หรือมาจากหลายที่ก็อาจจะหาข้อตกลงร่วมกันยากขึ้น ระบบเครือญาติเป็นฐานหลักของความสัมพันธ์หากเป็นทางเหนือจะมีระบบผีปู่ย่าที่เรียกว่า “ระบบผีบรรพบุรุษ” เป็นสิ่งสูงสุด มี “เก้าผี” เป็นผู้อาวุโสฝ่ายหญิง มี “เก้ากำลัง” เป็นผู้อาวุโสสูงสุดฝ่ายชายเหล่านี้คือ คิวที่เป็นกลไก จากนั้นจะมีกฎระเบียบ เช่น พี่น้องห้ามทะเลาะกัน เพราะจะทำให้ผีปู่ย่าโกรธ ญาติพี่น้องห้ามแต่งงานกัน หรือถ้ามีหนุ่มมาลวงละเมิดสาวจะต้องทำตามกฎเกณฑ์ เป็นต้น

นอกจากชั้นของเครือญาติแล้ว ในชุมชนยังมีระบบความสัมพันธ์ที่เรียกว่า “ชั้นของชุมชน” ที่มีโครงสร้างขึ้นมาอีกชุดหนึ่ง คือ บรรดาเหล่าคณะกรรมการชุมชน ผู้อาวุโสที่คนในหมู่บ้านเคารพนับถือ เช่น หมอเมือง หมอพื้นบ้าน ตลอดจนพระสงฆ์ เป็นต้น

จากองค์ประกอบทั้ง 4 ประการที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ก่อนที่จะไปฟื้นฟูชุมชนจะต้องเข้าใจฐานชีวิตด้วยวิธีการมองในมิติต่าง ๆ ข้างต้นก่อนเป็นอย่างน้อย ซึ่งแน่นอนว่าแต่ละด้านไม่ได้ดำรงอยู่แบบนิ่ง หากแต่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีพลวัต มีทั้งเก่า ทั้งใหม่ผสมผสานกันอยู่ ดังนั้นจำเป็นที่จะต้องเข้าใจทั้ง 4 ประการนี้ให้ได้ก่อนที่จะคิดว่าจะฟื้นฟูอย่างไรต่อไป

แนวคิดเรื่องการจัดการตนเอง

ความหมาย แนวคิดการจัดการตนเอง

மாகาเร็ต เจ วิทลีย์ และ ไมรอน เคลเนอร์ – รอเจอร์ส (2551: ระบบออนไลน์) ได้ให้ความหมาย “การจัดการตนเอง” (Self – organization) หมายถึง ระบบของการจัดการตนเอง เป็นระบบที่ปรับตัวได้ ยืดหยุ่นได้ ฟันฟูตัวเองได้ กลับสู่สภาพเดิมได้ง่าย รู้จักเรียนรู้ด้วยตนเอง และมีปัญญาเป็นของตัวเอง เมื่อใดก็ตามที่เกิดการเปลี่ยนแปลง ก็สามารถปรับตัวและจัดการตนเองเสียใหม่จนพัฒนาเป็นระบบที่ซับซ้อนขึ้นได้เอง โดยไม่ต้องมีการบังคับทิศทางหรือรูปแบบจากภายนอกลักษณะ

เดคเคอร์ (1982 อ้างใน ชนินทร์ วะสินนท์, 2549: 41) ให้ความหมายของการจัดการตนเองว่าการจัดการตนเองต้องไม่ได้เกิดขึ้นจากการถูกควบคุมจากกฎข้อบังคับที่ถูกกำหนดจากบนลงล่าง (Top-Down Rules) โดยภาครัฐแต่ให้ความสำคัญกับการกระทำของสังคมที่เป็นชุมชนท้องถิ่นและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม ที่นำไปสู่ระบบการสรรค์สร้างรูปแบบและโครงสร้างที่จัดระเบียบขึ้นภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เป็นพลวัต

Nakagawa – Kogan & Betrus (1984 อ้างใน ชุตินพร เรียนแพง, 2548: 17) การจัดการตนเองมีพื้นฐานมาจากทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) การรู้คิด (Cognitive) ทฤษฎีกาย – จิต (Psychophysiological) หัวใจสำคัญของการจัดการตนเอง คือ หลักการของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม และทฤษฎีกาย-จิต เนื่องจากทฤษฎีเชื่อว่าการควบคุมกาย – จิต (Reregulation) สามารถเรียนรู้ได้โดยการเสริมแรงอย่างมีระบบ

คานเฟอร์ และ โกลด์สเตียน (1981 อ้างใน ชุตินพร เรียนแพง, 2548: 17) การปฏิบัติการจัดการตนเองต้องใช้ร่วมกันทั้ง กาย จิต และสังคม ในมุมมองของการจัดการตัวเองนั้น ความเปลี่ยนแปลงมิใช่เป็นปัญหาหากแต่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการจัดระเบียบใหม่ โครงสร้างขององค์กรที่มีอยู่นั้นเป็นสิ่งชั่วคราว เป็นไปได้เสมอที่อยู่ ๆ ผู้คนจะมารวมตัวกันและรวบรวมทรัพยากรเพื่อสร้างสรรค์โครงการใหม่ๆ เพื่อปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์และกระบวนการจัดการ ในระบบที่จัดการตัวเองนี้ ไม่มีผู้นำที่ถาวรมีเพียงผู้นำที่ปรากฏกายขึ้นในช่วงของความจำเป็นเท่านั้น ในระบบนี้ไม่มีแบ่งชั้นของการบริหารเป็นหลายชั้น การทดลองเป็นเรื่องปกติเน้นวิธีแก้ปัญหาที่มาจากท้องถิ่น หลีกเลี่ยงการใช้วิธีแบบสูตรสำเร็จและมีความร่วมมือสูง

แนวคิดการจัดการตนเองทำให้การทำงานง่ายขึ้น มีประสิทธิภาพมากขึ้น และทำทฤษฎีรูปแบบขององค์กรและการปกครองในปัจจุบัน แต่มันไม่ใช่สิ่งใหม่ เพราะมนุษย์เรามีชีวิตอยู่ใน

โลกแห่งการจัดการตนเองมาช้านานแล้ว เราก็มักจะเห็นบนข่าวทีวีว่าเมื่อเกิดความโกลาหลจากภัยธรรมชาติขึ้นทันใด ผู้คนก็สามารถร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหาเฉพาะหน้ากันได้เลย โดยไม่ต้องให้ใครมาวางแผนให้ ผู้นำปรากฏตัวขึ้นและหายไป ขึ้นอยู่กับว่าใครว่างอยู่ และใครมีข้อมูลที่พอเพียง การจัดการด้วยตนเองนี้บรรรูประสิทธิผลก่อนที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจะเดินทางมาช่วยกู้ภัย

แนวคิดการจัดการตนเองได้เคยปรากฏในทฤษฎีการจัดการองค์กรมาแล้วภายใต้ชื่อว่า องค์กรที่ไม่เป็นทางการ (informal organization) ซึ่งเกิดขึ้นเพราะประชาชนเห็นว่าองค์กรที่เป็นทางการ นั้นไร้ประสิทธิภาพ และไม่ตอบสนองความต้องการของประชาชน พวกเขาจึงหันไปหาทรัพยากรและเส้นสายอื่นๆ ที่พอจะหาได้และสร้างผู้นำขึ้นเองที่พอจะเป็นที่พึ่งได้ บริษัทใหญ่ๆ อย่าง Xerox ก็ได้สนับสนุนแนวคิดนี้ในการจัดการองค์กรของบริษัท เพื่อให้เกิดกลุ่มคนที่ลงมือลงแรงประสานงานกันเองมา โดยลดขั้นตอนการจัดการให้เหลือน้อยที่สุด

โดยสรุปแล้วการจัดการตนเองมิใช่ปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมมนุษย์ แต่เรามักจะมองไม่เห็น เพราะเราไม่สนใจที่จะสังเกตมัน หากเรามององค์กรต่าง ๆ ในแง่ของสิ่งมีชีวิต การจัดการตนเองน่าจะเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ง่ายขึ้นและสังเกตง่ายขึ้นในชีวิตประจำวัน ในระบบที่ซับซ้อนในการค้นหาการจัดการตนเองในวิทยาศาสตร์ธรรมชาตินั้น เราควรตั้งคำถามก่อนว่า สิ่งมีชีวิตเกิดการจัดระเบียบแบบแผนขึ้นมาได้อย่างไร ระเบียบแบบแผนเกิดจากความสามารถในการจัดการ หรือสร้างใหม่ และเติบโตไปสู่ระบบที่ซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งเป็นที่น่าประหลาดใจว่าสัตว์อย่างแมลง นก ปลา และปลวกนั้น มีพฤติกรรมที่มีระเบียบแบบแผนและทำตามกฎแห่งการจัดการตนเอง

หลักการของการจัดการตนเอง

พลากร วงศ์ทองแก้ว ผู้ช่วยผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2551: สัมภาษณ์) กล่าวว่า หลักการจัดการตนเองของชุมชนเป็นการพัฒนาชุมชนในยุคแห่งการปลดปล่อยที่ให้อิสระกับประชาชน หรือกลุ่มองค์กรชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการตนเองของชุมชนมากกว่ายุคก่อน ๆ เนื่องจากยุคการปลดปล่อยนี้เน้นให้ประชาชนได้ตัดสินใจในทรัพยากรของชุมชน ดังนั้นการจัดการตนเองของชุมชนจะที่เกิดขึ้นได้ต้องมีความเชื่อว่าชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการตนเองได้อย่างมีอิสระ โดยไม่ได้ถูกกำหนดมาจากภายนอกแต่ถูกสร้างจากภายในชุมชนท้องถิ่นเอง

สภาองค์กรชุมชน (2551: ระบบออนไลน์) ได้กล่าวถึง การจัดการตนเองของชุมชนไว้ว่าเป็นระบบซึ่งใช้วิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนของคนในชุมชนท้องถิ่น โดยคนในชุมชนท้องถิ่น และเพื่อคนในชุมชนท้องถิ่น เข้าร่วมใช้เวทีพูดคุย

เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน เป็นระบบการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่อดีตแล้ว ซึ่งมีตัวอย่างของการจัดการตนเองในรูปแบบสภาองค์กรชุมชน สภาประชาชน สภาผู้นำ เป็นต้น

มากาเร็ต เจ วิทลีย์ และไมรอน เคลเนอร์-รอเจอร์ส (2551: ระบบออนไลน์) กล่าวว่าหลักการจัดการ รูปแบบและกระบวนการจัดการองค์กรด้วยตนเองมีความแตกต่างกันในแต่ละองค์กร โดยกระบวนการเริ่มจากปัจเจกคนใดคนหนึ่งลงมือ และแบ่งปันความคิดความหมายกับปัจเจกคนอื่น ๆ ทำให้เกิดเครือข่ายขึ้น จากนั้นมีระบบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ทำให้รูปแบบขององค์กรปรากฏขึ้น โดยสรุปหลักการสร้างองค์กรคือ

1. **ตัวตน (Identity)** ความเข้าใจร่วมกันขององค์กรการจัดการองค์กรทุกองค์กรนั้นจะต้องมีตัวตนที่ถูกจัดการ ตัวตนที่วุ่นเกิดขึ้นจากความรู้สึกร่วมกันของกลุ่มว่าพวกเขาคือใคร ต้องการอะไร และความมีตัวตนร่วมกันทำให้พวกเขามีโลกทัศน์ที่คล้ายกัน เนื่องจากว่า ตัวตนของแต่ละกลุ่มจะมี แวนที่ใช้ในการมองโลกอันเดียวกัน ข้อนี้ได้พิสูจน์มาแล้วจากระบบสมอง นักชีววิทยาชื่อ ฟรานซิส โก วาลอร่า พบว่า 80% ของข้อมูลที่มนุษย์ใช้ในการมองเห็นภาพภายนอกมาจากข้อมูลที่มีอยู่แล้วในสมอง น้อยกว่า 20% เสียอีกที่มาจากข้อมูลที่มีอยู่ภายนอก ข้อมูลจากภายนอกนั้นเป็นเพียงสิ่งเสริมให้สมองเกิดการแปลเท่านั้น มิได้ทำให้เกิดการเห็นที่สมบูรณ์ตามความเป็นจริง ถ้าเรามององค์กรเป็นเหมือนสิ่งมีชีวิตเช่นนี้ เราก็จะเข้าใจว่าทำไมองค์กรต่าง ๆ จึงเลือกที่จะเข้าใจข้อมูลหรือรายงานตามที่ตัวตนขององค์กรต้องการจะเห็น ดังนั้นการปฏิรูพอองค์กรต่าง ๆ ตามแผนที่จัดมาจากภายนอกจึงเป็นสิ่งที่ยากลำบากยิ่ง

ตัวตนขององค์กรนั้นรวมถึงวิสัยทัศน์ จุดมุ่งหมาย และค่านิยม นอกจากนี้ยังรวมถึงการมองประวัติศาสตร์ขององค์กร สถานการณ์ในปัจจุบัน และความคาดหวังแห่งอนาคต โดยสรุปแล้ว ตัวตน คือ ความเชื่อร่วมกันของกลุ่มว่าอะไรจริงอะไรเท็จอะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้นั่นเอง

ไม่ว่าจะเป็นการจัดการทีม การจัดการ โครงการเพื่อชุมชน หรือการบริหารประเทศ เมื่อใดก็ตามที่เกิดความพยายามจัดการเกิดขึ้น ก็จะทำให้เกิดการแจ่มแจ้งเป้าหมายและความต้องการของสมาชิกให้ชัดเจน ด้วยการตั้งคำถามว่า ทำไมเราจึงต้องจัดการ อะไรคือผลลัพธ์ที่เป็นไปได้ จุดมุ่งหมายของกลุ่มมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายส่วนบุคคลอย่างไรและสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของส่วนรวมอย่างไร

ในท่ามกลางความยุ่งเหยิงของโลกปัจจุบัน ตัวตนขององค์กรควรเป็นสิ่งที่มีเสถียรภาพที่สุด ส่วน โครงสร้าง และ โครงการ อาจเกิดขึ้นแล้วหายไป แต่แก่นสำคัญขององค์กร คือ ตัวตน นั้นจะเป็นตัวนำพาองค์กรให้ผ่านมรสุมไปได้ นอกจากนี้ความชัดเจนของตัวตนจะนำไปสู่

การขยายตัวขององค์กร เพราะจะสามารถดึงดูดผู้อื่นที่มีวิสัยทัศน์ร่วมกันให้เข้ามามีส่วนร่วม องค์กรที่ไม่มีตัวตนที่ชัดเจนนั้นมักจะเสียเปรียบในแง่นี้

2. ข้อมูล (Information) สื่อขององค์กรข้อมูล คือ หัวใจของการดำเนินชีวิต ระบบที่ซับซ้อนของสิ่งมีชีวิตจะต้องรับข้อมูลใหม่ ๆ และมีกระบวนการประเมินข้อมูลอยู่เสมอ ข้อมูลใหม่ที่ระบบรับเข้ามาอาจดูไร้ระเบียบ แต่ความไร้ระเบียบนั่นเองที่เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ระบบอยู่รอด เพราะระบบที่มีระเบียบมากเกินไปนั้นมักเกิดอาการแคระแกร็นและในที่สุดก็ต้องสลายไป ตัวอย่างที่ชัดเจนคือการจัดการองค์กรภายในบริษัท IBM และ General Motors ซึ่งแม้ว่าจะจะเป็นระเบียบ แต่กลับไม่สามารถรับและประเมินข้อมูลใหม่ ๆ ที่สำคัญต่อความสามารถในการแข่งขันของบริษัทได้

ข้อมูล ควรเป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนเข้าถึงได้ และมีพร้อมอยู่เสมอถึงแม้ว่าจะไม่รู้ว่าจะใครจะเป็นคนต้องการข้อมูลนั้น ๆ ก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะว่าปัจเจกแต่ละคนอาจมองเห็นยุทธวิธีในการใช้ข้อมูลนั้น ๆ ไม่เหมือนกัน ในขณะที่คนหนึ่งรู้วิธีใช้ข้อมูลหนึ่ง ๆ อย่างได้ผล คนอื่นอาจมองไม่เห็น เนื่องจากเราต้องใช้ตาหลายคู่ และหูหลายใบ กว่าที่จะพบกับวิธีใช้ข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ ข้อมูลที่พร้อมอยู่เสมอและเข้าถึงได้เสมอย่อมนำไปสู่ความสามารถในการตอบรับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็วต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพดังนั้น ข้อมูลจึงควรมีคุณสมบัติดังนี้มีพร้อมอยู่เสมอเข้าถึงได้ง่ายไม่ถูกกุ่มและไม่ถูกวางแผน

3. ความสัมพันธ์ (Relationships) ทางเชื่อมภายในองค์กรความสัมพันธ์ คือ เส้นทางสู่ปัญญาของระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกทำให้เกิดการสร้างและวิเคราะห์ข้อมูล เกิดการขยายความเป็นตัวตนขององค์กรเพื่อเพิ่มจำนวนปัจเจกที่มีส่วนร่วมมากขึ้นและทำให้เกิดกิจกรรมทั้งหมดเกิดขึ้นอย่างชาญฉลาด หากไร้ซึ่งความสัมพันธ์แล้ว งานคงไม่เกิดขึ้น องค์กรใด ๆ ที่ออกแบบไว้อย่างแข็งท้อมักจะถึงจุดจบในที่สุด ในทางตรงข้ามระบบที่จัดการตัวเองนั้นจะเปิดให้ปัจเจกสามารถเข้าถึงตัวกันเพื่อปฏิสัมพันธ์กันและกัน สามารถตอบสนองความต้องการของกันและกันได้อย่างฉับพลัน โดยไม่ต้องผ่านคณะกรรมการหรือการวางแผนใด ๆ ยิ่งปัจเจกได้เชื่อมสัมพันธ์กันมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งเกิดทางเลือกมากขึ้นในการจัดการอันจะนำไปสู่ปัญญาของระบบโดยรวม

นอกจากนี้แล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกทำให้องค์กรขยายตัว เปิดโอกาสให้ผู้คนที่หลากหลายได้มีส่วนร่วมมากขึ้น ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าคนเราเมื่อมีความสัมพันธ์กันฉันทึเพื่อนแล้ว การทำงานร่วมกันก็ง่ายขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านที่ถูกเชิญให้เข้าไปเรียนรู้ถึงกระบวนการจัดการสารพิษในโรงงานเคมี ก็อาจจะให้ความไว้วางใจเจ้าของโรงงานมากขึ้น ลูกค้าของบริษัทหนึ่ง ๆ อาจไม่เกิดความยุ่งยาก หากเขาได้มีส่วนร่วมในการออกแบบสินค้าที่เขาต้องการด้วย

พลวัต (dynamics) ของการจัดการตนเองหลักการสามข้อที่กล่าวถึง (ตัวตน ข้อมูล และความสัมพันธ์) แท้จริงแล้วมีความเชื่อมโยงกันอย่างสูงจนแยกกันไม่ออก ปฏิสัมพันธ์ใหม่ ๆ เกิดขึ้นตลอดเวลาเพื่อเชื่อมโยงระบบต่าง ๆ เข้าด้วยกันและคัดสรรข้อมูลซึ่งทำให้เกิดตัวตนขึ้น เมื่อข่าวสารข้อมูลมีการไหลเวียนอย่างอิสระก็จะผลักดันให้ปัจเจกสร้างปฏิสัมพันธ์ใหม่ ด้วยเหตุนี้ ความเป็นตัวตนขององค์กรจึงเกิดความชัดเจนขึ้นในทันทีที่องค์กรเกิดการเปลี่ยนแปลง

ก่อนหน้านี้ เราได้กล่าวถึงตัวอย่างของการจัดการตนเองที่มีอยู่จริงในชีวิต แต่ทว่า เรามักไม่สังเกตสิ่งเหล่านี้เพราะเรามัวแต่ให้ความสำคัญกับการสร้างกลไกการควบคุมที่เราคิดว่า จะก่อให้เกิดการทำงานขึ้น ผู้เขียนเชื่อมั่นว่า โดยธรรมชาติแล้วปัจเจกจะใช้หลักการสามอย่างที่ กล่าวถึงข้างต้นเพื่อบรรลุเป้าหมาย ไม่ว่าจะอยู่ภายใต้ร่มเงาของแบบใดปัจเจกจะใช้ข้อมูลที่มีอยู่ ในการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมาย แต่ถ้ามีข้อมูลไม่พอ ปัจเจกก็อาจสร้างข้อมูลขึ้นมาเอง หรือแม้กระทั่ง การสร้างข้อมูลด้วยการกระพือข่าวลือ นอกจากนี้ปัจเจกยังปฏิสัมพันธ์กันด้วยช่องทางที่มีอยู่ใน ระบบ และถ้าช่องทางในระบบไม่อำนวย พวกเขาจะหาวิธีอื่น ๆ ในการสร้างช่องทางปฏิสัมพันธ์ ของเขาเอง ปัจเจกส่วนใหญ่รู้สึกว่าปฏิสัมพันธ์แบบใดจะสร้างประสิทธิภาพ ในขณะที่ปัจเจกลงมือ ทำงานนั่นเอง ตัวตนขององค์กรก็จะเกิดขึ้นจากการมองเห็นและสัมผัสของสมาชิกขององค์กรนั้น

ปัญหาในองค์กรมักเกิดในรูปแบบของพฤติกรรม กระบวนการ หรือโครงสร้าง การแก้ปัญหาจึงควรใช้กลยุทธ์ในการจัดการ โดยส่วนมากมักแก้ปัญหาเป็นจุดๆ ด้วยการตัดเอาตัว ปัญหาออกไปแล้วเอาสิ่งใหม่มาแทน ซึ่งมักปรากฏว่าวิธีนี้เป็นวิธีที่ไม่ได้ผล ดังนั้นการแก้ปัญหา ควรวิเคราะห์ให้ลึก ไปถึงพลวัตของการจัดการมากกว่าที่จะมองเป็นจุดๆ เช่น โรงงานเคมี Dupont ที่เมืองเบลล์ รัฐเวเวอร์จิเนีย มีปัญหาเรื่องความปลอดภัยของพนักงาน มีช่วงหนึ่งทางโรงงานเคย แก้ปัญหาสำเร็จด้วยการลดจำนวนผู้บาดเจ็บจากจำนวน 83 คน โดยไม่มีผู้บาดเจ็บจากการเกิด อุบัติเหตุใด ๆ ในหนึ่งปี จนกระทั่งเกิดอุบัติเหตุทำให้คนงานบาดเจ็บจำนวน 3 คน ภายใน ช่วงเวลาไม่ถึงสามเดือน จากประสบการณ์ที่ผ่านมาทีมผู้นำรู้สึกว่าเหตุการณ์ดังกล่าวไม่สามารถ แก้ไขได้โดยการตั้งกฎเกณฑ์ใหม่ ๆ พวกเขาจึงตรวจสอบพลวัตในองค์กรของเขาด้วยการวิเคราะห์ ตัวตน ข้อมูล ปฏิสัมพันธ์ พวกเขาตั้งคำถามกับตนเองว่า ในฐานะผู้นำทีม พวกเขามีเป้าหมายอะไร พวกเขายังยึดมั่นในหลักการเดิมอยู่หรือไม่ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกันเป็นอย่างไร ทุกคน สามารถเข้าถึงข้อมูลได้หรือไม่ อันที่จริงแล้วผู้นำทีมอาจใช้วิธีแก้ไขแบบเก่า ๆ ก็ได้ เช่น ด้วยการตั้ง กฎให้มากขึ้น เข้มงวดขึ้น จัดฝึกอบรมความปลอดภัย และเพิ่มผู้ดูแล แต่ทว่าพวกเขากลับใช้วิธีตั้ง คำถามที่ลึกซึ้งขึ้น ทำให้เข้าใจได้ว่า การที่มีสมาชิกใหม่เพิ่มขึ้นหลายคน เป็นสาเหตุให้พนักงาน ไม่ได้ประสานความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับความปลอดภัยในโรงงาน เมื่อเข้าใจดังนั้นแล้วก็ทำให้ ผู้นำทีมแก้ปัญหาได้ตรงจุดขึ้น

บทบาทของผู้นำในองค์กรที่จัดการตนเอง

เมื่อองค์กรก้าวไปสู่การจัดการตนเองมากขึ้น ผู้นำจะมีบทบาทเหลืออยู่หรือไม่ คำตอบก็คือ แน่แน่นอน บทบาทของผู้นำยังมีอยู่และสำคัญอย่างยิ่งในการนำพาองค์กร ไปสู่การจัดการตนเอง ผู้นำเป็นผู้เดียวที่จะปลดปล่อยองค์กรจากโครงสร้างแบ่งชั้นขององค์กรที่เป็นอยู่ได้ แต่ผู้นำจะต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ จากงานวิจัยของพวกเรา พบว่าเส้นทางสู่การจัดการตนเองนั้น มีทั้งผู้นำที่ชนะและพ่ายแพ้ จึงมีข้อเคืองใจต่าง ๆ ที่นำมาเล่าสู่กันฟังดังนี้

เส้นทางสู่การจัดการตนเองนั้น ไม่มีใครรู้ล่วงหน้า และไม่มีแบบแปลนใดๆที่ร่างไว้แล้ว เหมือนกับที่ทวิตคนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า ถนนนั้นทำจากรอยเท้าของคนสัญจร ดังนั้น ผู้นำจะต้องเริ่มด้วยการมีความตั้งใจอย่างแรงกล้า ไม่ใช่เริ่มด้วยการวางแผน (แผนการจะปรากฏขึ้นเองเพื่อตอบสนองความต้องการ) นอกจากนี้ผู้นำยังต้องมีความมั่นใจในปัญญาขององค์กร แม้ว่าอนาคตเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน แต่พวกเขาก็ต้องมั่นใจว่าองค์กรนั้นมีศักยภาพเพียงพอที่จะจัดการตนเองในรูปแบบที่ตอบสนองกับสภาพการณ์ในอนาคต ความเชื่อมั่นในองค์กรนี้จะถูกพิสูจน์ซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนผู้นำอาจบอบซ้ำ เมื่อความผิดพลาดเกิดขึ้น หรือมีแรงต้านจากภายนอกหรือภายใน ผู้นำอาจเผลอต้วหันกลับไปหาวิธีแก้แบบเดิมๆ และโครงสร้างแบบเดิมๆ ดังที่ผู้นำคนหนึ่งได้บรรยายไว้ว่า เมื่อเกิดอุปสรรคขึ้น พวกเราก็ต้องพยายามห้ามใจมิให้ถอยกลับไปสู่โครงสร้างแบบเก่าที่แข็งทื่อที่เราคุ้นเคย พวกเราว่าการเปลี่ยนแปลง ความสร้างสรรค์ การเปิดใจ และพลังใจจะเกิดขึ้นหากเรายอมรับสภาพที่ใกล้ความไร้ระเบียบอย่างที่เป็นอยู่

การจัดการตนเองเป็นการส่งเสริมให้คน ชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้ มีความสามารถในการวางแผนงาน โครงการ สามารถจัดกระบวนการหรือเตรียมการ เพื่อดำเนินการตามแผนงานและโครงการได้ มีทักษะในการดำเนินการตามแผนและโครงการ และสามารถทำการประเมินผลงานได้ด้วยตนเอง หลักการจัดการตนเองของชุมชน เป็นหลักการสำคัญที่สนับสนุนส่งเสริมหลักการพัฒนาชุมชนในการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นด้วย

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดและความหมายของการมีส่วนร่วม

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทั่วไป จะมีความหมายกว้าง คือ การที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้ และกระจายทรัพยากร ตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคม การมีส่วนร่วมในความหมายนี้ จึงเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางการปกครองในระบบประชาธิปไตย ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนพัฒนาการรับรู้สติปัญญา และความสามารถในการตัดสินใจ กำหนดชีวิตด้วยตนเอง ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นทั้งวิธีการ (Means) และเป้าหมาย (Ends) ในเวลาเดียวกัน (ปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ, 2543: 195)

ปัจจุบันแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา (People Participation for Development) ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนา กระบวนการของการมีส่วนร่วมนั้นมีได้ขึ้นอยู่กับการริเริ่มหรือการวางแผนโดยรัฐ แต่ความสำเร็จนั้น อยู่ที่ประชาชนในชุมชนหรือในท้องถิ่นต่าง ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างเป็นอิสระเน้นการทำงานในกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน พลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้งานพัฒนาต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งประกอบกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยความสมัครใจในสิ่งที่จะประพฤติ ปฏิบัติ พัฒนา ปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงในสิ่งหนึ่งบรรลุผลตามที่พึงปรารถนา ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมที่มีกระบวนการในการดำเนินการตั้งแต่ต้น คือ เริ่มตั้งแต่การคิด การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การกำกับดูแล การได้รับผลประโยชน์ และการติดตาม ประเมินผล โดยปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านลักษณะโครงการ ปัจจัยด้านกายภาพ และปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร เป็นต้น (เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์, 2551 อ้างใน นภาพร มนต์ทอง, 2550: 19)

นอกจากนี้ ในกระบวนการพัฒนา จำเป็นต้องมีการรวมพลังในลักษณะเบญจภาคี ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และประชาชนเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น ซึ่งนั่นเป็นกระบวนการหนึ่งของแนวคิดการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วม

บัณฑิร อ่อนคำ (อ้างใน ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, 2546: 201 – 202) กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนจากการปฏิบัติงานกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นมีระดับตั้งแต่การถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การค้นหาปัญหาการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน การวางแผนร่วมกันโดยชาวบ้านเพื่อชาวบ้าน การปฏิบัติตามแผนมีการทำงานร่วมกัน และการประเมินผลร่วมกัน

จันจัน บัวเนี้ยว (2550: 124 – 125) ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา การตัดสินใจเป็นส่วนสำคัญที่จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เพราะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถกำหนดความต้องการที่แท้จริงในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเองได้ ทั้งนี้ในทางปฏิบัตินั้นประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพราะมีข้อจำกัดหลายประการ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนชนบทในรูปกลุ่ม/องค์กรชุมชนนั้น การเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของกระบวนการกลุ่ม ซึ่งสามารถจำแนกขั้นตอนต่าง ๆ โดยเริ่มตั้งแต่

ขั้นตอนที่ 1 เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน วิเคราะห์ชุมชน ค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนร่วมกันและมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้เรียนรู้สภาพของชุมชน วิถีชีวิต สังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน

ขั้นตอนที่ 2 เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชน ในขั้นการวางแผนการพัฒนา หลังจากได้ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแล้ว และนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาปัญหา สาเหตุของปัญหา เรียบร้อยแล้ว ก็นำมาอภิปรายแสดงความคิดเห็นร่วมกันเพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ การกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการพัฒนาหรือเป็นขั้นตอนปฏิบัติการตามแผนที่วางได้ไว้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน โดยการสนับสนุนด้านเงินทุน วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน รวมทั้งการเข้าร่วมในการบริหารงาน การประสาน ขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 เป็นขั้นตอนการใช้ประโยชน์จากกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งขั้นตอนนี้ประชาชนมีส่วนร่วมในการใช้ความสามารถในการนำเอาผลจาก กิจกรรมมาใช้ให้เกิดผลประโยชน์

ได้อย่างเต็มที่เป็นการพัฒนาศักยภาพของประชาชน / องค์กรชุมชนในการพึ่งตนเองให้สูงขึ้นและควบคุมทางสังคม

ขั้นตอนที่ 5 เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์โดยประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดการแจกจ่ายผลประโยชน์จากกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนในพื้นที่ที่เท่าเทียม เสมอภาคกัน

ขั้นตอนที่ 6 เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการพัฒนาที่ได้ดำเนินการไปแล้วนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรค และข้อจำกัดอย่างไร เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที และนำข้อผิดพลาดไปเป็นบทเรียนในการดำเนินการต่อไป

เมื่อพิจารณาอีกส่วนหนึ่ง จะเห็นได้ว่ากระบวนการมีส่วนร่วมเริ่มจากการศึกษาชุมชนโดยนักพัฒนาร่วมกับชาวบ้านในชุมชน ร่วมกันเรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ทรัพยากรที่มีในชุมชน และปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนจะช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และรวมกลุ่มกันวางแผนแก้ไขปัญหา โดยนักพัฒนาจะเป็นฝ่ายกระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็น ดังที่ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2530: 61 – 63) ได้กล่าวว่า กระบวนการในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท มี 4 ขั้นตอน คือ

1. การศึกษาชุมชน คือ การค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชน โดยนักพัฒนาศึกษา และเรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในชุมชนร่วมกับประชาชน โดยใช้วิธีการสังเกตและสัมภาษณ์ทั้งทางตรง / ทางอ้อม ข้อมูลบางส่วนอาจหาได้จากเอกสารงานวิจัย
2. การวางแผนเพื่อแก้ปัญหา โดยมีการรวมกลุ่มกันอภิปราย ถกเถียงแสดงความคิดเห็น นักพัฒนาเป็นผู้ประสานงาน โดยคอยจัดลำดับผู้อภิปรายให้ข้อเท็จจริง และสรุปประเด็นสำคัญ เป็นหลัก ส่วนชาวบ้านควรมีโอกาสเข้าร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ และนักพัฒนาต้องกระตุ้น เร่งเร้าให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นให้มากที่สุด
3. การลงมือปฏิบัติตามแผน หรือวิธีการที่ได้ร่วมกันตัดสินใจแล้วจากขั้นตอนที่ 2 โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้จะต้องได้ร่วมด้วยความศรัทธาและเชื่อมั่นในตนเองที่จะพัฒนาชุมชน
4. การประเมินผลงาน โดยชาวบ้าน และนักพัฒนาจะร่วมกันกำหนดขั้นตอนนี้ต่าง ๆ ในการทำงานประเมินผล ตลอดจนดูแลปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างประเมินผล เพื่อที่จะได้แก้ไขได้ทันที

การส่งเสริมการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมเป็นกระบวนการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน กล่าวคือ การที่สมาชิกทุกคนในชุมชนมีความสามารถ มีโอกาสสื่อความหมาย และเข้าใจข้อมูล เหตุผลได้ดี ก็จะทำให้ชุมชนนั้นๆ สามารถแยกแยะความต้องการ และพัฒนาความสนใจร่วมกัน อันจะนำไปสู่การร่วมดำเนินการ หรือกิจกรรมใด ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ดังนั้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วม จึงเป็นการพัฒนาวิธีการสื่อสารระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือการถูกระงับจากภายนอก การพัฒนาที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นได้ เมื่อมีการเปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าร่วมในกระบวนการคิด และตัดสินใจอนาคต (อรพินท์ สพโชคชัย, 2538: 2 – 3)

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2546: 209 – 210) ได้ศึกษาประเด็นในเรื่องการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ถึงยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม อันที่จะส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เกิดขึ้นใน การปฏิบัติงานจากศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่เป็นยุทธศาสตร์ที่มาจากประสบการณ์ที่ได้จากการสรุปบทเรียนการทำงานในระดับพื้นที่ ที่เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และใช้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม ตัวอย่าง เช่น ผลการทำงานขององค์กร WCARRD (Peter Oakley and David Marsden, 1984: 63 – 68) ในปี 1979 ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมสำหรับคนยากจนในชนบทโดยยุทธศาสตร์ในการสร้างการมีส่วนร่วมมี 4 มิติด้วยกันคือ

1. การสร้างองค์กรสำหรับคนยากจน
2. การกระจายอำนาจ
3. การวางแผนระดับท้องถิ่น
4. การมีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการพัฒนาชนบท

พื้นฐานของการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับ “อำนาจ” กล่าวคือ การมีส่วนร่วมเป็นองค์ประกอบที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง เป็นผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จะเป็นแบบฝึกหัดที่ช่วยให้คนจนในชนบทมีเครื่องมือในการเข้าไปเกี่ยวข้องในโครงการพัฒนา นั้นหมายความว่า การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องให้ประชาชนมี พลังความสามารถที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องในการทำงานพัฒนาโดยกล่าวถึง องค์ประกอบที่ทำให้การมีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพ คือ

1. ร่วมในกระบวนการทำงานพัฒนาของโครงการ
2. มีการแยกแยะกลุ่มคนยากจนและกลุ่มที่มีสถานะทางสังคม และเศรษฐกิจแตกต่างกัน
3. การระดมความคิดเห็นจากประชาชน แบบล่างขึ้นบน (Bottom up)

4. ใช้หลักของการพึ่งตนเองแทนการพึ่งพา
5. ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาโดยใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อร่วมกันแก้ไข

ปัญหาของชุมชน

6. กิจกรรมในโครงการพัฒนามีการควบคุมโดยกลุ่ม

นอกจากนี้ เอนก นาคะบุตร (2536: 66 – 68) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปขององค์กร กลุ่ม เครือข่าย มี 3 ระดับ คือ

ระดับ 1 กระบวนการพัฒนา “เกษตรกรปัจเจก” ในท้องถิ่นจะมีเกษตรกรที่มีลักษณะ “ปัญญาชน” ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ ค้นคิดลองทำ และสรุปบทเรียนจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับความรู้และเทคโนโลยีจากภายนอก และนำเข้าไปจากนักพัฒนาโดยการดูงานเสวนา เพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ ตัดสินใจ ลงมือทำจากการลองผิดลองถูก

ระดับ 2 กระบวนการพัฒนาองค์กร กลุ่มระดับหมู่บ้าน นักพัฒนาจะเป็นผู้กระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ โดยการจัดเวทีการวิเคราะห์ปัญหาในหมู่บ้าน และกระจายไปสู่หมู่บ้านข้างเคียง กระบวนการวิเคราะห์ของกลุ่มชาวบ้านจะก่อให้เกิดการจัดตั้งคณะกรรมการ การแบ่งบทบาทความรับผิดชอบ และการจัดตั้ง รับรองกฎระเบียบของชุมชนในด้านต่าง ๆ

ระดับ 3 กระบวนการพัฒนาเครือข่ายและองค์กรระหว่างหมู่บ้านการยกระดับการจัดการองค์กรของชาวบ้าน โดยให้มีการเชื่อมโยงองค์กร 2 ระดับเป็นเครือข่ายเพื่อร่วมกันจัดการและแก้ปัญหาในระดับที่กว้างขึ้น

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่ายุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึก และสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนตระหนักถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา และการให้อำนาจแก่ประชาชน ให้มีความสามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้ที่ยากจน หรือผู้ที่เสียเปรียบ ในชุมชน มีพื้นฐานคือกระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการกลุ่ม ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเริ่มต้นจากการพัฒนาระดับปัจเจก เพื่อให้ชาวบ้านมีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การตัดสินใจแก้ไขปัญหา หลังจากนั้นชาวบ้านจะรวมกลุ่มกัน เพื่อแก้ไข ปัญหาในชุมชนของตนเอง และมีการเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ เป็นเครือข่าย เพื่อแก้ไขปัญหาในระดับท้องถิ่น ซึ่งทำให้มีพลังในการต่อรองมากยิ่งขึ้น ในทุกระดับของการพัฒนาองค์กร จะต้องมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้นำ และเครือข่าย โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การจัดทัศนศึกษา ดูงาน การจัดฝึกอบรม การลงมือปฏิบัติและการสรุปบทเรียนอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

ไพบูลย์ เจริญทรัพย์ (2534: 39) กล่าวถึง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ในกิจกรรมการพัฒนาจะต้องมีปัจจัยที่เอื้ออำนวย หรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ดังต่อไปนี้

1. ด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาและกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ด้านประชาชน โดยประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเริ่มกิจกรรมของตนเอง
3. การได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง เช่น เทคนิค วิชาการ ข้อมูล ข่าวสาร การประสานงาน และอุปกรณ์ที่จำเป็น

แนวคิดของไพบูลย์ เจริญทรัพย์ ในช่วงต้นสอดคล้องกับที่ อคิน รพีพัฒน์ (2531: 57 – 59) ที่ได้กล่าวถึงปัจจัยด้านนักพัฒนาซึ่งจะต้องมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีให้กับชุมชนนอกจากนี้จะต้องคำนึงถึง โครงสร้างอำนาจของผู้นำท้องถิ่น และผลประโยชน์ด้วย

นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาอีกมาก จากการศึกษาพบว่าผู้ศึกษาและผลการศึกษาส่วนใหญ่ จะมีประเด็นที่คล้ายคลึงกันดังนี้ (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546: 216 – 217)

1. การติดต่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ
  2. การเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน
  3. การได้รับการอบรม การศึกษาดูงาน และการได้รับข้อมูลข่าวสาร
  4. การมีความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ในการทำงาน
- ดังนั้น สรุปได้ว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา แบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยด้านกลไกของรัฐ โดยรัฐ
2. ปัจจัยด้านประชาชนโดยประชาชนในชุมชน
3. ปัจจัยด้านนักพัฒนาโดยนักพัฒนา
4. ปัจจัยจิตใจ

เงื่อนไขที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นอาจกล่าวได้ว่า ระบบการเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม จัดว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญ เพราะระบบดังกล่าวเป็นโครงสร้างระดับใหญ่ในสังคม ดังที่ ฉลาดชาย วมิตานนท์ (อ้างใน ปาริชาติ

วลัยเสถียร และคณะ, 2546: 218) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขสำคัญของการมีส่วนร่วม คือ การกระจายอำนาจทางการเมืองออกไปในทุกระดับ และจากการศึกษาของ อเนก นาคะบุตร (2536: 71) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขที่มุ่งใจให้ชาวเขาเข้าร่วมกับการจัดการทรัพยากร คือ การให้สิทธิในความเป็นพลเมืองไทย

ทฤษฎีที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

จากการศึกษารวบรวมทฤษฎีที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลายทฤษฎี เออร์วิน ทิ แชนคอร์ส (อ้างใน สนธยา พลศรี, 2533: 156-157) ได้แบ่งชุมชนออกเป็น 4 ด้านคือ ในด้านถิ่นที่อยู่ ด้านคุณภาพด้านนิเวศวิทยา ด้านมนุษยชาติ และด้านระบบของสังคม ซึ่งได้ทำให้เกิดทฤษฎีที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาขึ้น ทฤษฎีนี้มีหลายทฤษฎีย่อยดังนี้

1. **ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion Theory)** การเกลี้ยกล่อมหมายถึง การใช้คำพูด หรือการเขียน เพื่อให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำโดยใช้หลักพฤติกรรมของมนุษย์ ถ้าผู้เกลี้ยกล่อมต้องกระทำโดยมีวัตถุประสงค์และศิลปะแห่งการเกลี้ยกล่อมคำนึงถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้น ถ้าระดับความรู้ของคนไม่เท่าเทียมกันอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้ การเกลี้ยกล่อมต้องอาศัยชนส่วนใหญ่ และใช้เวลานาน ในการเกลี้ยกล่อมต้องอาศัยพฤติกรรม สัมผัสตา การศึกษาอบรมและความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมรอบตัว การเกลี้ยกล่อมจะให้ผลดีต้องสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ให้เกิดศรัทธาตรงกับความต้องการของผู้ถูกเกลี้ยกล่อม เป็นเรื่องที่มีคุณค่า เหมาะกับบุคคล เวลา สถานที่ซึ่งผู้เกลี้ยกล่อมต้องวิเคราะห์ว่าผู้ฟังจะปฏิบัติฝ่าฝืนอุปสรรคไปได้หรือไม่และผลในการเกลี้ยกล่อมเป็นอย่างไร โดยยึดหลักเรื่องความต้องการของคนอีกด้วย

2. **ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของชนในชาติ (National Morale Theory)** ขวัญมีความสำคัญในการทำงานมาก มนุษย์มีความต้องการทางกาย และทางใจ ถ้าคนมีขวัญดีผลการทำงานก็จะสูงไปด้วย ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็จะต่ำไปด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ดีกว่าคนอื่นเห็นความสำคัญของงานที่ตน ทำอย่างไรด้วย คนทำงานมีขวัญดีจะเกิดมีความสำนึกในการรับผิดชอบ ต่อส่วนรวม การระดมสร้างขวัญที่ประชาชนอาจจะขาดขวัญกำลังใจ เพราะเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องกระทำเป็นอย่างยิ่ง

3. **ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership Theory)** ทฤษฎีการสร้างผู้นำเป็นการมุ่งใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ผู้นำแบบประชาธิปไตยเป็นผู้ที่ปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ได้ง่าย มีความรับผิดชอบ รู้จักประนีประนอม

ไม่ตัดสินใจหาข้อขัดแย้งด้วยวิธีการรุนแรง อดทนต่อการวิพากษ์วิจารณ์ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานมีส่วนร่วมคิด ปรีกษา แก้ปัญหาทำงานและติดตามผลงาน ก่อให้เกิดความร่วมมือและร่วมใจจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในการทำงาน มีความไว้วางใจ มีสัมพันธภาพ มนุษยสัมพันธ์ร่วมมือประสานงานกันใกล้ชิด ไม่ปล่อยเสรีเกินควร ผลของการใช้ทฤษฎีการสร้างผู้นำจึงทำให้ระดมการร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีวิญ งานมีคุณภาพมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และร่วมรับผิดชอบ ตลอดเวลา เช่น ในลักษณะของการเลือกตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

4. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administrative System and Method Theory) การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีที่ง่าย เพราะใช้กฎหมายระเบียบแบบแผนเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่ผลความร่วมมือยังไม่มีระบบใดที่ดีที่สุด ระบบบริหารแบบกระจายอำนาจบริหารไปทุกระดับในองค์การบริหารส่วนกลางและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของแนวการพัฒนาที่มุ่งให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายในการตัดสินใจ การประเมินผล โครงการและอื่น ๆ ไม่ว่าจะประชาชนจะเข้าร่วมโดยตรงหรือร่วมโดยอ้อม โดยผ่านผู้แทน (Representative) หรือ ไม่ก็ตาม

ทฤษฎีที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนานี้ นับว่าเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน แต่นักพัฒนาชุมชนจะต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมตามแต่กรณี เพราะบางสถานการณ์อาจจะเหมาะสมกับทฤษฎีหนึ่ง แต่บางสถานการณ์อาจจะเหมาะสมกับอีกทฤษฎีหนึ่ง ซึ่งถ้าสามารถระดมประชาชนมาร่วมในการพัฒนาได้แล้ว งานพัฒนาชุมชนก็จะไม่มีปัญหาอีกต่อไป

จากกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานกิจกรรมการพัฒนาชุมชนนั้น ต้องอยู่บนพื้นฐานการตัดสินใจร่วมกันของประชาชนในรูปกระบวนการกลุ่มหรือรูปองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่จะสามารถพัฒนาชุมชนให้ถึงการพึ่งพาตนเองได้ นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเสริมสร้างให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถที่จะบริหารจัดการพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ

แนวทางการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยของประเทศไทย

ณัฐมน ราชฤทธิ์ และคณะ (2551: 16 – 18) ได้ศึกษาการวิเคราะห์ ระบบการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย ซึ่งพบว่าแนวทางการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยของกระทรวงการคลัง (2546) ได้กำหนดระเบียบว่าด้วยเงินอุดหนุนราชการเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. 2546 ซึ่งให้ความหมายของคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องดังนี้

“ผู้ประสบภัย” หมายถึง บุคคลผู้ได้รับความเดือดร้อนหรือความเสียหายจากภัยพิบัติกรณีฉุกเฉินและให้ความหมายรวมถึงส่วนราชการหรือหน่วยงานของรัฐที่ได้รับความเดือดร้อนหรือความเสียหายจากภัยพิบัติกรณีฉุกเฉินในเขตพื้นที่นั้นด้วย และได้ให้ความหมาย

“การให้ความช่วยเหลือด้านสังคมสงเคราะห์และฟื้นฟูผู้ประสบภัย” หมายถึง การให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยในระยะสั้น เพื่อให้ผู้ประสบภัยพิบัตินั้นสามารถช่วยตนเองได้ เช่น การให้ความช่วยเหลือเด็ก ผู้สูงอายุ หรือคนพิการ ซึ่งหัวหน้าครอบครัวเสียชีวิต พิกัดหรือบาดเจ็บจากภัยพิบัติ การขนย้ายครอบครัว การส่งเสริมอาชีพระยะสั้นแก่ครอบครัวของผู้ประสบภัย พิบัติเบื้องต้นตลอดจนการให้คำปรึกษาแนะนำ และการส่งต่อให้แก่หน่วยงานผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ อันเป็นการจำเป็นเพื่อให้การดำรงชีวิต เข้าสู่ภาวะปกติโดยเร็ว

หลักเกณฑ์และวิธีดำเนินการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน ตามระเบียบกระทรวงการคลัง ว่าด้วยเงินทดรองราชการเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. 2546 ได้กำหนดหมวดหมู่ หลักเกณฑ์และวิธีการให้ความช่วยเหลือ ดังต่อไปนี้

1. ด้านช่วยเหลือผู้ประสบภัย

- ค่าอาหารจัดเลี้ยงและแจกจ่าย
- ค่าเครื่องครัวและอุปกรณ์ในการประกอบอาหาร
- ค่าจัดหาผ้าสำหรับบริ โภคและใช้สอยในที่อยู่อาศัย
- ค่าวัสดุซ่อมแซมที่อยู่อาศัยประจำที่เสียหายบางส่วน
- ค่าวัสดุซ่อมแซมที่อยู่อาศัยประจำที่เสียหายทั้งหลัง
- ค่าวัสดุซ่อมแซมขี้ข้าว โรงเรือนสำหรับเก็บพืชผลและคอกสัตว์ ที่เสียหายบางส่วน
- ค่าวัสดุซ่อมแซมขี้ข้าว โรงเรือนสำหรับเก็บพืชผลและคอกสัตว์ ที่เสียหายทั้งหลัง
- ค่าอุปกรณ์แสงสว่างในที่อยู่อาศัย
- ค่าเช่าที่พักระยะเวลาไม่เกิน 7 วัน
- ค่าเช่าบ้าน กรณีผู้ประสบภัยเช่าบ้านเรือนของผู้อื่น
- ค่าตัดแปลงสถานที่สำหรับเป็นที่พักชั่วคราว
- ค่าใช้จ่ายในการจัดสาธารณูปโภคในที่พักชั่วคราว
- ค่าเครื่องนุ่งห่ม
- ค่าเครื่องนอน
- ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่จำเป็นแก่ชีวิตประจำวัน

- ค่าเครื่องมือประกอบอาชีพ และเงินประกอบอาชีพ
- ค่าช่วยเหลือผู้บาดเจ็บ
- ค่าจัดการศพผู้เสียชีวิต
- ค่าจัดซื้อเครื่องกันหนาว

2. ด้านสังคมสงเคราะห์และฟื้นฟูผู้ประสบภัย

2.1 ช่วยเหลือเป็นเงินสงเคราะห์แก่ผู้สูงอายุ หรือผู้พิการ ซึ่งหัวหน้าครอบครัวประสบภัยพิบัติจนเสียชีวิต พิการ หรือบาดเจ็บ และไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็น

2.2 ช่วยเหลือเป็นเงินสงเคราะห์เพื่อบรรเทาภาวะวิกฤตเฉพาะหน้าแก่นักเรียนนักศึกษา ที่บิดา มารดา หรือผู้อุปการะเลี้ยงดู หรือผู้มีรายได้น้อยได้หลักเลี้ยงดูครอบครัว เสียชีวิตจากภัยพิบัติ

2.3 จัดโครงการฝึกอบรมส่งเสริมอาชีพระยะสั้นเฉพาะฟื้นฟูที่ประสบภัยพิบัติ แก่ผู้ประสบภัย เพื่อให้มีรายได้อีกเลี้ยงดูครอบครัวในภาวะวิกฤต

2.4 ค่าขนย้ายครอบครัวผู้ประสบภัยพิบัติที่จำเป็นต้องย้ายถิ่นที่อยู่ใหม่ หรือกลับภูมิลำเนาเดิม

3. ด้านการแพทย์และการสาธารณสุข

3.1 จัดให้บริการรักษาพยาบาลฟรีแก่ประชาชนที่บาดเจ็บจากภัยพิบัติในสถานพยาบาล หรือจัดหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ไปให้บริการรักษาพยาบาลโรคทางกายและจิต ณ จุดเกิดเหตุ

3.2 จัดหาวัสดุ เคมีภัณฑ์ อาหาร และเวชภัณฑ์ สำหรับแจกจ่ายแก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้บริโภคน้ำ อาหารที่ปลอดภัย

3.3 จัดหาวัสดุ เคมีภัณฑ์ วัสดุวิทยาศาสตร์การแพทย์ สำหรับไปปฏิบัติงานช่วยเหลือประชาชน ปรับปรุงสุขาภิบาลและอนามัยสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการควบคุมป้องกันโรค

3.4 จัดหาวัสดุในการเก็บตัวอย่างอากาศ

3.5 ซ่อมแซมสถานบริการทางสาธารณสุข รวมทั้งครุภัณฑ์ที่เสียหายจากภัยพิบัติ

4. ด้านป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

4.1 จัดหาน้ำมันเชื้อเพลิงและหล่อลื่น สำหรับยานพาหนะบรรทุกน้ำของทางราชการ

4.2 จัดหาภาชนะรองรับน้ำ เพื่อช่วยเหลือราษฎรที่ขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค

4.3 ซ่อมแซมภาชนะรองรับน้ำที่ชำรุดเสียหาย

4.4 จัดหาวัสดุเพื่อนำไปป้องกันและแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้า หรือลดอันตรายจากภัยพิบัติที่จะทำความเสียหายต่อสิ่งสาธารณประโยชน์หรือความเสียหายต่อราษฎรโดยส่วนรวม

4.5 ซ่อมแซมสิ่งสาธารณประโยชน์ที่ได้รับการเสียหายจากภัยพิบัติ ซึ่งมีได้อยู่ในความรับผิดชอบของส่วนราชการ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้
ณัฐมน ราชฤทธิ์ และคณะ (2550) ได้ศึกษาการวิเคราะห์ระบบการช่วยเหลือผู้ประสบภัย กรณีศึกษาผู้ประสบอุทกภัยและดินถล่มจังหวัดอุตรดิตถ์ ผลจากการศึกษามีดังนี้

1. การให้ความช่วยเหลือของภาครัฐ พบว่า เป็นระบบการให้ความช่วยเหลือแบบเร่งด่วนเฉพาะหน้า เมื่อเกิดภัยพิบัติแล้วจึงลงมือให้ความช่วยเหลือ มีสภาพเป็นระบบแบบสั่งการจากผู้บังคับบัญชา ไปสู่ผู้ใต้บังคับบัญชา ด้วยการกระจายความรับผิดชอบให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการให้ความช่วยเหลือทั้งภาคราชการและภาคประชาชน โดยมีการจัดตั้งศูนย์อำนวยการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัย ณ ค่ายพิชัยคาบหัก

2. ระบบการให้ความช่วยเหลือภาคเอกชน เป็นการรวมตัวกันของหน่วยงานภาคเอกชนหลายหน่วยงานที่ได้เข้าไปในพื้นที่เพื่อให้การช่วยเหลือผู้ประสบภัย และได้มีการจัดการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเร่งด่วน ในรูปของ “คณะกรรมการฟื้นฟูชุมชนที่ประสบภัยน้ำท่วม” โดยระบบให้ความช่วยเหลือเป็นระบบเฉพาะหน้าแบบเร่งด่วนและเข้าถึงผู้ประสบภัย ด้วยการประสานงานกันระหว่างกลุ่มองค์กรภาคเอกชนและภาครัฐ เพื่อกระจายความช่วยเหลือไปยังผู้ประสบภัยได้อย่างทั่วถึง

3. แนวทางการสร้างระบบการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยพบว่า จากการให้ความช่วยเหลือยังพบปัญหาอีกหลายประการ ซึ่งสามารถสรุปประเด็นต่าง ๆ เพื่อการแก้ปัญหาได้ดังนี้

1. ควรมีการแต่งตั้งคณะทำงานเพิ่มขึ้น อีกอย่างน้อย 1 คณะ คือ คณะกรรมการติดตาม และประเมินผลการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัย

2. ควรให้แต่ละหน่วยงานระดับกระทรวงที่เกี่ยวข้องมีการจัดตั้งหน่วยงานด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กรณีฉุกเฉิน โดยเฉพาะ
3. ควรมีการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์และเครื่องจักรกลให้กับหน่วยงานในพื้นที่
4. ควรมีการจัดระบบฐานข้อมูล โดยเฉพาะข้อมูลของประชาชนในพื้นที่ที่ทันสมัยสามารถเรียกไปใช้และเข้าถึงได้ง่าย
5. ควรเพิ่มวงเงินทศรองจ่าย หรืออาจจัดเป็นลำดับขั้นของความเสียหาย เพื่อให้สอดคล้องกับการทศรองจ่าย
6. ควรมีหน่วยเคลื่อนที่เร็วเฉพาะกิจเพื่อให้การช่วยเหลือผู้ประสบภัย
7. ควรมีการรวมหน่วยงานที่เป็นศูนย์กลางการให้ความช่วยเหลือทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเพียงแห่งเดียว
8. ควรปรับปรุงกฎหมายและระเบียบของกระทรวงการคลัง ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน
9. ควรกำหนดขอบเขตที่ดินของรัฐให้ชัดเจน และขณะเดียวกันก็ควรกำหนดกรรมสิทธิ์ที่ดินของประชาชนให้ชัดเจนเช่นเดียวกัน

เสาวลักษณ์ สมสุข (2550) ได้ศึกษาการฟื้นฟูชุมชน : ยุทธศาสตร์การสร้างชุมชนในสังคม กรณีศึกษา ตำบลคันทันแบบ อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบของการพัฒนาขบวนการชุมชนที่มาจากพื้นที่ชุมชน สามารถพิจารณาจากมติการกำหนดรูปแบบใน 3 มติ

1. มติในการนำทรัพยากรของชุมชนใช้ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
2. มติวิธีการและเทคนิค คือ การเรียนรู้
3. มติเป้าหมายได้แก่ เป้าหมายทางเศรษฐกิจ เป้าหมายทางสังคม วัฒนธรรม และเป้าหมายความมั่นคง ซึ่งจำแนกได้เป็น 3 รูปแบบ คือ
  - 3.1 รูปแบบการพัฒนาที่พึ่งตนเองได้ หรือรูปแบบที่ดีที่สุด เป็นรูปแบบที่สังคมคาดหวังในการพัฒนาขบวนการชุมชนให้ยั่งยืน
  - 3.2 รูปแบบการพัฒนาที่ยังสามารถยกระดับไปสู่การพัฒนาที่พึ่งตนเองได้ หรือรูปแบบที่พึ่งประสงค์
  - 3.3 รูปแบบการพัฒนาที่ต้องเลี้ยงชีพ หรือ รูปแบบที่ต้องปรับปรุงที่ถือว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาที่สังคมไม่พึงปรารถนา ถอยหลัง และประชาชนไม่สามารถลุกขึ้นมาบทบาทในการจัดการตนเองได้

กระบวนการ (Process) ในการฟื้นฟูชุมชนเริ่มจาก ขั้นที่ 1 ขั้นสร้างความตระหนัก เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจ และตระหนักในการแก้ไขปัญหา ขั้นที่ 2 ขั้นจัดทำแผนการฟื้นฟูชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ขั้นที่ 3 ปฏิบัติการเรียนรู้จากการลงมือทำ ที่คนทำงานได้รับการเรียนรู้ไปด้วย ขั้นที่ 4 การสรุปบทเรียน เพื่อพัฒนาความรู้ให้แก่คนในชุมชน และขั้นที่ 5 การขยายผล เพื่อขยายระดับความรู้ที่เกิดจากการทำงานขยายไปสู่พื้นที่ใกล้เคียง

สิทธิศักดิ์ เท่าสุริ (2546) ได้ศึกษาการรับรู้และการปรับตัวของประชาชนบ้านน้ำก้อ ภายหลัง เกิดภัยพิบัติจากอุทกภัย ในปี พ.ศ. 2544 บ้านน้ำก้อ หมู่ที่ 4 ตำบลน้ำก้อ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ สภาพทั่วไปของบ้านน้ำก้อหลังจากการเกิดอุทกภัย มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ การตั้งถิ่นฐานจากที่เคยตั้งที่อยู่อาศัย อยู่ใกล้บริเวณลำน้ำไปอยู่ในพื้นที่ที่มีความสูงกว่าเดิมและมีประชาชนบางส่วนที่อพยพไปอยู่ที่อื่น ปลดปล่อยพื้นที่ที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่การเกษตรให้เป็นพื้นที่รกร้าง สาธารณูปโภคต่าง ๆ และสถานบริการของภาครัฐ ที่ได้รับความเสียหายจากอุทกภัยได้ ดำเนินการปรับปรุงและสามารถเปิดให้บริการแก่ประชาชนได้ตามปกติ และกำลังมีการดำเนินการของภาครัฐ ในการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ การขุดลอกลำห้วย คลองต่าง ๆ ในพื้นที่บ้านน้ำก้อ เพื่อประโยชน์ในการเกษตรและการป้องกันความรุนแรงจากอุทกภัยการรับรู้ของประชาชนบ้านน้ำก้อต่ออุทกภัย มีการรับรู้อยู่ในระดับสูง ทั้งในด้านสาเหตุของการเกิดอุทกภัย ด้านความรุนแรงจากการเกิดอุทกภัย และด้านการบรรเทาความรุนแรง จากการเกิดอุทกภัยการปรับตัวของประชาชนบ้านน้ำก้อ เพื่อบรรเทาความรุนแรงจากการเกิดอุทกภัยครั้งใหม่ มีการปรับตัวอยู่ในระดับสูง ทั้งในด้านการยอมรับความสูญเสียจากอุทกภัย ด้านการลดความสูญเสียจากอุทกภัย และด้านการแสวงหาทางเลือกใหม่เพื่อบรรเทาความรุนแรงจากอุทกภัย นอกจากนี้ยังพบว่า ความเสียหายที่เกิดขึ้นกับบ้านน้ำก้อส่งผลให้ประชาชนหมู่บ้านอื่น มีความตื่นตัวและมีความตระหนักต่ออุทกภัยมากกว่าเดิม และภาครัฐก็ให้ความสำคัญกับอุทกภัยมากขึ้น ซึ่งภาครัฐมีการดำเนินการในด้านการเตือนภัย การช่วยเหลือและฟื้นฟูสิ่งต่าง ๆ ภายหลังเกิดอุทกภัยมีความรวดเร็วกว่าแต่ก่อน

สุรัสวดี หุ่นพยนต์ (อ้างใน ปาริชาติ และคณะ, 2543: 226 – 229) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนยากจน ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะที่ประชาชนยากจนเข้าร่วมในงานพัฒนาชุมชนอยู่ในลักษณะการเข้าไปเกี่ยวข้อง มิใช่การมีส่วนร่วมเพราะประชาชนส่วนใหญ่มิได้เข้าไปมีส่วนร่วมริเริ่ม ค้นหาปัญหา และหาหนทางแก้ไขปัญหา แต่ได้ใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ จากผลการศึกษาดังกล่าวจึงได้เสนอแนะแนวทางให้นักพัฒนาชุมชน ทั้งของรัฐและเอกชนได้พิจารณาดังนี้

1. การศึกษาชุมชนอย่างละเอียดก่อนดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน เพื่อทำความเข้าใจสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ประเพณี วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ของชุมชน รวมทั้งวิถีคิด วิธีการทำงานของชุมชน

2. การให้ความสนใจและ ให้ความสำคัญแก่ประชาชนกลุ่มที่มีฐานะยากจน มากกว่าประชาชนกลุ่มอื่น ในชุมชนด้วยการทำความรู้จัก สอบถามทุกข์สุข การดำเนินชีวิต และประกอบอาชีพของคนยากจน

3. การกระตุ้นและให้การศึกษาแก่ประชาชนในชนบทให้เข้าใจสภาพปัญหา และหาหนทางแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง โดยเฉพาะการให้การศึกษาแบบไม่เป็นทางการ เช่น การจับกลุ่มพูดคุย การถกเถียงปัญหา เพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญและเห็นประโยชน์จากการมีส่วนร่วม และการเรียนรู้วิธีการทำงานจากกลุ่มประชาชนที่มีสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และวิถีการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน

4. การสร้างผู้นำใหม่ให้เกิดขึ้น เพื่อเป็นการป้องกันการใช้ความมีสถานะ แสวงหาผลประโยชน์ของส่วนรวม มาเป็นของตนเอง

5. การวางแผนดำเนินกิจกรรมของชุมชนต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความต้องการและความรู้ความสามารถของประชาชนในชุมชน

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนนั้น นักพัฒนาจะต้องใช้เทคนิค วิธีการ ข้อมูลข่าวสาร และสื่อต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนได้เข้าร่วม สำหรับในกรณีที่มีสถานการณ์ปัญหาเร่งด่วนเกิดขึ้นในชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นเร็ว โดยจะอยู่ในรูปแบบของการเคลื่อนไหว เช่น การชุมนุมประท้วง การเดินขบวน การเสนอข้อเรียกร้อง การเจรจาต่อรอง การสร้างพันธมิตรการใช้สัญลักษณ์ การประกอบพิธีกรรม เป็นต้น โดยมีสื่อมวลชนเป็นฝ่ายเชื่อมระหว่างขบวนการกับสาธารณชน เพื่อเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นต่อสังคม ส่วนในกรณีที่ไม่มีความเร่งด่วน นักพัฒนาจะต้องสร้างแรงจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วม โดยใช้เทคนิคการกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 วิธีการหลัก ๆ ดังนี้

1. เทคนิคทางจิตวิทยา

- การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ โดยการกระตุ้นและให้การศึกษาแบบไม่เป็นทางการ เช่น การจับกลุ่มพูดคุย การถกเถียงปัญหา ฯลฯ

- การสร้างแรงจูงใจไม่สัมพันธ์ เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำงาน

2. เทคนิคการประชาสัมพันธ์

- การใช้สื่อบุคคลในการติดต่อสื่อสารกัน โดยตรง เช่น การประชุม การพบปะ การติดต่อผ่านผู้นำ ฯลฯ หรือ การใช้สื่อมวลชน (Mass media) เช่น เสียงตามสายเพื่อ

กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม การใช้เทคนิคดังกล่าวจะต้องขึ้นอยู่กับสภาพทางกายภาพ และ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนโดยข้อมูลที่น่าสนใจ จะต้องมีความถูกต้อง และชัดเจน

- ในกลุ่มคนยากจน หรือผู้ด้อยโอกาส จะต้องกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม โดยการช่วยเหลือ หรือสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น เงิน ข้าว วัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

3. เทคนิคด้านการบริหาร

- การศึกษาชุมชนก่อนการพัฒนาชุมชน
- การวางแผนดำเนินกิจกรรมของชุมชนต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการของ ประชาชนในชุมชน

- การใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในการทำงาน
- การจัด โครงสร้างองค์กรที่เป็นอิสระจากการครอบงำจากภายนอก
- การพัฒนาผู้นำในท้องถิ่น โดยการฝึกอบรม
- การจัด โครงข่ายข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ
- การสนับสนุนทรัพยากร เงิน วัสดุ วิชาการ และเทคโนโลยี
- พฤติกรรมของผู้นำต้องวางตัวเป็นกลาง มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความ

เสถียร

นอกจากเทคนิคดังกล่าวข้างต้น การสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมโดยใช้ AIC ยังเป็น อีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยระดมความคิด กระตุ้นสร้างบรรยากาศและเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ในชุมชนทั้งชายและหญิงได้แสดงความคิดเห็น และตัดสินใจในงานพัฒนาหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิด โอกาสให้สตรีได้เข้าร่วมเป็นวิธีการหนึ่งที่จะพัฒนาศักยภาพและความตื่นตัวของสตรีในงานพัฒนาด้วย

จุมพล สวัสดิการ (2535) ได้ทำการศึกษา การวิเคราะห์ลักษณะทางอุทกวิทยา และผลกระทบที่เกิดจากอุทกภัยในพื้นที่ลุ่มน้ำตาปี ในเดือนพฤศจิกายน 2531 พบว่า อุทกภัย ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อชีวิตและทรัพย์สิน อาคารสิ่งก่อสร้างและสาธารณูปโภค ตลอดจน ก่อให้เกิดผลกระทบเศรษฐกิจและสังคม สุขภาพจิตและอนามัยของประชาชน โดยผลการศึกษาทำให้ทราบข้อมูลถึงสาเหตุและปัจจัยอันก่อให้เกิดความเสียหาย และการสูญเสียต่อคุณภาพของกลุ่มน้ำ ทั้งที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์หรือโดยอิทธิพลของธรรมชาติ ซึ่งสามารถนำมาเป็นแนวทางในการกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ วิธีการในการป้องกันภัยได้

ภัทธา ไชยรักษ์ (2534) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความเสียหายที่เกิดขึ้นจากพายุไต้ฝุ่นเกย์ ว่าได้ส่งผลกระทบในลักษณะใดบ้างกับกลุ่มประชากร โดยทำการศึกษาต่อกับกลุ่มตัวอย่างนักเรียน ผู้ปกครองและอาจารย์ท่ามกลางสภาพภายหลังเกิดภัยพิบัติจากพายุไต้ฝุ่นเกย์ ผลการศึกษาพบว่า

พายุได้ฝุ่นแก๊สสร้างความเสียหายให้กับสภาพทางเศรษฐกิจมากที่สุดในพื้นที่ของกุ่มนักเรียนและผู้ปกครองฐานะทางการเงินของครอบครัวขาดความคล่องตัว และรู้ว่าชาวบ้านได้รับความกระทบกระเทือนทางด้านจิตใจเป็นอันมาก แต่ก็ยังมีความกระตือรือร้นในการสร้างฐานะขึ้นมาใหม่

บรรยง ศรีเจริญวงศ์ (2533) ได้ศึกษาเรื่องเครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคมในการสงเคราะห์ผู้ประสบภัย โดยศึกษากรณีผู้ประสบวาตภัยหมู่บ้านท่าบ่อ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ผลการศึกษาพบว่า ผู้ประสบภัยมีฐานะยากจนและได้รับความเสียหายจากวาตภัยมากจะเป็นกลุ่มที่ควรได้รับการช่วยเหลือจากในด้านสิ่งของ ด้านแรงงานและเงินช่วยเหลือจากทางราชการมากที่สุด หากพวกเขาเหล่านั้นได้รับการสนับสนุนจากครอบครัว เครือญาติและคนในชุมชนไม่เพียงพอ ผู้ประสบภัยหลายรายที่เสียใจและเสียขวัญทรัพย์สินที่เสียไปจะรู้สึกคับข้องใจยิ่งขึ้น ไม่มีความมั่นใจว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการหรือไม่ และทำให้เกิดภาวะของความเครียดตามมา

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2538) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาและสาธิตการอนุรักษ์พัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับความช่วยเหลือผู้ประสบภัย และการพัฒนาฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพ พบว่าภาครัฐควรให้ความรู้ คำแนะนำ การสอน และฝึกอบรมแก่ประชาชนในพื้นที่ที่มีปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรมในเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์พัฒนา และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจและตระหนักถึงผลดีและผลเสียที่จะเกิดขึ้นจากการให้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ระมัดระวัง

ภัยพิบัติที่เกิดจากกระบวนการทางธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์ จะมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตมากขึ้นอยู่กับความรุนแรงของภัยพิบัตินั้น ๆ จะเห็นได้ว่าเมื่อเกิดภัยพิบัติจะทำให้เกิดผลกระทบหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมเศรษฐกิจของมนุษย์ ผลกระทบต่อชีวิต ทรัพย์สินต่าง ๆ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อาจส่งผลกระทบต่อทั้งในด้านบวกและลบต่อประชากรที่เกี่ยวข้องเสมอ จากผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมดังกล่าวมนุษย์จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับตัว และการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ เพื่อให้ตนเองและชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่ได้อย่างเป็นปกติสุข

ภาพ 6 กรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ แล้วนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนด้วยการสร้างชุมชนใหม่ กรณีศึกษาบ้านยางหลวง (ม่อนบ่อเฮาะ) หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมประกอบไปด้วย ผู้วิจัย แกนนำ และสมาชิกภายในชุมชนโดยมีบทบาทหลักในการดำเนินการแต่ละกิจกรรมการดำเนินงาน และผลที่เกิดขึ้นในแต่ละกิจกรรมได้แสดงถึงความเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ กรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย โดยการลงพื้นที่แบบเจาะลึกภาคสนามทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันกับแกนนำและสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สถานที่ดำเนินการวิจัย

สถานที่ใช้ในการดำเนินการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ในพื้นที่ชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ประชากร

ประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ บ้านม่อนบ่อเฮาะ หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 65 ครัวเรือน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการเก็บข้อมูล และการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ด้วยวิธีการเทคนิคสามเส้า (Triangulation) คือ ตรวจสอบข้อมูลจากหลากหลายบุคคล ต่างช่วงเวลา ต่างวิธีการ และสถานที่ที่แตกต่างกัน เพื่อใช้สำหรับการวิเคราะห์เชื่อมโยงความสอดคล้องกับกรอบแนวคิดการวิจัย กระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่ โดยมีรูปแบบ กระบวนการ ปัจจัย

และผลที่เกิดขึ้น ตลอดจนปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการศึกษาวิจัย โดยมีการแนะนำกับพื้นที่เป้าหมาย และกำหนดสถานภาพบทบาทของผู้วิจัย ในฐานะเจ้าหน้าที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน โดยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ซึ่งผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลรวบรวมจากในการวิจัยครั้งนี้ดังนี้

1. การศึกษาจากข้อมูลเอกสาร (Documentary Study) ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานชุมชน เอกสารโครงการ รายงานสรุปผลการดำเนินงาน เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง
2. การสังเกต (Observation) ในการดำเนินการวิจัยและการดำเนินการตามแผนปฏิบัติงานของคณะกรรมการและสมาชิกภายในชุมชน เช่น การประชุม การจัดกิจกรรมของชุมชน การสัมมนา อบรม กิจกรรมด้านทางสาธารณสุขประโยชน์ร่วมกัน และตามงานพิธีกรรมของชุมชน เป็นต้น
3. การสัมภาษณ์ (Interview)
  - 3.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนสำคัญในการให้ข้อมูลต่อการดำเนินการวิจัย เช่น คณะกรรมการ ผู้นำอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโส และแกนนำสำคัญๆ การสัมภาษณ์มีการขออนุญาตการบันทึกเทป เพื่อการเก็บข้อมูลอย่างครบถ้วน
  - 3.2 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ คือ การสัมภาษณ์การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ หรือสอบถามในขณะที่เข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน ข้อมูลความสัมพันธ์ระบบเครือข่าย และสภาพข้อมูลพื้นฐานด้านต่างๆของชุมชน เช่น การประกอบอาชีพ ความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรมท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การจัดการทุนชุมชน สวัสดิการชุมชน เป็นต้น เพื่อประกอบการวิจัย
4. การสนทนากลุ่ม (Focus group) เพื่อการวิเคราะห์กระบวนการขั้นตอนในการดำเนินการศึกษาวิจัยและการแก้ปัญหาของชุมชน กระบวนการจัดเก็บข้อมูลร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และสรุปบทเรียนถอดประสบการณ์การปฏิบัติงาน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ นักวิจัยได้แยกการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยออกเป็น 3 ช่วง ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน คือ ช่วงที่ 1 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพของชุมชนก่อนการฟื้นฟูชุมชน โดยศึกษาจากเอกสาร โครงการ รายงาน และการสัมภาษณ์ เพื่อนำเสนอให้เห็นสภาพปรากฏการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชน ช่วงที่ 2 เป็นการวิเคราะห์ถึงแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ที่มีความสอดคล้องกับกรอบแนวคิดการวิจัย โดยเป็นการวิเคราะห์เนื้อหา ช่วงที่ 3 เป็นการวิเคราะห์ถึงผลที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนจากการศึกษาวิจัย กระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ การจัดการตนเองของชุมชน และแนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชน ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้น โดยใช้ฐานข้อมูลแบบเจาะลึกภาคสนามจากการดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน จากนั้นจึงนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกมาในลักษณะการเขียนเชิงบรรยาย

ระยะเวลาในการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ใช้ระยะเวลา 12 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2551 ถึงเดือนกรกฎาคม 2552

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนร่วมใจ มีรายละเอียดการดำเนินงาน คือ

1. ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ โดยใช้วิธีศึกษาข้อมูลเอกสาร สภาพทั่วไปของชุมชนก่อน และหลังประสบภัยน้ำท่วมดินโคลนถล่ม ข้อมูลพื้นฐานชุมชน เอกสาร โครงการ รายงาน สรุปผลการดำเนินงานและเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง
2. ทบทวนแนวคิดวิธีการศึกษาวิจัย โดยใช้วิธีจัดประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชน เพื่อเตรียมกระบวนการศึกษาวิจัย และการจัดเก็บข้อมูลชุมชน
3. พบปะอย่างไม่เป็นทางการ โดยใช้วิธีการสังเกตกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การประกอบอาชีพ และการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการถึงทัศนคติ

ความคิดเห็นต่อกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยของชุมชนว่าเป็นอย่างไร โดยการจดบันทึก ตลอดจนการบันทึกภาพ

ขั้นตอนร่วมคิด

1. ประชุมกลุ่ม โดยใช้วิธีการจัดเสวนากลุ่มกับผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ถึงกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัย
2. วิเคราะห์ปัญหา/สาเหตุ/ทางแก้ปัญหา โดยใช้วิธีจัดเวทีระดมข้อคิดเห็นจากการตั้งคำถาม การวิเคราะห์ การหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหา สาเหตุ และแนวทางการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ การตัดสินใจเลือกทางเลือกในการแก้ปัญหาร่วมกันของชุมชน
3. วิธีการเก็บข้อมูลและการใช้ข้อมูล โดยใช้วิธี การเก็บข้อมูลพื้นฐาน ความเดือดร้อนจากสัมภาษณ์กับผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้ เช่น สมาชิกบ้านมั่นคงชนบท คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำ ผู้สูงอายุ ฯลฯ วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน และการสร้างข้อตกลงร่วมกันมติดจากเวทีประชุมของชุมชน

ขั้นตอนร่วมปฏิบัติ

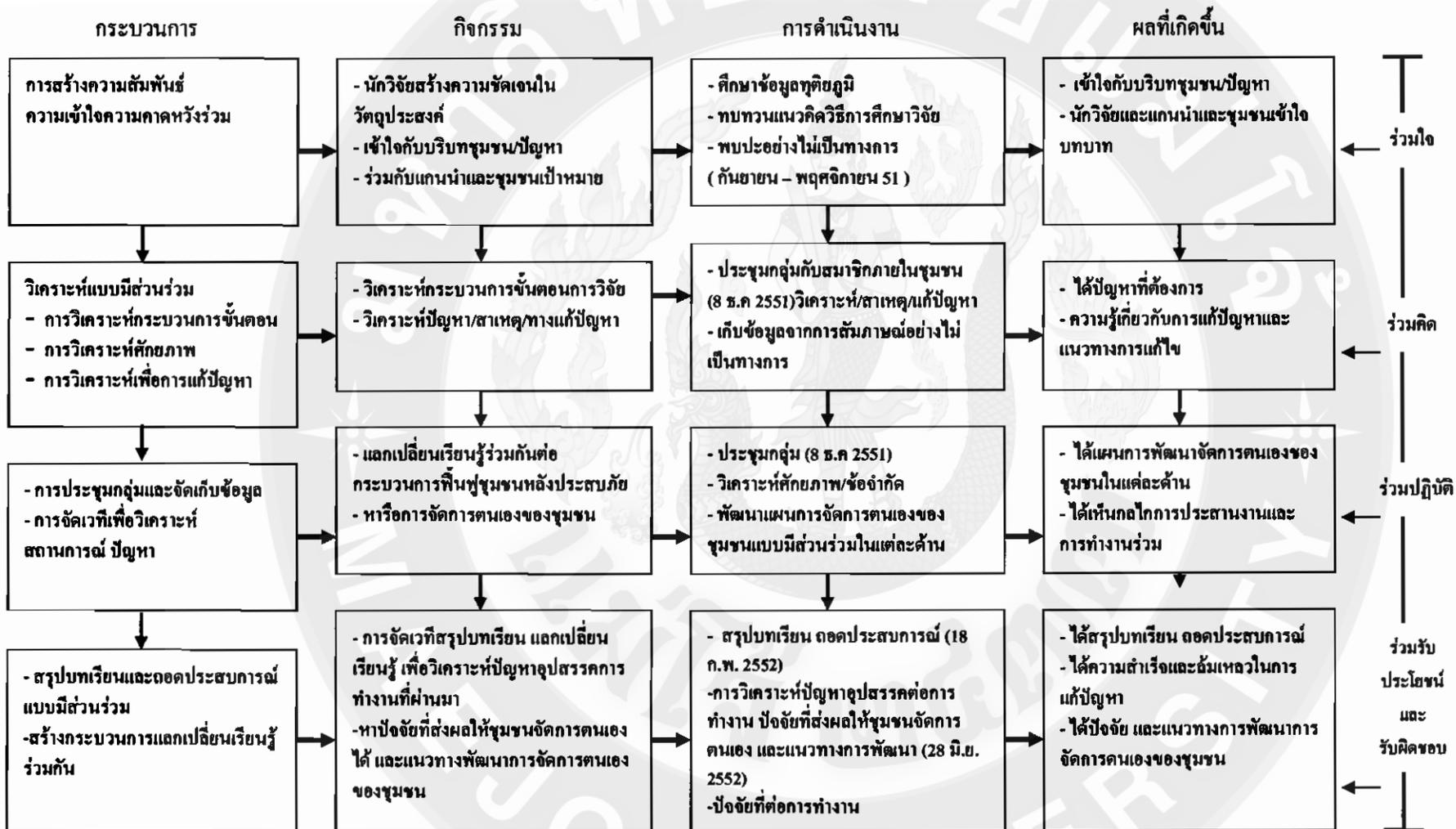
1. ประชุมกลุ่ม โดยใช้วิธีจัดเวทีเพื่อหารือ วิธีการ แนวทางการจัดการตนเองของชุมชน ตลอดจนการออกแบบวิธีการบริหารจัดการของชุมชน เพื่อนำไปสู่การคิดค้นแผนการพัฒนาเพื่อการแก้ไขปัญหา โครงสร้าง กลไกการทำงานร่วมกันของชุมชน ตลอดจนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้มากยิ่งขึ้นทั้งในระดับพื้นที่ และชุมชนอื่น ๆ
2. วิเคราะห์ศักยภาพ/ข้อจำกัด โดยใช้วิธีการสรุปบทเรียนการดำเนินงานที่ผ่านมา และนำมาสู่การจัดเวทีชุมชนระดมความคิดเห็น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และพิจารณาถึงศักยภาพ ถึงกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยในแต่ละด้าน ที่มีผลปัจจัยต่อการปรับตัว เปลี่ยนแปลง ที่ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ และข้อจำกัด ที่ต้องพึ่งปัจจัยจากภายนอก
3. การพัฒนาแผนงานกิจกรรม โดยใช้วิธีการประชุมเพื่อหาแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาและข้อเท็จจริงของชุมชน โดยคิดจากฐานการวิเคราะห์พื้นที่ ข้อมูลของชุมชน รวมทั้งการแต่งตั้งคณะทำงาน บทบาทภารกิจ ที่เน้นความสำคัญให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ในอนาคต

ร่วมรับประโยชน์ รับผิดชอบ

1. การบริหารจัดการร่วม โดยใช้วิธี การดำเนินงานพัฒนาชุมชนภายใต้กิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและสมาชิกชุมชนอย่างมีส่วนร่วม การกระจายผลประโยชน์ หรือ รับผิดชอบ ขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ ภาวะเบียบ มติข้อตกลงร่วมกันของชุมชน

2. สรุปบทเรียน ถอดประสบการณ์ ความล้มเหลวของการปฏิบัติ และการร่วม แก้ไขปัญหาอุปสรรค โดยใช้วิธี จากการจัดเวทีสรุปบทเรียน ทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมาในแต่ละ ด้าน เช่นด้านการจัดการที่ดินและพัฒนาที่อยู่อาศัย การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างกองทุน สวัสดิการชุมชน ธนาคารชุมชนที่นำไปสู่การสร้างระบบออมทรัพย์ การพัฒนาอาชีพ ด้านสังคม และการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคต่อการดำเนินการ ปักจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถจัดการตนเอง และแนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชน หลังประสบภัยพิบัติ โดยชุมชนระดมความคิดเห็นผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกันกับ หน่วยงานองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง และพิจารณาถึงศักยภาพของชุมชน เพื่อนำมาปรับใช้ กิจกรรมหรือแผนการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาและข้อเท็จจริงของชุมชน ต่อไป

ความสัมพันธ์ระหว่างขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับ กระบวนการ กิจกรรม วิธีการ และผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ แสดงไว้ในภาพ 7

ภาพ 7 กระบวนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาครั้งนี้ได้ดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอนหลัก คือ ขั้นตอนร่วมใจ ขั้นตอนร่วมคิด ขั้นตอนร่วมปฏิบัติ และขั้นตอนร่วมรับประโยชน์และรับผิดชอบ เป็นการนำเสนอข้อมูลจากการศึกษาเชิงลึกในระดับพื้นที่ เน้นสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับสมาชิกชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยแยกการนำเสนอผลจากการศึกษาหลักดังนี้

1. สภาพบริบทข้อมูลทั่วไป
  - สถานการณ์ปัญหา และการเกิดภัยพิบัติในพื้นที่
  - ประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเดิม (บ้านยางหลวง)
  - ประวัติความเป็นมาของชุมชนใหม่ (บ้านม่อนบ่อเฮาะ)
  - ที่ตั้งอาณาเขตติดต่อ
  - ลักษณะทางภูมิประเทศ
  - ลักษณะการปกครอง และสังคม วัฒนธรรมชุมชน
  - ด้านเศรษฐกิจชุมชน
2. สภาพชุมชนก่อนการฟื้นฟูชุมชน
3. ความเป็นมาของการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ
4. กระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่
5. การจัดการตนเองของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ
6. ปัญหาอุปสรรคต่อการดำเนินการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัย
7. ปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ
8. แนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ

สภาพบริบทข้อมูลทั่วไป

สถานการณ์ปัญหา และการเกิดภัยพิบัติในพื้นที่

ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ ฤดูกาล และปริมาณน้ำฝน ล้วนมีผลกระทบต่ออำเภอแม่แจ่มไม่ต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นในช่วงหลายปีที่ผ่านมา สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดผลกระทบกับพื้นที่มากขึ้นนั้น จากการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นความเติบโตทางเศรษฐกิจกว่า 40 ปีที่รัฐให้การส่งเสริมเน้นการพัฒนาอย่างรวดเร็ว เพื่อก้าวไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม การสร้างงานสร้างรายได้ให้กับประชาชนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ จากวิถีชีวิตดั้งเดิมของเกษตรกรมาจนถึงจุดเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการพออยู่พอกิน มาสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้าเข้าสู่กระแสบริโภคนิยม การส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดโลก การพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีการเกษตรแผนใหม่มีดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง และรัฐบาลได้ให้การสนับสนุนทางด้านเงินลงทุนจากราชการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เพื่อลงทุนในการทำการเกษตรของเกษตรกร

ภาพ 8 พื้นที่หุบเขาที่มีห้วยแม่แรกไหลผ่าน ก่อนจะพบกับแม่น้ำแม่แจ่มที่บ้านยางหลวง

อำเภอแม่แจ่มเป็นหนึ่งในจำนวนหลายพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศดังกล่าว ลักษณะทางภูมิประเทศอำเภอแม่แจ่มพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา มีแม่น้ำแม่แจ่มเป็นแม่น้ำสายสำคัญ มีชุมชนหลายกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ เดิมพื้นที่อำเภอแม่แจ่มมีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะพื้นที่ป่าไม้ แต่ในปัจจุบันเกิดการขยายพื้นที่เพื่อทำการเกษตรให้มีพื้นที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการบุกรุกที่ดินและพื้นที่ป่าไม้ธรรมชาติ การตัดต้นไม้ทำลายป่า รวมไปถึงการสัมปทานป่าไม้เพื่อการค้า ทำให้ป่าที่มีอยู่ลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ระบบการเกื้อกูลกันทางธรรมชาติถูกทำลายขาดความสมดุล ภูมิปัญญาและความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับวิธีการผลิตถูกละเลยมองข้ามเห็นว่าเป็นเรื่องของความล้าหลัง และใช้ไม่ได้ผลกับการทำการเกษตรยุคใหม่ โดยเฉพาะการปลูกพืชเชิงเดี่ยวจำนวนมาก เช่น ข้าวโพด ยางพารา มันฝรั่ง กระหล่ำปลี หอม กระเทียม ฯลฯ มีศัตรูพืชเกิดขึ้น โรคและแมลง ที่เป็นศัตรูพืชมีความต้านทานต่อสารเคมี ส่งผลให้มีการใช้สารเคมีในปริมาณที่มากและเป็นชนิดที่มีความรุนแรงมากขึ้น ทำให้องค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นสูญหายไป อีกทั้งเกษตรกรต้องเผชิญกับปัญหาสภาวะขาดทุน ปัญหาหนี้สิน ปัญหาสุขภาพ และประสพภัยทางธรรมชาติที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น

ภาพ 9 การขยายพื้นที่การเกษตร และการบุกรุกพื้นที่ป่า

ปรากฏการณ์ที่เป็นสัญญาณชี้ว่าอำเภอแม่แจ่มไม่อาจพ้นจากวิกฤตการเผชิญกับภัยทางธรรมชาติ นอกจากนี้เป็นสัญญาณเตือนว่าชุมชนกำลังเผชิญกับภาวะโลกร้อนและภัยทางธรรมชาติที่มีความรุนแรงและเพิ่มจำนวนมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์น้ำป่าไหลหลากน้ำท่วมดินโคลนถล่ม ที่สร้างความเสียหายต่อพื้นที่ในอำเภอแม่แจ่มรุนแรงมาแล้วถึง 3 ครั้ง ดังนี้ ครั้งที่ 1 ปี 2545 ครั้งที่ 2 ปี 2548 และครั้งที่ 3 ปี 2549 โดยเฉพาะบ้านยางหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา ซึ่งเคยประสบอุทกภัยจากน้ำป่าไหลหลากและดินโคลนถล่มมาแล้วถึง 2 ครั้ง ประกอบกับที่ตั้งของชุมชน

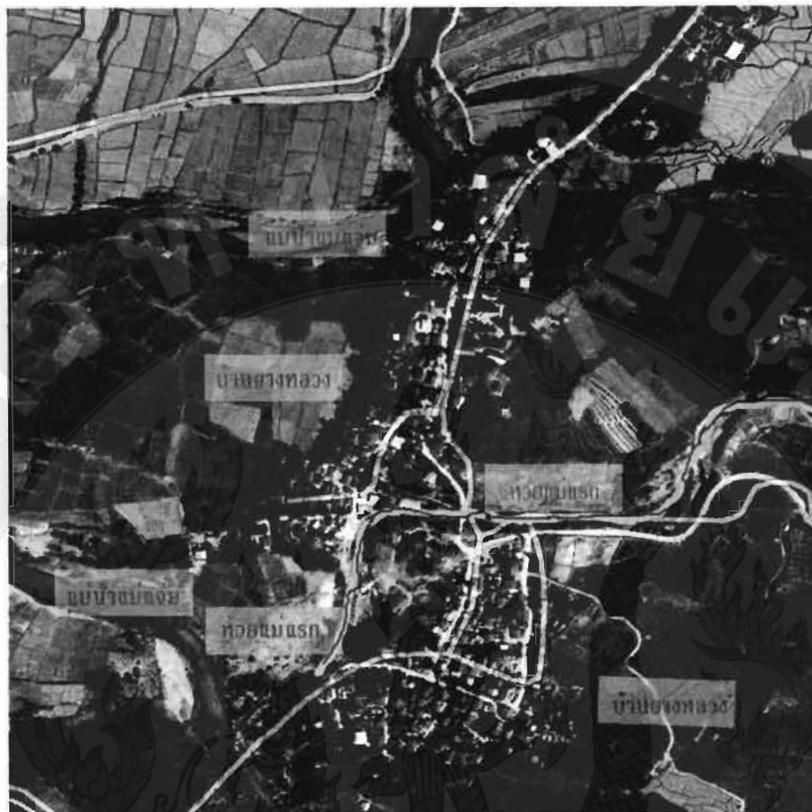
ในพื้นที่อำเภอแม่แจ่มหลายชุมชนตั้งอยู่บริเวณพื้นที่เสี่ยงภัย เมื่อเกิดน้ำป่าไหลบ่าทะลักเข้ามาจึงทำให้กระแสน้ำไหลในอัตราเร็วมากขึ้น และเกิดน้ำท่วมดินโคลนถล่มบ้านเรือนประชาชนอย่างรวดเร็ว สร้างความเสียหายต่อทรัพย์สินของประชาชน ตลอดจนสิ่งก่อสร้างของราชการได้รับความเสียหายเป็นมูลค่าหลายล้านบาท และสิ่งที่ประเมินค่าไม่ได้เลยคือ ผลกระทบทางจิตใจของประชาชนที่ประสบภัย

ภาพ 10 ภัยพิบัติดินน้ำท่วมดินโคลนถล่มในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม

ประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานชุมชนเดิม (บ้านยางหลวง)

ประวัติการตั้งถิ่นฐานของบ้านยางหลวงไม่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร เห็นจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมดังปรากฏเป็นการก่อสร้าง “วัดยางหลวง” ที่สำคัญของการบ่งบอกประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านยางหลวง เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยและมีวัดตั้งอยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกัน เหตุที่ตั้งชื่อวัดและหมู่บ้านแห่งนี้ผู้สร้างวัด เดิมเป็นกลุ่มชนเผ่าปกากะญอ หรือกระเหรี่ยง ซึ่งคนเมืองเรียกว่า “ยาง” ซึ่งเป็นนายบ้านหรือพ่อหลวงบ้านในขณะนั้น จึงเป็นที่มาของเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “ยางหลวง” วัดยางหลวงสันนิษฐานว่าสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 24 สิ่งที่น่าสนใจ คือ กู่ปราสาท หรือ กิจกูฏ ซึ่งตั้งอยู่หลังพระประธานในวิหารของวัดยางหลวง คนโบราณถือว่าเป็นประตูไปสู่สวรรค์ ลักษณะของกิจกูฏเป็นแบบพุกามจากพม่า ผสมกับล้านนาสกุลช่างเชียงใหม่ มีลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมและลวดลายปูนปั้น ที่เห็นความสัมพันธ์ทางศิลปกรรมอันเด่นชัดระหว่างล้านนากับพม่า ยังมีพระพุทธรูปแกะสลักจากไม้สักทององค์ขนาดใหญ่เป็นพระประธาน คนในชุมชนบ้านยางหลวง และชุมชนในเขตอำเภอแม่แจ่มได้สักการะ และยังมีหลักฐานที่ถึงบ้านยางหลวงเป็นชุมชนเก่าแก่เห็นได้จากการมีศาลหลักเมือง ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่บ้านนี้คนในชุมชนเรียกว่า “หอพ่อเจ้าหลวง”

ภาพ 11 สภาพบริบทพื้นที่ของบ้านปางหลวง

ประวัติความเป็นมาของชุมชนใหม่ (บ้านม่อนบ่อเฮาะ)

จากคำบอกเล่าของนายกาพย์คำ นิปุณะ ในวันที่ 19 ธันวาคม 2552 เหตุที่เรียกพื้นที่แห่งนี้ว่า “ม่อนบ่อเฮาะ” นั้น ผู้วิจัยได้มีการพูดคุยกับผู้อาวุโสในชุมชนหลาย ๆ ท่าน จนได้ข้อสรุปถึงความเป็นมาของชื่อ บ้านม่อนบ่อเฮาะ ว่าสมัยก่อนพื้นที่นี้เป็นม่อนคอยมีสภาพพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ชาวบ้านสามารถไปหาของป่าและใช้ประโยชน์กับพื้นที่ และนอกจากนั้นชาวบ้านยังใช้พื้นที่บริเวณใกล้เคียงกับป่าเป็นที่ทำมาหากินสำหรับปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวไร่ ข้าวโพด และถั่ว ประกอบกับมีเรื่องเล่าที่เป็นตำนานของม่อนคอยนี้ว่า มีหมูกับหมาอาศัยอยู่ด้วยกัน เมื่อฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตของชาวบ้านแล้วเสร็จผ่านไปทุกปี หมูจะทำการไถดินที่ชาวบ้านเรียกว่า “หมูเฮาะ” เตรียมพื้นที่ดินเพื่อการเพาะปลูกให้ชาวบ้านในปีต่อไป ส่วนหมาไม่ได้ช่วยหมูเฮาะหรือไถดินเลย จนกระทั่งหมูเฮาะดินจนเสร็จเรียบร้อยแล้ว เมื่อชาวบ้านขึ้นมาที่ม่อนคอย หมาจึงรีบทำเหมือนกับว่าตนเองเป็นผู้เฮาะในที่ดินของชาวบ้านอยู่ พอชาวบ้านเห็นเช่นนั้นจึงเข้าใจผิดคิดว่าหมาเป็นผู้เฮาะพื้นที่ดินในไร่ให้ ส่วนหมุนั้นไม่ได้ทำอะไรเลย เพื่อเป็นการตอบแทนถึงความขยันของหมา

ชาวบ้านจึงนำข้าวให้หมากิน ส่วนหมูชาวบ้านเข้าใจผิดคิดว่าเป็นสัตว์จี๋เกียจึงให้กินแกลบแทนข้าว ด้วยเหตุนี้เองชาวบ้านจึงเรียกพื้นที่นี้ว่า “ม่อนหมาเฮาะ” แล้วเพี้ยนมาเป็น “ม่อนบ่อเฮาะ” ในปัจจุบัน

ภาพ 12 สภาพบริบทพื้นที่ของบ้านม่อนบ่อเฮาะ

ในปี 2546 ผู้ประสบภัยน้ำท่วมจากบ้านยางหลวงที่พอจะช่วยเหลือตนเองได้อพยพย้ายไปอยู่ที่อื่น เหลืออพยพไปอยู่บ้านม่อนบ่อเฮาะ จำนวน 8 ครอบครัว ได้แก่ 1) นายลา วงษ์ซื่อ (เสียชีวิตแล้ว) 2) นายเจนณรงค์ บุญเทียม 3) นายดวงคำ วงษ์ซื่อ 4) นายจำปา สาครินทร์ 5) นายพรมมา บุญเทียม 6) นายโม สารินจา (เสียชีวิตแล้ว) 7) นายสง่า เก่งการทำ 8) นายก้องแก้ว ริยะนา ในปี 2547 ผู้ประสบภัยน้ำท่วมจากบ้านยางหลวงอพยพย้ายไปอยู่เพิ่มเติมที่บ้านม่อนบ่อเฮาะ จำนวน 4 ครอบครัว ได้แก่ 1) นายบุญยวง ปิงกุล 2) นายกาพย์คำ นิปุณณะ 3) นายกองคำ วงษ์ซื่อ 4) นางวนิดา สาครินทร์ ต่อมา มีผู้ที่ประสบภัยและผู้ที่เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัยที่เหลืออยู่ทยอยการอพยพมาตั้งถิ่นฐานกันที่ม่อนบ่อเฮาะมากขึ้น และกลายเป็นชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ เนื่องจากเกิดการรวมกลุ่มเพื่อการแก้ไขปัญหาของผู้ประสบภัย ประกอบกับได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัย ภายใต้โครงการบ้านมั่นคงชนบทในปลายปี 2549 จากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านใหม่บ้านม่อนบ่อเฮาะ อยู่ห่างจากชุมชนเดิมคือ บ้านยางหลวง โดยมีระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร สภาพภาพของที่ดินที่ชาวบ้านย้ายไปตั้งถิ่น

ฐานใหม่ที่บ้านม่อนบ่อเฮาะเดิมเป็นพื้นที่ราบสูง และเป็นที่ดินทำกินของชาวบ้านบ้านยางหลวงและชุมชนใกล้เคียงปัจจุบันสถานะการถือครองที่ดินชาวบ้านใช้เอกสารสิทธิ์ ส.ป.ก. 4-01

ที่ตั้งอาณาเขตติดต่อ

บ้านม่อนบ่อเฮาะ ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหนึ่งในกลุ่มหรือห่อมบ้านของบ้านยางหลวง หมู่ที่ 6 ซึ่งมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 365 ครัวเรือน ประชากรทั้งสิ้น 912 คน เป็นชาย 446 คน หญิง 466 คน โดยแยกการตั้งถิ่นฐานภายในชุมชนออกเป็นกลุ่มหรือห่อมบ้านทั้งหมด 5 ห่อมบ้าน คือ

1. ห่อมบ้านยางหลวง	202	หลังคาเรือน
2. ห่อมบ้านแม่หม่ม	14	หลังคาเรือน
3. ห่อมบ้านเกาะ	25	หลังคาเรือน
4. ห่อมบ้านโน	59	หลังคาเรือน
5. ห่อมบ้านม่อนบ่อเฮาะ	65	หลังคาเรือน

บ้านม่อนบ่อเฮาะ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 224 คน ที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ห่างจากอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ระยะทางประมาณ 150 กิโลเมตร อาณาเขตที่ตั้งของชุมชนอยู่บนที่ราบสูง โดยพิจารณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	บ้านยางหลวง หมู่ที่ 6
ทิศใต้	ติดกับ	บ้านแม่หม่ม
ทิศตะวันออก	ติดกับ	ป่าชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ และป่าชุมชนบ้านแม่หม่ม
ทิศตะวันตก	ติดกับ	แม่น้ำแม่แจ่ม

ลักษณะทางภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขาและภูเขาสูง มีที่ราบน้อยมีห้วยแม่แรกไหลผ่านลงสู่ลำน้ำแม่แจ่ม ระยะทางจากต้นน้ำถึงปลายน้ำประมาณ 25 กิโลเมตร เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ซึ่งมีต้นกำเนิดบริเวณคอยอินทนนท์ เป็นแหล่งน้ำสำคัญเพื่อการอุปโภค และการเกษตรของอำเภอแม่แจ่ม

สภาพพื้นที่ของห่อมบ้านยางหลวงกับห่อมบ้านม่อนบ่อเฮาะมีความแตกต่างกัน เนื่องจากที่ตั้งของห่อมบ้านยางหลวงเป็นที่ราบติดแม่น้ำแม่แจ่มและห้วยแม่แรก ส่วนห่อมบ้านม่อนบ่อเฮาะตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขา มีสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมและมีพื้นที่ป่าเบญจพรรณ

ลักษณะการปกครอง และสังคม วัฒนธรรมชุมชน

บ้านม่อนบ่อเฮาะอยู่ในเขตการปกครองของตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหนึ่งในกลุ่มหรือห่อมบ้านของบ้านยางหลวง หมู่ที่ 6 ทั้งหมดมี 5 ห่อมบ้าน คือ บ้านยางหลวง บ้านเกาะ บ้านท่าผา บ้านแม่หม่ม บ้านโน และบ้านม่อนบ่อเฮาะ ปัจจุบันมี นาย กอนแก้ว วิชะนา ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านยางหลวง การประสานความสัมพันธ์ภายในชุมชนยังมีความราบรื่นดีเรื่องความอาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ และระบบเครือญาติ นับถือพุทธศาสนา เห็นได้จากเข้าวัดของคนในชุมชนทุกวันพระ และวันสำคัญทางพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามยังมีความเชื่อของคนชุมชนบ้านยางหลวงและชุมชนในอำเภอแม่แจ่มที่ให้การนับถือสักการะ คือ หอพ่อเจ้าหลวง ซึ่งจะจัดทำพิธีไหว้หอพ่อเจ้าหลวง โดยมีหัวหน้าผู้ชาย 1 คนเรียกว่า ปู่ตั้งเจ้า และจะมีผู้หญิงอีก 1 คนเรียกว่า ย่าตี่นั่ง (คนทรงเจ้า) มีประเพณีที่สืบทอด ทำกันทุก ๆ 3 ปี ในเดือนมกราคม คือ เดือน 4 เพ็ญ 15 ค่ำ จะมีการฆ่าควายเพื่อเป็นการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ นำมาทำเป็นอาหารเลี้ยงกัน และยังเป็น การรวมญาติพี่น้อง เพื่อจะได้พบปะกัน การเชิญหอพ่อเจ้าหลวงลงมานั้นยังทำได้ในโอกาสอื่นๆอีก เช่น วันสงกรานต์ เวลาที่ผู้คนในชุมชนนั้นเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย และเวลาที่คนในชุมชนต้องมีการเดินทางไกลไปในที่อื่น ๆ ก็จะมีการเชิญหอพ่อเจ้าหลวงลงมาเพื่อสร้างความสิริมงคล และเชื่อว่าจะเกิดความปลอดภัยแก่บุคคลนั้น ๆ นอกจากนั้นยังมีวัฒนธรรมที่โดดเด่นของชุมชนและมีชื่อเสียงเป็นอย่างมาก คือ การทอผ้าจีนตีนจก ที่มีความสวยงามและเป็นความเอกลักษณ์ของอำเภอแม่แจ่ม

ด้านเศรษฐกิจชุมชน

ด้านเศรษฐกิจของชุมชนม่อนบ่อเฮาะ มีอาชีพหลักคือ เกษตรกรรม การทำนา ทำไร่ และการเกษตรเชิงเดี่ยว เช่น การปลูกข้าวโพด มันฝรั่ง หอมแดง กระเทียม ฯลฯ ตลอดจนการประกอบอาชีพอื่นนอกภาคการเกษตร เช่น การรับจ้างแรงงาน การทอผ้า เพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัว นอกจากนั้นมีความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของชุมชนที่มีแนวโน้มไปสู่การทำ การเกษตรเชิงพาณิชย์มากขึ้น

สภาพชุมชนก่อนการฟื้นฟูชุมชน

จากคำบอกเล่าของนายเจนณรงค์ บุญเทียม ในวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2549 เล่าถึงเหตุการณ์ภัยพิบัติเกิดขึ้นกับบ้านยางหลวง จำนวน 2 ครั้งดังนี้

ครั้งแรกในวันที่ 16 – 17 กันยายน พ.ศ. 2545 ประสบภัยจากน้ำป่าไหลหลากพัดพาบ้านเรือนประชาชนที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ รวมไปถึงทรัพย์สินอื่น ๆ เสียหายหลายหลังคาเรือน และฝายกั้นน้ำพังทลาย กระแสน้ำพัดพาโคลนทรายทับถมพื้นที่การเกษตรของเสียหายจนประเมินค่ามิได้

ครั้งที่สองในวันที่ 18 – 19 สิงหาคม พ.ศ. 2548 การเกิดเหตุการณ์ครั้งนี้ได้สร้างความเสียหายมากกว่าครั้งแรก เนื่องจากฝนตกติดต่อกันหลายวันส่งผลให้ปริมาณน้ำในแม่น้ำแม่แจ่ม และห้วยแม่แรก เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ฝายคอนกรีตไม่สามารถรองรับน้ำได้ ทำให้ฝายกั้นน้ำทั้ง 8 แห่งพังทลาย ยิ่งส่งผลความเสียหายต่อบ้านเรือนประชาชน และพื้นที่ทางการเกษตรเสียหายเป็นจำนวนมาก พื้นที่บางส่วนของน้ำพัดพาขาดหายไปเกิดการขยายของร่องน้ำในวงกว้าง และที่ประมาณค่าไม่ได้เลย คือ ผลกระทบทางจิตใจซึ่งชาวบ้านวิตกกังวลและหวาดผวายุ่งตลอดเวลาในช่วงเวลาฤดูกลน้ำหลาก แต่ละครอบครัวเกิดภาวะหนีสินเพิ่มขึ้นหลังจากประสบภัยพิบัติ โดยเฉพาะครอบครัวที่อพยพย้ายไปอยู่ที่ใหม่ต้องกู้เงินทั้งในระบบและนอกระบบเพื่อใช้เป็นค่าเรือลถอน ซ่อมแซมปลูกสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ การปรับพื้นที่ในการเกษตรเพื่อการผลิต และการซื้อของเครื่องใช้ในครัวเรือนที่ถูกน้ำพัดพาสูญหาย ขณะเดียวกันครอบครัวที่ประสบภัยฯ ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งขาดปัจจัยในการดำเนินการเพื่ออพยพย้ายไปอยู่ในที่ใหม่ เช่น ที่ดินงบประมาณ ก็ต้องทนอยู่ในพื้นที่เดิม ซึ่งเป็นพื้นที่เสี่ยงภัย เนื่องจากบ้านเรือนตั้งอยู่ใกล้เคียงริมแม่น้ำแม่แจ่มและห้วยแม่แรก ชาวบ้านจึงมีความวิตกกังวลการพักอยู่อาศัยในช่วงเวลาฤดูน้ำหลากเกรงว่าจะเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมดินโคลนถล่มเหมือนที่ผ่านมา จึงเป็นสาเหตุที่ต้องการอพยพเพื่อไปอยู่ในที่ปลอดภัย

นายกาพย์คำ นิปุณณะ เล่าเพิ่มเติมว่าสภาพชุมชนคือบ้านยางหลวงขณะนั้นหลังจากประสบภัยน้ำท่วมดินโคลนถล่มถึง 2 ครั้ง บ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่ตั้งใกล้บริเวณแม่น้ำแม่แจ่ม และแม่น้ำแม่แจ่ม เกิดความเสียหายอย่างหนักของบ้านเรือนจำนวน 69 ครัวเรือน การช่วยเหลือจากทางการที่ผ่านมาได้บรรเทาปัญหาเฉพาะหน้าให้ชาวบ้านได้ระดับหนึ่ง และได้สร้างปัญหาให้แก่ชุมชนในช่วงนั้นเช่น การแบ่งพรรคแบ่งพวก ในกลุ่มของชาวบ้านด้วยกันของบ้านยางหลวง ที่มีสาเหตุมาจากการที่ได้รับความช่วยเหลือที่ไม่เป็นธรรมและเท่าเทียม คนเสียหายมากได้รับการช่วยเหลือน้อย คนเสียหายน้อยได้รับการช่วยเหลือมาก หรือได้รับความเสียหายในระดับเดียวกันแต่

ได้รับการช่วยเหลือที่ไม่เท่าเทียมกัน หรือไม่เสียหายก็ได้รับการช่วยเหลือ ฯลฯ ส่งผลให้เป็นปัญหาสังคมของชุมชน ทั้งนี้สาเหตุหลักประการสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาตามที่กล่าวมา คือ กลไกการแก้ไขปัญหาคือผ่านมาจากกรณีมีส่วนร่วมจากชาวบ้านที่ผู้ได้รับความเสียหายที่เป็นเจ้าของปัญหาอย่างแท้จริง

ภาพ 13 สภาพความเสียหายชุมชนบ้านยางหลวงตอนประสภภัยน้ำท่วมดินโคลนถล่ม

ความเป็นมาของการฟื้นฟูชุมชนหลังประสภภัยพิบัติ

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ชาวบ้านผู้ประสบภัยได้พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยตนเอง และการได้รับการช่วยเหลือจากทางการที่ผ่านมามีได้บรรเทาปัญหาเฉพาะหน้าให้กับชุมชนเท่านั้น ขณะเดียวกันทางราชการได้ประกาศจุดที่ตั้งของชุมชนบริเวณติดกับห้วยแม่แรกเป็นพื้นที่เสี่ยงภัย และไม่มีหน่วยงานใดเข้ามารับผิดชอบในการช่วยเหลือหรืออพยพย้ายถิ่นของผู้ประสบภัยและผู้ที่อยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัย ทำให้ชุมชนเกิดความกังวลใจต่อการดำรงชีวิต ชุมชนจึงเริ่มจากการประชุมหารืออย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ หลายคนมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งที่เป็นปัญหากับครัวเรือนตนเอง และปัญหาร่วมของคนในชุมชน ดังนั้นจึงประสานงานกับหน่วยงานปกครองส่วน

ท้องถิ่น ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคเอกชน ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ทางชุมชนผู้ประสบภัย ประสานงานไปยังสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) สำนักงานปฏิบัติการภาคเหนือ เพื่อขอรับการสนับสนุนการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ทางเจ้าหน้าที่ของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนร่วมกับมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือเดินทางมาสำรวจพื้นที่ ข้อมูล และสถานการณ์ปัญหา และจัดเวทีการประชุมในวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2549 ร่วมกับทางชุมชนทำให้พบว่า ผู้ประสบภัยของบ้านบางหลวงสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ตามสภาพปัญหาคือ 1) สามารถช่วยตนเองได้โดยย้ายไปสร้างบ้านใหม่ในที่ดินของตัวเองในพื้นที่อื่น 2) กลุ่มที่มีความประสงค์จะไปตั้งชุมชนใหม่ร่วมกันที่ “ม่อนบ่อเฮาะ” มีสภาพพื้นที่อยู่บนเขาห่างจากหมู่บ้านเดิม 2-3 กิโลเมตร จำนวน 43 ครอบครัว 3) กลุ่มที่อยู่ระหว่างการจัดหาที่ดินเพื่อสร้างบ้านจำนวน 22 ครอบครัว โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มบ้านที่เสียหายมากและอยู่ในพื้นที่เสี่ยงตึกหัวแม่แรก

ภาพ 14 สภาพชุมชนที่ได้รับผลกระทบ และอยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัย

ทั้งนี้ กลุ่มที่ 2) และกลุ่มที่ 3) จำนวน 65 ครอบครัว ได้รวมกลุ่มกันในการแก้ไขปัญหา โดยร่วมร่างกติกาหลักการอยู่ร่วมกัน เช่น สมาชิกทุกรายต้องให้ความสำคัญกับกิจกรรมกลาง โดยการเสียสละเวลาร่วมกิจกรรมกลางต่าง ๆ ของชุมชนร่วมพัฒนาทั้งกายภาพ สาธารณะ ประโยชน์ของชุมชน และพัฒนาชุมชนที่มีจิตวิญญาณ มีความเอื้ออาทรต่อกัน ผ่านเวทีชุมชนจัดให้มีกลุ่มแบ่งย่อย เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วม การจัดเก็บข้อมูลสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ โดยมีการสำรวจข้อมูลพื้นฐานแต่ละครัวเรือน เช่น ข้อมูลที่ดินทำกิน ข้อมูลการกู้เงิน แหล่งเงินกู้ หนี้สินที่เกิดจากการกู้มานาน เกิดจากการกู้เพื่อก่อสร้างปรับปรุงบ้านใหม่ รายรับ รายจ่ายต่อเดือนและต่อปี ฯลฯ เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ประกอบกับการวางแผนการแก้ไขปัญหาในระยะเร่งด่วน และทิศทางวางแผนเพื่อพัฒนาชุมชนในอนาคต จนกระทั่งได้รับการสนับสนุน โครงการและ

งบประมาณจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2549 มีมติอนุมัติโครงการเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยคนจนชนบทบ้านม่อนบ่อเหาะ ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ

กระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัย ด้วยการสร้างชุมชนใหม่

จากการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนม่อนบ่อเหาะ และการศึกษาเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ นักวิจัยจัดประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1 ในวันที่ 8 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2551 ณ ศาลาประชาคมของหมู่บ้านม่อนบ่อเหาะ เพื่อสร้างความเข้าใจ วัตถุประสงค์ ความคาดหวังที่เป็นประโยชน์ต่อกระบวนการการศึกษาวิจัยครั้งนี้ร่วมกับแกนนำ กรรมการ และสมาชิกชุมชนบ้านม่อนบ่อเหาะ มีผู้เข้าร่วม 67 คน จากการสังเกตในที่ประชุมได้รับความร่วมมือในการเข้าร่วมประชุมในครั้งนี้เป็นอย่างดี เนื่องจากผู้เข้าร่วมเป็นตัวแทนมาจากครอบครัวของบ้านม่อนบ่อเหาะทุกหลังคาเรือน นักวิจัยได้ชี้แจงถึงการจัดประชุมในครั้งนี้มาในฐานะผู้วิจัย ไม่ใช่ในฐานะเป็นเจ้าของที่ของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อขอความร่วมมือกับทางชุมชนเป็นพื้นที่กรณีศึกษาวิจัย และได้ระดมต่อข้อคิดเห็นต่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่าสมาชิกชุมชนเห็นด้วยต่อการดำเนินการวิจัยและพร้อมให้ความร่วมมือ การให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยชี้แจงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยกับผู้เข้าร่วมประชุม เพื่อศึกษากระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ของชุมชนบ้านม่อนบ่อเหาะ เพื่อศึกษาการจัดการตนเองของชุมชนบ้านม่อนบ่อเหาะในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ และเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ

จากการประชุมดังกล่าวกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมทั้งการศึกษาจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่ากระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัย มีอยู่ 2 ส่วนดังนี้

กระบวนการฟื้นฟูชุมชนฯ จากการร่วมมือระหว่างคนในชุมชน

การศึกษาพบว่า สิ่งที่สำคัญต่อการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยที่ผ่านมาเป็นระบบความสัมพันธ์คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนระบบความมั่นคงและสวัสดิการชุมชนสมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ เพื่อนฝูง มีพลังการจัดการแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติหรือความเป็นวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น

ที่ไม่เป็นแบบทางการ กลไกที่เอื้อให้เกิดการพบปะปฏิสัมพันธ์ ของชุมชนในวิถีชีวิต และกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ ประเพณีวัฒนธรรมชุมชน พิธีไหว้หอพ่อเจ้าหลวง การลงแขกเอามือเอาแรง เป็นต้น และการร่วมกิจกรรมสาธารณะของชุมชน การฟื้นฟูแม่น้ำโดยการขุดลอกลำห้วย แม่น้ำ การทำระบบเหมืองฝายกั้นชะลอน้ำ การจัดกำลังคนเพื่อช่วยการรื้อย้ายบ้านเรือนที่อพยพ ไปอยู่ที่ใหม่ และการสร้างระบบอาสาสมัคร เพื่อเฝ้าระวังการเกิดเหตุภัยพิบัติ ขณะเดียวกันชุมชนมีการสำรวจข้อมูลความเสียหายที่เกิดกับชุมชนทั้งบ้านเรือนและพื้นที่ทางการเกษตรเพื่อจัดทำรายงานให้กับทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และทางอำเภอแม่แจ่ม เพื่อขอรับความช่วยเหลือที่เป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ของราชการที่กำหนดไว้ ซึ่งการดำเนินการค่อนข้างล่าช้า และช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของชุมชนได้ระดับหนึ่งเท่านั้น

หลังจากเหตุการณ์สงบลง ชาวบ้านที่อยู่ม่อนบ่อเฮาะและชาวบ้านที่ประสบภัย เริ่มมีการปรึกษากันถึงเรื่องที่อยู่อาศัย ชาวบ้านต้องการสร้างชุมชนใหม่ในพื้นที่ใหม่ เนื่องจากที่ตั้งบ้านเรือนเดิมเกิดความเสียหายและอยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัย และมีการมอบหมายผู้นำเพื่อประสานงานกับหน่วยงานในท้องถิ่น และหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การช่วยเหลือนอกเหนือสิ่งที่ชุมชนไม่สามารถจัดการได้

กระบวนการฟื้นฟูชุมชนฯ จากการร่วมมือระหว่างชุมชนกับภายนอก

การศึกษาพบว่า ชุมชนมีความพยายามเพื่อประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งองค์กรภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อขอรับการสนับสนุนนอกเหนือสิ่งที่ชุมชนไม่สามารถจัดการได้ โดยมีการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานภายนอก เช่น การเข้าร่วมอบรมเป็นอาสาสมัครการป้องกันบรรเทาสาธารณภัย การติดตั้งเครื่องส่งสัญญาณแจ้งเตือนภัย การจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับทางมูลนิธิรักษ์ไทย การร่วมขุดลอกแม่น้ำและลำห้วย เป็นต้น

จนกระทั่งชุมชนประสานงานไปยังสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) จนนำมาสู่การจัดเวทีประชุมอย่างเป็นทางการในครั้งแรกช่วงเดือนกุมภาพันธ์ 2549 ณ วัดบ้านยางหลวง โดยมีผู้เข้าร่วมประชุม เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบลท่าผา มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ มูลนิธิรักษ์ไทย และชาวบ้านที่เดือดร้อน จนนำมาสู่การออกแบบการทำงานเบื้องต้นร่วมกันกับทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน โดยมีกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติตามขั้นตอนดังนี้

1. การสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูล โดยให้แกนนำและชาวบ้านมีส่วนสำคัญในการสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับเจ้าหน้าที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน โดยมีการสำรวจข้อมูลดังนี้

1. สำรวจข้อมูลพื้นฐาน สถานการณ์ปัญหาความเดือดร้อน และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนอย่างรอบด้าน
2. การค้นหาตัวตน ศักยภาพ จุดอ่อน จุดแข็งและทุนทางสังคมต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น
3. พัฒนาระบบการวิเคราะห์ข้อมูลให้ครอบคลุมทุกด้าน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนรับรู้ข้อมูล เท่าทัน การวิเคราะห์บริบทต่างๆที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นในทุกมิติทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. การจัดตั้งกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และแกนนำ กระตุ้นให้เกิดการรวมตัวรวมกลุ่ม เครือข่ายผู้ประสบภัยพิบัติ เพื่อการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน โดยการใช้สถานการณ์ปัญหาพร้อมเป็นเครื่องมือในการรวมกลุ่มคน จัดกระบวนการเรียนรู้ จุดประกายความคิดให้กับผู้ประสบภัยพิบัติ โดยการจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน และการจัดกลไกการทำงานร่วม แบ่งบทบาท การทำงานตามความถนัด และความรับผิดชอบ

3. วิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาแบบมีส่วนร่วม เป็นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ประสบภัยพิบัติให้มีความพร้อมเบื้องต้น เพื่อให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการรวมตัวของผู้ประสบภัย ทั้งสิทธิ หน้าที่ บทบาทของชุมชน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อวางแผนการพัฒนา รวมทั้งทักษะในการพัฒนาชุมชน ทางสถาบันพัฒนาองค์กรจึงมีการจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาแบบมีส่วนร่วมกับผู้ประสบภัยเป็นขั้นตอนที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจถึงกระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาแบบมีส่วนร่วม โดยผู้ประสบภัยพิบัติเป็นแกนสำคัญ โดยทางเจ้าหน้าที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เป็นผู้สร้างกระบวนการให้ชุมชนร่วมกันระดมความคิดเห็น โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การวิเคราะห์สถานการณ์ พื้นที่ ปัญหาที่ชุมชนกำลังประสบอยู่ กระบวนการขั้นตอนเพื่อหาทางออก แนวทางการแก้ปัญหา รวมทั้งวิเคราะห์ถึงสาเหตุ รากเหง้าของปัญหาดังกล่าว และนำมาสู่การกำหนดเป้าหมายร่วมในการฟื้นฟูชุมชนประสบภัย

2. การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน ที่สามารถจัดการตนเองได้ด้วยการใช้พลังของชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจ เพื่อสร้างความเข้าใจถึงกระบวนการฟื้นฟูชุมชน ตระหนักต่อการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน

3. การวิเคราะห์เพื่อแก้ปัญหาโดยการเปรียบเทียบความแตกต่างสภาพชุมชนในอดีตขึ้นมาเปรียบเทียบ สภาพชุมชนในปัจจุบัน เพื่อให้ชุมชนได้ตั้งข้อสังเกตว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรไปบ้างกับชุมชนของตนเอง แล้วจะส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้างในอนาคต รวมไปถึงการตั้งประเด็นคำถามเชิงวิเคราะห์ (SWOT) เพื่อให้ชุมชนค้นหา ข้อดี ข้อด้อย ปัญหา อุปสรรค และโอกาส ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อเป็นการค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ด้วยการแบ่งกลุ่มย่อยระดมความคิด จากนั้นแต่ละกลุ่มมานำเสนอกับเวทีใหญ่ พร้อมกับการแลกเปลี่ยนซักถาม และการให้ความรู้จากคนภายนอก ซึ่งมาจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน พระสงฆ์ ผู้นำ ประชาชนท้องถิ่น ที่มีอยู่ในชุมชนให้มุมมองข้อเสนอแนะ พร้อมกับแนวทางต่อการพัฒนาที่คนในชุมชนจะต้องเป็นหลักสำคัญในการจัดการตนเอง

จากขั้นตอนนี้ในการระดมข้อคิดเห็นทำให้ชุมชนบอกถึงสาเหตุของปัญหาว่าการประสบภัยทางธรรมชาติน้ำท่วมดินโคลนถล่มที่รุนแรงถึง 2 ครั้ง รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนภายใต้กระแสการพัฒนาในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งเกิดจากแนวทางการพัฒนาของรัฐ และชุมชน ไปทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ป่า โดยเฉพาะการบุกรุกที่ดินทำกินในเขตป่า ดันน้ำลำธาร จากเดิมชุมชนมีวิถีการผลิตจากการพึ่งตนเอง เปลี่ยนไปสู่การผลิตที่มุ่งเน้นเพื่อการค้ามากยิ่งขึ้น การใช้สารเคมีในการปลูกพืชเศรษฐกิจหรือพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ กะหล่ำปลี หอมแดง มันฝรั่ง เป็นต้น การเกิดหนี้สินทั้งระบบกองทุนหมุนเวียนภายในชุมชน และนอกระบบ เกิดการอพยพแรงงานหนุ่มสาวเข้าสู่เมือง นิคมอุตสาหกรรมต่าง ๆ ประเพณีวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างของชุมชนถูกละเลย การพัฒนาชุมชนที่ผ่านมามีการจัดการโดยภายนอกเป็นส่วนใหญ่ ชุมชนไม่สามารถจัดการตนเองได้ อีกทั้งการช่วยเหลือที่ได้รับจากภายนอกไม่ตรงกับความต้องการ และสภาพปัญหาอย่างแท้จริง จากปัญหาดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนให้ความสำคัญ ต่อการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นที่นำไปสู่การจัดการของตนเองได้ในอนาคต

4. การพัฒนาโครงการและงบประมาณ เพื่อการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัย เป็นการพัฒนาเพื่อวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยให้ชุมชน และผู้ประสบภัยเป็นหลัก ในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน มีรายละเอียดการดำเนินการดังนี้

1. การประชุมระดมความคิดเห็น ร่วมกับผู้ประสบภัยพิบัติ และผู้เดือดร้อน เพื่อการวางแผน และจัดลำดับความสำคัญของปัญหาโดยการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน ขณะนั้นได้แยกปัญหาและความต้องการร่วมกันแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ตามสภาพปัญหา คือ 1) สามารถช่วยเหลือตนเองได้โดยย้ายไปสร้างบ้านใหม่ในที่ดินของตนเองในพื้นที่อื่น 2) กลุ่มที่อพยพสร้างชุมชนใหม่ที่บ้านม่อนบ่อเฮาะ 3) กลุ่มที่อยู่ระหว่างการจัดหาที่ดินเพื่อสร้างบ้าน โดยส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนที่เสียหายจากภัยพิบัติน้ำท่วมดินโคลนถล่มที่ผ่านมา และอยู่บริเวณพื้นที่เสี่ยงภัยเนื่องจาก

ติดกับหัวแม่แรก และแม่น้ำแม่แจ่ม จึงเรียงลำดับจากปัญหา และความต้องการเร่งด่วน ปัญหาเร่งด่วนอันดับที่ 1 คือ การสร้างที่อยู่อาศัยในเขตปลอดภัยของผู้เดือดร้อน ปัญหาเร่งด่วน อันดับที่ 2 คือ การลดภาวะหนี้สิน ที่เกิดจากการสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ของกลุ่มที่อพยพสร้างชุมชนใหม่ที่บ้านม่อนบ่อเฮาะ และปัญหาหนี้สิน โดยรวมของชุมชน ปัญหาเร่งด่วน อันดับที่ 3 ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย อันดับที่ 4 ปัญหาการพัฒนาอาชีพ และลดต้นทุนในการผลิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

2. สร้างกฎกติกาข้อตกลงร่วม การเข้าร่วมเป็นสมาชิกทุกครอบครัวต้องสมัครใจ ขอมอบข้อตกลงร่วมกันเพื่อนำไปสู่การพัฒนาโครงการเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัยคนจนชนบทบ้านม่อนบ่อเฮาะในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ ดังนี้

2.1 สมาชิกทุกราย ต้องเข้าร่วมกิจกรรมส่วนกลาง สาธารณะประโยชน์ของชุมชนทุกครั้ง กรณีครอบครัวที่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละครั้ง เช่น การประชุม กิจกรรมสาธารณะร่วมกัน จะต้องถูกปรับเข้ากองทุนกลางครอบครัวละ 100 บาท หากขาดกิจกรรมติดต่อกัน 3 ครั้งโดยไม่แจ้งเหตุผล จะถูกพิจารณาในการตัดสิทธิเข้าร่วมโครงการ

2.2 สมาชิกทุกครอบครัวต้อง ออมทรัพย์ครอบครัวละ 30 บาท/เดือน เพื่อสร้างระบบการออมที่จะนำไปสู่การจัดตั้งธนาคารชุมชน และสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชนรายละ 10บาท/ เดือน เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย รวมทั้งกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

2.3 สมาชิกต้องขอมอบในหลักการสำคัญที่ดินเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย จะจัดการร่วมภายใต้โฉนดชุมชนหรือกรรมสิทธิ์ร่วม และการซื้อวัสดุอุปกรณ์ในก่อสร้างบ้านนั้น โดยมีการบริหารจัดการในการซื้อร่วมกัน และสมาชิกคนในชุมชนต้องร่วมแรงในการช่วยเหลือซึ่งกันในการรื้อย้าย และก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ การซื้อการขายที่ดินที่อยู่อาศัยต้องผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการ และคนในชุมชนก่อน หากมีการซื้อขายจริงต้องผ่านธนาคารชุมชนเท่านั้น เงื่อนไขดังกล่าวนี้ถือเป็นเกณฑ์การเข้าร่วมเพื่อป้องกันการหลอกลวงที่ดินของชุมชน ไปสู่บุคคลภายนอก

3. จัดเวทีดำเนินการคัดกรองสมาชิก โดยสมาชิกต้องขอมอบกฎกติกาข้อตกลงร่วมของชุมชน โดยสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล สารวัตรกำนัน และผู้นำท้องถิ่น จนได้สมาชิกจำนวน 65 ครอบครัว และมีคัดเลือกคณะกรรมการรับผิดชอบโครงการจำนวน 19 คน มีการตั้งคณะกรรมการบริหารและคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เช่นการพัฒนาที่อยู่อาศัยและการจัดการที่ดิน ประสานงานและข้อมูล สวัสดิการชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เพื่อดำเนินการพัฒนาชุมชนในอนาคต

รวมทั้งเป็นสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม จึงมีองค์ประกอบจากฝ่ายราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะที่ปรึกษาโครงการ

4. การพัฒนาแผนกิจกรรมภายใต้โครงการ ฯ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง โดยเน้นให้สมาชิกชาวบ้านที่ประสบภัยน้ำท่วมและผู้เดือดร้อนจำนวน 65 ครอบครัว เป็นแกนหลักในการพัฒนาโครงการแผนกิจกรรม ดังนี้

1. แผนการพัฒนาด้านที่อยู่อาศัยและการจัดการที่ดิน เพื่อการพัฒนาสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ให้กับสมาชิกและผู้เดือดร้อน และนำไปสู่การจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชนเพื่อป้องกันการหลุมมือที่ดินของชุมชนไปสู่บุคคลภายนอก และมีการวางผังชุมชนในอนาคตร่วมกัน เช่น ที่ตั้ง วัด ศูนย์ข้อมูล ประปาหมู่บ้าน ศูนย์เด็กเล็ก ศาลาประชาคม เป็นต้น

2. แผนพัฒนาทรัพยากรคน กลุ่มองค์กรในชุมชน และการบริหารจัดการที่ดี เพื่อสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพชุมชน การศึกษาดูงาน อบรม ที่นำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน และภายนอกชุมชน เพื่อนำมาปรับประยุกต์ใช้กับชุมชนอย่างเหมาะสม

3. แผนการพัฒนาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ป่าชุมชน การจัดการน้ำ รวมทั้งการสร้างข้อตกลง กติกา หรือกฎระเบียบในการจัดการดูแลรักษาาร่วมกันของชุมชน

4. แผนการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ และทุนชุมชน เพื่อเป็นแผนในการส่งเสริมระบบการออมทรัพย์ การจัดตั้งธนาคารชุมชนเป็นกองทุนหมุนเวียนเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัย การพัฒนาอาชีพ และในด้านอื่น ๆ อีกทั้งเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจและทุนชุมชนในการบริหารและการจัดการที่ดี

5. แผนการพัฒนาด้านสังคม วัฒนธรรม และสวัสดิการ เพื่อสนับสนุนให้คนภายในชุมชนฟื้นฟูวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่นำไปสู่การจัดสวัสดิการชุมชน การเกื้อหนุนคนในชุมชนได้พึ่งพาระหว่างกันกับธรรมชาติช่วยเหลือเกื้อกูลที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน และเชื่อมโยงกับการพัฒนาในมิติอื่น ๆ เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มพัฒนาอาชีพ กลุ่มผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น

ชุมชนได้ดำเนินการตามข้อตกลงสมาชิกทุกรายเข้าร่วมกิจกรรม เช่น การประชุมกิจกรรมสาธารณะ การออมทรัพย์ สมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นต้น ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2549 จนถึงเดือนสิงหาคม 2549 (6 เดือน) จึงได้เสนอโครงการเพื่อรับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน มีมติอนุมัติโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยคนจนชนบท (บ้านมั่นคงชนบท) และสนับสนุนงบประมาณจำนวน 3,911,000 บาท เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม

2549 หลังจากนั้นมีการดำเนินการจัดทำแผนตั้งเบ็งบประมาณกับทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน โดยเน้นการแก้ปัญหาเร่งด่วนก่อน คือเรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้ประสบภัย

5. การเพิ่มศักยภาพของชุมชน เป็นการพัฒนาศักยภาพคน ชุมชนซึ่งเป็นกระบวนการจัดกลุ่มองค์กร เพื่อการพัฒนาศักยภาพให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ ฝึกกำลังของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดศักยภาพหรือพลังของชุมชนและนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน ทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้นำผู้นำและผู้ประสบภัยพิบัติไปศึกษาดูงานเรื่องการจัดการที่ดิน (โฉนดชุมชน) บ้านโป่ง ตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ตำบลแม่ทา อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนและการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ จากภายนอกชุมชน ทำให้สามารถสรุปบทเรียน สร้างบทเรียน ได้รับความรู้ได้พร้อมๆกันและมีความรู้เข้าใจตรงกันช่วยกระตุ้นให้สมาชิกของชุมชนมีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา และนำไปสู่การตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน รวมทั้งนำไปปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัญหาของชุมชนตนเอง และเพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นกับชุมชนต่อการพัฒนาว่าชุมชนสามารถจัดการตนเองได้

ภาพ 15 การประชุมร่วมกับชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ

จากการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชนในครั้งนี้พบว่า กระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่ที่ผ่านมามีอยู่ 2 ส่วนคือ กระบวนการฟื้นฟูชุมชนจากการร่วมมือระหว่างคนในชุมชน และกระบวนการฟื้นฟูชุมชนจากการร่วมมือระหว่างชุมชน

กับภายนอก พบว่ามีกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่ที่หน่วยงานภายนอกไปช่วยดำเนินการจัดกระบวนการ ตลอดจนการกระตุ้นเพื่อสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการวิเคราะห์พื้นที่ สถานการณ์ปัญหา และนำมาสู่การพัฒนาแผนปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน กระบวนการสำคัญของการพัฒนาโดยยึดหลักการให้ชาวบ้านมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ในการแก้ไขปัญหาบนความสอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงโดยมีการสร้างเงื่อนไข กฎกติกา ข้อตกลง ร่วมกันของชุมชนจึงเป็นสิ่งจำเป็น แต่ต้องตั้งอยู่บนหลักการช่วยเหลือตนเอง และชุมชนไม่ใช่พึ่งพาจากภายนอก หลักการชุมชนจึงต้องสมทบกันระหว่างขีดความสามารถทั้งหมดที่ชุมชนมีอยู่กับการสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอกอย่างเหมาะสม เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน

พลากร วงศ์ทองแก้ว ผู้ช่วยผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ในฐานะผู้แทนองค์กรสนับสนุน โครงการบ้านมั่นคงชนบทเพื่อการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ ได้อธิบายถึงกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ในวันที่ 19 เดือนสิงหาคม 2552 เวทีเปิดป้ายบ้านมั่นคงชนบท และพิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ของชุมชนว่ากระบวนการพัฒนาชุมชน และการฟื้นฟูชุมชนที่ประสบภัยแห่งนี้เป็น จุดเน้นหนักในพื้นที่นี้ มีความแตกต่างจากพื้นที่อื่น อย่างน้อย 3 ประการ ประการที่ 1 กระบวนการฟื้นฟูเริ่มต้นจากการจัดการที่ดินและที่อยู่อาศัยของผู้ที่ประสบภัยจากน้ำท่วมดินโคลนถล่ม ความมั่นคงของชุมชนจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยของกระบวนการความร่วมมือจากหลายฝ่าย นอกเหนือการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าจนสำเร็จลุล่วง ซึ่งเป็นพื้นที่กรณีตัวอย่างของหลายพื้นที่ภาคเหนือ เนื่องจากการแก้ไขปัญหาที่ดินและที่อยู่อาศัยมีความซับซ้อนกับผลประโยชน์เฉพาะหน้า และความซับซ้อนทางนโยบายและกฎหมาย ประการที่ 2 กระบวนการฟื้นฟูชุมชนได้เชื่อมโยงความสำคัญกับประเด็นกองทุนชุมชน และการสร้างสวัสดิการชุมชนซึ่งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน ของการพัฒนาที่ส่งเสริมทุนทางสังคมของชุมชนให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ประการที่ 3 องค์กรชุมชนจะต้องมีความเข้มแข็งพอที่ผ่านการวิเคราะห์ เกิดแผนงานของชุมชน และร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาในมิติต่างๆ เช่น การจัดการที่ดินและที่อยู่อาศัย การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ระบบการผลิตทางการเกษตร และการจัดการทุนชุมชนบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ขณะเดียวกันที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ปัญหาของชุมชนที่ประสบภัยจากภัยทางธรรมชาติ และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ ยังมีอีกหลายพื้นที่ ที่ต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาในการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นให้สามารถลุกขึ้นมาจัดการตนเองได้

การจัดการตนเองของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ

จากการศึกษาเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2 ในวันที่ 18 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552 ณ ศาลาประชาคมของหมู่บ้านม่อนบ่อเฮาะ ผู้เข้าร่วม 69 คน พบว่าชุมชนมีกระบวนการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วม ในการจัดการตนเองของชุมชน มีกระบวนการเตรียมความพร้อมเพื่อนำไปสู่บริหารจัดการที่ดี จากการระดมข้อคิดเห็นในที่ประชุม ของการดำเนินงานที่ผ่านมาของชุมชนในการจัดการตนเองของชุมชนในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยที่ผ่านมา ตลอดจนการสรุปบทเรียน ทบทวนการดำเนินงาน หรือความล้มเหลวของการปฏิบัติ เพื่อหาทางออกของการแก้ปัญหา ในแต่ละด้านนั้น ผลที่เกิดขึ้นจากการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยชุมชนระดมความคิดเห็นสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกันองค์กรสนับสนุน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการปรับแผนกิจกรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ปัญหา ข้อเท็จจริงของชุมชน พบว่าการจัดการตนเองของชุมชนจากกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ โดยรวบรวมข้อมูลจากการจัดเวทีประชุมกลุ่ม สนทนา การสัมภาษณ์เชิงลึก และจากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องนั้น โดยนำเสนอผลการศึกษา 4 ด้านดังนี้

1. ด้านที่อยู่อาศัย และการจัดการที่ดิน

สถานภาพที่ดินบ้านม่อนบ่อเฮาะที่ชุมชนประสงค์ย้ายไปตั้งถิ่นฐานใหม่นั้นซึ่งเป็นเอกสารสิทธิทางกฎหมายของ ส.ป.ก. 4-01 โดยมีเจ้าของเดิม 14 ราย (16 แปลง) พื้นที่ 69-1-44 ไร่ ต่อมาผู้นำชุมชนและเจ้าของเดิมร่วมกับอำเภอแม่แจ่ม ได้ประสานงานไปยัง สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ (ตามหนังสือที่ ชม 0317/1214 ลงวันที่ 13 มิถุนายน 2549) ให้มีการยกเลิกเขต สปก. 4-01 กลุ่มที่ 123 ซึ่งมีไว้สำหรับเป็นพื้นที่สำหรับการเกษตร มาเป็น ส.ป.ก. 4-01 ซหมายถึงเป็นพื้นที่สำหรับสร้างที่อยู่อาศัยได้ ขณะนี้อยู่การประสานงานสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร

เหตุผลหลักที่ชาวบ้านผู้เดือดร้อนได้ย้ายมาตั้งอยู่ในบริเวณนี้ คือ 1) เป็นบริเวณที่ตั้งอยู่ใกล้เชิงชุมชนเดิมประมาณ 2-3 กิโลเมตร ชาวบ้านสามารถเดินทางไปดูแลพื้นที่การเกษตร ไร่ นา สวนของตนเองได้ 2) อยู่ในเขตปกครองของหมู่ที่ 6 ไม่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงทะเบียนที่อยู่อาศัย และอยู่ใกล้กับญาติพี่น้อง 3) เจ้าของเดิมที่ครอบครอง ส.ป.ก. 4-01 ยินยอมให้มีการยกเลิกและมอบให้ชาวบ้านหรือซื้อขายสิทธิในราคาที่ไม่สูง เนื่องจากเป็นญาติและผู้เดือดร้อนที่ต้องการอพยพไปอยู่ในชุมชนม่อนบ่อเฮาะ

ชุมชนมีระบบการจัดการที่ดินที่อยู่อาศัยร่วมกันเฉพาะพื้นที่ในเขตชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ โดยมีมติจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกัน และการจัดทำผังชุมชน เพื่อรองรับการจัดการในอนาคต เช่น พื้นที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ที่ส่วนกลางเพื่อใช้สำหรับการก่อสร้างศูนย์ เด็กเล็ก วัด ศาลาประชาคม ประปาหมู่บ้าน เขตป่าชุมชน เป็นต้น ลักษณะพื้นที่ตั้งของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะเป็นพื้นที่ราบสูง ที่ราบเชิงเขา บางฤดูกาลชุมชนต้องประสบกับลมแรง ทำให้ชุมชนคำนึงถึงความไม่ปลอดภัย จึงมีการออกแบบบ้านในลักษณะบ้านชั้นเดียวเป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับพื้นที่อยู่ใหม่

โดยมีข้อตกลงร่วมกันถึงหลักการสำคัญ ภายใต้ “โฉนดชุมชน” (กรรมสิทธิ์ร่วม) โดยมีกฎกติกาข้อตกลง ห้ามขายที่ดินให้แก่บุคคลภายนอกไม่ว่ากรณีใด ๆ ทั้งสิ้น ที่ดินสามารถตกทอดถึงลูกหลานที่อาศัยอยู่ในชุมชนได้ หากกรณีมีการซื้อขายภายในชุมชนต้องผ่านคณะกรรมการและมีมติจากประชุมใหญ่ ก่อนการดำเนินการกับที่ดินผืนนั้น ทั้งนี้การตัดสินใจของชุมชนต้องอยู่ภายใต้หลักการร่วมกันการจัดการที่ดินของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ทางคณะกรรมการจัดสรรกับผู้ที่ไม่มียี่ดินเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย ซึ่งอยู่ติดบริเวณเขตป่าชุมชนนั้น มีการจัดสรรให้ครอบครัวละ 1.5 งาน จำนวน 8 แปลง โดยสมาชิกที่รับการจัดสรรต้องใช้ประโยชน์ในที่ดินเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย ห้ามปล่อยทิ้งให้ที่ดินรกร้างว่างเปล่า หากมีการปล่อยรกร้างว่างเปล่า คณะกรรมการ และสมาชิกสามารถนำมาพิจารณาเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ต่อไป หากสมาชิกมีความจำเป็นต้องอพยพย้ายถิ่นฐาน หรือการขายที่ดิน ให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการฯ ที่ประชุมใหญ่ของสมาชิกตามระเบียบที่กำหนดร่วมกัน และไปใช้ในกิจกรรมการจัดการที่ดินต่อไป และผู้ละเมิดข้อตกลงจะถูกยึดที่ดินคืนสู่ชุมชนคณะกรรมการสามารถจัดสรรให้ผู้อื่นโดยต้องผ่านมติจากที่ประชุมใหญ่เข้าไปใช้ประโยชน์ในที่ดินได้

ภาพ 16 การก่อสร้างและพัฒนาที่อยู่อาศัย

การก่อสร้างปรับปรุงบ้านใหม่ สมาชิกต้องร่วมแรงสร้างบ้านช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน หลังจากมีการดำเนินการจัดทำเอกสารหลักฐานสัญญาเงินกู้กับธนาคารชุมชน ตามกรอบวงเงินกู้ไม่เกินครอบครัวละ 70,000 บาท เป็นสินเชื่อในการพัฒนาที่อยู่อาศัย การซื้อวัสดุอุปกรณ์สิ่งของ เจ้าของบ้านต้องจัดส่งรายการมาให้คณะกรรมการเป็นผู้จัดซื้อให้ โดยไม่มีการให้ในรูปแบบเงินสดกับสมาชิกไปดำเนินการเอง เนื่องจากบทเรียนการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐที่ผ่านมา ค่าชดเชยความเสียหายของบ้านเรือน ได้ในรูปแบบเงินให้เป็นปัจเจกที่ผ่านมาหลายครอบครัวไม่สามารถนำเงินดังกล่าวไปก่อสร้างบ้านหรืออพยพย้ายไปอยู่ที่ใหม่ จึงเป็นสาเหตุของผู้ประสบภัยพิบัตินำบทเรียนดังกล่าว มาสร้างเงื่อนไข กฎกติการ่วมกันของชุมชน เพื่อให้สมาชิกผู้ประสบภัยได้นำวัสดุอุปกรณ์ไปดำเนินการก่อสร้างปรับปรุงพัฒนาที่อยู่อาศัยใหม่ เพื่อป้องกันการใช้เงินผิดวัตถุประสงค์ และการซื้อวัสดุอุปกรณ์ร่วมกันของสมาชิกเป็นจำนวนมากทำให้สินค้าราคาตกลง กรณีครอบครัวผู้ประสบภัยเกิดภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้นหลังจากประสบภัยพิบัติ เนื่องจากการกู้เงินทั้งในระบบและนอกระบบ คณะกรรมการจะดำเนินการจัดทำสัญญาเงินกู้ และกรอบวงเงินให้กู้ในลักษณะเดียวกันกับสมาชิกก่อสร้างปรับปรุงพัฒนาที่อยู่อาศัยใหม่ โดยคณะกรรมการเป็นผู้ดำเนินการให้เช่นกัน

การจัดการตนเองของชุมชนม่อนบ่อเหาะต่อการจัดการที่ดินพบว่า โฉนดชุมชน จึงไม่ได้เป็นเพียงเอกสารรับรองการใช้ประโยชน์ที่ดินเท่านั้น หากแต่ประกอบด้วยความสำคัญ คือระบบกรรมสิทธิ์แบบรวมหมู่ โดยองค์กรชุมชนจะเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ทรัพยากร ทั้งที่ดิน ที่สมาชิกใช้ประโยชน์ทำการผลิตและทรัพยากรที่สมาชิกชุมชนใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทั้งที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย ป่า และน้ำ การสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างดีงาม ทั้งด้านการเมืองและวัฒนธรรม ตามที่ระบุไว้ในกฎกติกาของชุมชน

2. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

จากประสบการณ์ของชุมชนบ้านม่อนบ่อเหาะ ที่รับผลกระทบจากภัยทางธรรมชาติน้ำท่วมดินโคลนถล่มอย่างหนักถึง 2 ครั้งทำให้ชาวบ้านหรือคนภายในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงการวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ สาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น แล้วนำไปสู่การหารือ เพื่อการแก้ไขปัญหาร่วมกันในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ด้านป่าไม้ ลุ่มน้ำ และการจัดการที่ดินร่วมกันของชุมชน

ปัจจุบันชุมชนบ้านม่อนบ่อเหาะได้ดำเนินการกันแนวเขตในการดูแลรักษาป่าชุมชน การพัฒนาระบบเหมืองฝายตามภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ความเชื่อพิธีกรรมทางศาสนาโดยทำพิธีบวงสรวง เพื่อสร้างความตระหนักต่อการดูแลรักษา และเป็นการยึดเหนี่ยวทางจิตใจ อีกทั้งเป็นการเชื่อมโยงคนภายในและชุมชนใกล้เคียงในการดูแลรักษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

รวมทั้งการสร้างกฎกติกาหรือกฎระเบียบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันเพื่อในการดูแลรักษาโดยมีรายละเอียดดังนี้

กติกา หรือ กฎระเบียบในการจัดการดูแลรักษา

1. ห้ามตัดไม้บริเวณที่กันไว้เพื่อเป็นป่าชุมชน
2. สามารถตัดไม้ใช้ประโยชน์ได้ โดยต้องผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการ

หมู่บ้าน ในขอบเขตการจัดการของหมู่บ้านดังนี้

- กรณี กล้วยไม้ป่า ห้ามเก็บโดยเด็ดขาด
- กรณี ไม้ฟัน, ไม้สร้างบ้าน, ทำรั้ว (ไม้เนื้อแข็ง) และสมุนไพร สามารถใช้ได้บริเวณที่กันเป็นป่าใช้สอยเท่านั้น โดยให้แจ้งคณะกรรมการ
- กรณี ไม้ไผ่ และอื่น ๆ เช่น การเก็บเห็ด เก็บของป่า ไม่ต้องแจ้งคณะกรรมการ

การจัดการดูแลของชุมชน

1. ให้มีการจัดการทำแนวกันไฟ
2. ให้มีการดูแลรักษาฟื้นฟูป่าไม้ พื้นที่ป่าชุมชน ป่าใช้สอย และป่าต้นน้ำ ของชุมชนพร้อมกับร่วมกับชุมชนใกล้เคียง และชุมชนอื่น ๆ
3. จัดให้มีพิธีกรรม “บวชป่า” โดยยึดถือวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น
4. การกันแนวเขตอนุรักษ์ “วังสงวน วังปลา” ในลำน้ำแม่แจ่ม ความยาว 200 เมตร

ภาพ 17 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ฝ่ายป่าชุมชน)

การจัดการตนเองของชุมชนบ้านม่อนบ่อเหาะด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการจัดการทรัพยากรชุมชน ทนุชุมชน วัฒนธรรมชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเรื่องสำคัญมากเพราะการพัฒนาในอดีตได้ทำลายฐานเหล่านี้ของชุมชน การจัดการของชุมชน

ถือเป็นนวัตกรรมใหม่ที่น่าสนใจ เพราะเกิดขึ้นจากการสังสมประสบการณ์ที่ผ่านการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ทำให้ชุมชนยังคงเข้มแข็งอยู่ได้ และชุมชนกำลังรื้อฟื้นความเป็นชุมชนขึ้นมา ด้วยวิธีการใหม่ที่ยังคงต้องรักษาฐานวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเอาไว้ ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

3. ด้านเศรษฐกิจ และการเงินชุมชน

จากการวางแผนเพื่อการฟื้นฟูชุมชนด้วยการสร้างชุมชนใหม่ เพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และการเงินชุมชน ในรูปแบบ “ธนาคารชุมชน” เพื่อเป็นกองทุนหมุนเวียนในการพัฒนาด้านที่อยู่อาศัย การพัฒนาอาชีพ การส่งเสริมระบบของมตรพทย์ทุกครัวเรือน และนำไปสู่การเชื่อมโยงฐานสวัสดิการชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการภายใต้โครงการบ้านมั่นคงชนบทสนับสนุนกองทุนธนาคารชุมชน จำนวน 3,675,000 บาท เพื่อให้ชุมชนบริหารจัดการด้านสินเชื่อเพื่อการพัฒนา ด้านที่อยู่อาศัยและที่ดิน การพัฒนาอาชีพ การกู้ยืมเงิน และ กู้พิเศษ โดยสมาชิกใช้สิทธิในการกู้ยืมเงิน โดยมีรายละเอียดดังนี้

การกู้ยืมเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย

สัญญาที่ 1 ครอบคลุมวงไม่เกิน 25,000 บาท โดยไม่คิดดอกเบี้ย

สัญญาที่ 2 ครอบคลุมวงไม่เกิน 25,000 บาท โดยดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อปี

สัญญาที่ 3 ครอบคลุมวงไม่เกิน 20,000 บาท โดยดอกเบี้ยร้อยละ 4 ต่อปี

ผู้กู้ ต้องจ่ายคืนให้ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยภายในระยะเวลา 8 ปี ทุกสัญญากู้ยืม จะเห็นได้ว่าหลักการตั้งอัตราดอกเบี้ยเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยเป็นหลักการเพื่อช่วยเหลือกันมากกว่าการปล่อยกู้เพื่อแสวงหากำไรหรือบางครอบครัวมีความจำเป็นต้องกู้เพิ่ม มีการคิดบนพื้นฐานไม่ต้องการให้สมาชิกเป็นหนี้หรือเพิ่มภาระมาก ดังนั้นจึงมีข้อตกลงการติดอัตราภาษีแบบก้าวหน้าผู้มากต้องรับภาระเพิ่มขึ้น และมีวงเงินแต่ละครอบครัวได้ไม่เกิน 3 สัญญา

การกู้เพื่อการประกอบอาชีพ

เพื่อการประกอบอาชีพที่ไม่สุจริตของสมาชิก การประชุมใหญ่กรรมการร่วมกับสมาชิกจึงตกลงร่วมกันให้สมาชิกสามารถกู้เงินจากธนาคารชุมชนได้ เพื่อประกอบอาชีพที่มีความสุจริต และเป็นการพัฒนาอาชีพ เพิ่มรายได้ โดยมีรายละเอียดการกู้ยืม ดังต่อไปนี้

1. กู้เพื่อนำไปทำการเกษตรเพื่อการทำสวน ทำไร่ ทำนา (พืชเชิงเดี่ยว) สามารถกู้ได้ครอบคลุมวงไม่เกิน 20,000 บาท และให้อยู่ในดุลพินิจของกรรมการ โดยส่งชำระคืนเงินกู้ภายใน 1 ปี ส่งชำระคืน 2 งวด (ระยะเวลา 6 เดือน/งวด) คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 6 บาท/ปี

2. การเกษตรกรรมแบบยั่งยืน การทำการเกษตรแบบพอเพียง หรือเกษตรทฤษฎีใหม่ หรือเกษตรอินทรีย์ หรือเกษตรกรรมยั่งยืน สามารถกู้ได้รายละไม่เกิน 5,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท/ปี

เงินกู้ฉุกเฉิน

สามารถกู้ได้ในกรณี เจ็บป่วย เสียชีวิต ค่าเทอมบุตร งานบวช งานแต่งงาน การเกิดอุบัติเหตุเข้าโรงพยาบาล ฯลฯ หากมีกรณีอื่น ๆ ให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการฯ ที่ประชุมใหญ่ของสมาชิกเพื่อแก้ไขเพิ่มเติมเงื่อนไขได้ สำหรับเงื่อนไขการกู้เงินฉุกเฉินตามปัจจุบันนั้น มีดังนี้

1. กู้ยืมในกรณีเจ็บป่วย วงเงินไม่เกิน 10,000 บาท ให้มีการคืนเงินกู้ภายใน 3 เดือน โดยไม่คิดดอกเบี้ย แต่หากเกิน 3 เดือน หากเกินกำหนดจะมีการคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท/วัน
2. กู้ยืมในกรณีจัดงานศพ วงเงินไม่เกิน 15,000 บาท ให้มีการคืนเงินกู้หลังเสร็จพิธี ไม่เกิน 7 วัน โดยไม่คิดดอกเบี้ย หากเกินกำหนดจะมีการคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท/วัน
3. กู้ยืมในกรณีจัดงานมงคล วงเงินไม่เกิน 15,000 บาท ให้มีการคืนเงินกู้หลังเสร็จพิธี ไม่เกิน 7 วัน โดยไม่คิดดอกเบี้ย หากเกินกำหนดจะมีการคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท/วัน
4. กู้ยืมเพื่อการศึกษาบุตร ให้จ่ายตามจริง โดยต้องมีหลักฐานค่าใช้จ่ายจากสถาบันการศึกษา (โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย) วงเงินไม่เกิน 8,000 บาท ให้มีการชำระคืนเงินไม่เกิน 1 เดือน โดยไม่คิดดอกเบี้ยหากเกินกำหนดจะมีการคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท/วัน

เงินกู้พิเศษ

กรณีให้สมาชิกประสบปัญหาหรือมีความจำเป็นเร่งด่วนต้องใช้เงินแต่ไม่สามารถกู้ยืมจากแหล่งอื่นๆ สามารถกู้ได้ครอบครัวละไม่เกิน 6,000 บาท โดยส่งชำระคืนเงินกู้ภายใน 5 เดือน คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท/เดือน

กรณีสมาชิกมีความจำเป็นต้องต่อสัญญากู้ยืมกับทางสถาบันการเงิน ธนาคาร สามารถสามารถกู้ได้โดยคิดค่าธรรมเนียมอัตราละ 10,000 ละ 50 บาท

กรณีที่ผู้กู้ไม่คืนเงินกู้ทั้งต้นทั้งดอกเบี้ยในระยะเวลาที่กำหนด และไม่มีการติดต่อหรือแจ้งเหตุผล คณะกรรมการฯ จะขอมติที่ประชุมใหญ่ เพื่อดำเนินตามกฎหมาย และดำเนินคดีในข้อหาฉ้อโกง รวมทั้งจะดำเนินการให้ออกจากการเป็นสมาชิกบ้านมั่นคงชนบททันที

การกู้ยืมเงิน การทำสัญญาทุกครั้งต้องมีผู้ประค้ำประกัน ไม่ต่ำกว่า 3 คน โดย 1 ใน 3 ของ ผู้ค้ำประกัน ต้องเป็นคู่สามีภรรยาของผู้กู้ หากใครไม่มีคู่สามีภรรยาต้องใช้คนในครอบครัวแทน

มีมติในการของคณะกรรมการฯ ร่วมกับสมาชิกบ้านมั่นคงชนบทมอบอู่เฮาะในการกู้ยืม ครอบคลุมวงไม่เกิน 3 สัญญา (วงเงินไม่เกิน 80,000 บาท /ครอบครัวย) โดยไม่นับรวมสัญญาที่ถูกเงิน และเงินกู้พิเศษ โดยคิดค่าทำเนียมในการกู้ยืมแต่ละสัญญาละ 20 บาท/สัญญา โดยเป็นรายได้เข้าธนาคารชุมชน

รายได้ที่เกิดขึ้นจากการบริหารธนาคารชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ให้ใช้เป็นการดำเนินงานใช้จ่ายดังนี้

สมทบธนาคารชุมชน	50 %
สมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน	40 %
ค่าบริหารจัดการ	10 %

ปัจจุบันมีกองทุนหมุนเวียนของธนาคารชุมชนประมาณ 3,825,000 บาท ขณะเดียวกันมีสมาชิกที่ฝากเงินออมกับธนาคารชุมชนนั้นทางธนาคารชุมชน จะให้อัตราดอกเบี้ยที่มากกว่าอัตราดอกเบี้ยเงินฝากของธนาคารพาณิชย์ 1 บาท เพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับสมาชิกมาออมทรัพย์ที่ธนาคารชุมชน

4. ด้านสังคม วัฒนธรรม และสวัสดิการชุมชน

มิติตามความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนม่อนบ่อเฮาะที่ไม่ต่างกับชุมชนชนบทอื่นๆ ในปัจจุบันของภาคเหนือ ผลกระทบประการสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่กำลังส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนได้ลดบทบาทลงอย่างเห็นได้ชัดเจน ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการทำการผลิตเพื่อการค้าต้องใช้แรงงานเพื่อการผลิตอย่างเข้มข้น ทำให้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนในชุมชนลดน้อยลง เพราะเวลาส่วนใหญ่ต้องเข้าไปกับการทำการเพาะปลูกเป็นหลักโดยลดกิจกรรมทางสังคมลงและเพิ่มความเป็นปัจเจกของคนในชุมชนเพิ่มขึ้น กลุ่มและองค์กรทางสังคมดั้งเดิมของชุมชนได้ลดบทบาทลงและถูกแทนที่ด้วยความสัมพันธ์ในรูปแบบของนายจ้างและลูกจ้าง ความไม่เพียงพอของแรงงานครัวเรือนทำให้เกิดการจ้างแรงงานภาคการเกษตรแทนการแลกเปลี่ยนแรงงานในพืชพาณิชย์ การเช่าหรือซื้อหาเครื่องทุ่นแรงทางการเกษตรเพื่อทดแทนแรงงาน ซึ่งเป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิตให้สูงขึ้น

ขณะที่ทุนนิยมและบริโภคนิยมที่รุกคืบเข้าสู่ชุมชนทุกขณะและสร้างความเป็นปัจเจกเพิ่มมากขึ้นในชุมชนสิ่ง เหล่านี้ทำให้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างคนในชุมชน ระบบศีลธรรม หรือสิ่งที่เรียกว่า “ความเป็นวัฒนธรรมชุมชน” ลดน้อยลงเช่นเดียวกัน

ภาพ 18 การประกอบอาชีพของชุมชน/การเอามือเอาร่าง

การฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการตั้งชุมชนใหม่ของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ นั้นเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชน จึงเป็นเหตุผลหนึ่งถึงการสร้างมติร่วมกฎกติกา ที่เป็นแบบแผน กำหนดในการเคารพอยู่อาศัยร่วมกันในพื้นที่ชุมชนใหม่ โดยมีกฎระเบียบร่วมกันดังนี้

1. ห้ามนำยาเสพติด ได้แก่ ยาบ้า, ฝิ่น, เฮโรอีน/ผงขาว กาว มามั่วสุเมสเฟ ค้าขาย ในชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ เป็นอันขาด
2. ห้ามเล่นการพนันทุกชนิด ในชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะเป็นอันขาด งดเว้นในวันช่วงพิธีเสียศพ (งานศพ)
3. ห้ามยิงปืน ในชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะเป็นอันขาด ยกเว้นในเทศกาลวันล่องสังขาร (ช่วงสงกรานต์) และวันราหุอมจันทร์
4. ห้ามส่งเสียงดังรบกวนชาวบ้าน เกินเวลา 22.00 น.
5. ห้ามให้ที่พักพิงแก่คนต่างด้าวโดยมิได้รับอนุญาตจากชุมชน
6. ให้บ้านแต่หลังคาเรือน ดูแลรักษาความสะอาดในบริเวณบ้าน ถนนหน้าบ้าน และจัดตกแต่งให้ มีความสวยงามตามระบบธรรมชาติ เช่น การจัดปลูกพืชสวนครัว รั้วกินได้

ภาพ 19 วัฒนธรรมชุมชน การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และพิธีรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ

จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้คนในชุมชนม่อนบ่อเฮาะ ได้วิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชน แล้วนำมาสู่การสร้างระบบความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนได้อย่างลงตัว เนื่องจากชุมชนมีทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นอันเดียวกัน ระบบเครือญาติ และการดำรงไว้ซึ่งประเพณีท้องถิ่นอันสำคัญ เห็นจากการสร้างข้อตกลงการเอามื้อเอาแรงในการสร้างบ้าน การจัดกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ และการสร้างมาตรการทางสังคม ได้แก่ จัดประชุมทุกวันที่ 19 ของเดือน และรวมกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งเป็นวันการฝากเงินออมทรัพย์ สมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน และการหาหรือวาระอื่น ๆ ของชุมชน หากครอบครัวใดไม่เข้าร่วมจะต้องเสียค่าปรับเข้ากองทุนกลางเป็นเงินครอบครัวละ 100 บาท และหากขาดการเข้าร่วมกิจกรรมกลางติดต่อกัน 3 ครั้งโดยไม่แจ้งเหตุผล จะถูกพิจารณาการได้รับสิทธิในเรื่องอื่น ๆ ของชุมชน เช่น การให้สวัสดิการชุมชน การให้กู้เงินของกองทุน การช่วยเหลือของชุมชน เป็นต้น สิ่งที่ได้พบว่าการกิจกรรมการจัดงานที่ผ่านพิธีกรรมความเชื่อ ประเพณีขึ้นปีใหม่ รดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ การเลี้ยงเจ้าศาลหลักเมือง โดยใช้ความเป็นวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในการฟื้นฟูปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน รวมไปถึงการสร้างสวัสดิการโดยชุมชน ซึ่งชุมชนตระหนักร่วมกันถึงความสำคัญ ดังนั้น

จำเป็นต้องส่งเสริมพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคม ด้วยการฟื้นฟูสวัสดิการให้สามารถเป็นหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีวิตบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันของคนในชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการจัดสวัสดิการของชาวบ้านมีการเชื่อมโยงการเรียนรู้และขยายผลไปสู่ชุมชนต่างๆ เกิดการประสานเชื่อมโยงระบบสวัสดิการชาวบ้านกับระบบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานพัฒนาต่างๆ

จากการระดมข้อคิดเห็นกับคณะกรรมการและสมาชิกบ้านม่อนบ่อเฮาะ จำนวนผู้เข้าร่วม 63 คน ถึงการสร้างสวัสดิการชุมชนในวันที่ 28 มิถุนายน 2552 พบว่า สวัสดิการชุมชนมีหลายความหมาย โดยสรุปแล้วมีความสอดคล้องกันคือ เป็นการกินอยู่ พอดี มีสุขและมีสิทธิ เพื่อคุณภาพที่ดี เพื่อความผาสุก ความสามัคคี และความมั่นคงการสร้างสวัสดิการชุมชน คือ ความมั่นคงในชีวิต ดังนั้น ถ้าพึ่งเงินที่ร่วมกันสมทบตั้งเป็นกองทุน เพื่อนำไปจัดสวัสดิการให้แก่กันตั้งแต่เกิดจนตายนั้น ไม่อาจนำมาซึ่งความมั่นคงในชีวิตได้ แต่ “ระบบสวัสดิการชุมชน” จะต้องประกอบด้วยสวัสดิการอย่างหลากหลายที่จะบูรณาการเข้าด้วยกัน เช่น ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา และความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน นำมาซึ่งความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน เป็นสวัสดิการทางสังคมที่ทุกคนมีให้แก่กัน การร่วมกันฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น ป่าชุมชน การอนุรักษ์ลุ่มน้ำ นำมาซึ่งแหล่งอาหารและสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นสวัสดิการที่ธรรมชาติให้มาเพื่อคนอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างพึ่งพาต่อกัน การปรับวิถีคิดการทำเกษตรกรรมไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืนด้วยความเป็นอยู่ที่พอเพียง เป็นแหล่งอาหารที่ยั่งยืน ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติกลับคืนมา ตลอดจนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยแนวทางเช่นนี้ก็จะเกิดระบบสวัสดิการชาวบ้านอย่างบูรณาการและยั่งยืน เป็นการสร้างความมั่นคงในชีวิตได้อย่างแท้จริง

ภาพ 20 การจัดสวัสดิการชุมชนการดูแลคนภายในชุมชน และการดูแลรักษาป่า

ชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะได้มีการจัดสวัสดิการชุมชน โดยสมาชิกออมสมทบของสมาชิกรายละ 10 บาท/ราย โดยระบุเป็นรายได้เข้ากองกลางเพื่อจัดสวัสดิการชุมชนตามระเบียบที่ตั้งไว้ร่วมกัน โดยมีงบประมาณกองทุนตั้งต้น จำนวน 50,000 บาท จากโครงการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยคนจนชนบทบ้านม่อนบ่อเฮาะ และรายได้จากเงินที่ได้จากการดอกเบียเงินธนาคาร ดอกเบียเงินกู้ และจากการระดมทุนจากภายใน-ภายนอกชุมชนสมทบโดยจัดสวัสดิการชุมชนให้กับสมาชิกดังนี้

1. ค่ารับขวัญเด็กแรกเกิด รายละไม่เกิน 500 บาท/คน/ปี
  2. ค่าใช้จ่ายเยี่ยมคนไข้ กรณีนอนโรงพยาบาล จากการเจ็บป่วยทั่วไป ประสบอุบัติเหตุ โดยจ่ายให้กับสมาชิกคนละ 100 บาท (ไม่เกิน 5 คืน/คน/ปี) หากเห็นควรพิจารณาเงินช่วยเหลือเพิ่มเติมให้อยู่ในดุลพินิจของกรรมการกองทุนสวัสดิการฯ
  3. ค่าทำบุญงานศพในกรณีสมาชิกกองทุนฯ เสียชีวิต ทางกองทุนสวัสดิการฯ จะจ่ายเงินช่วยเหลือ 2,000 บาท
  4. สวัสดิการเพื่อช่วยเหลือด้านสาธารณสุขประโยชน์เพื่อพัฒนากลุ่มองค์กรชุมชนและวาระอื่นๆ เช่น กิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ระบบเหมืองฝาย การดูแลรักษาป่าชุมชน เหตุฉุกเฉินภัยพิบัติ และอื่นๆ ให้อยู่ในดุลพินิจของกรรมการกองทุนสวัสดิการฯ โดยครั้งละไม่เกิน 5,000 บาท
  5. เงินบำนาญเกษียณอายุหลังอายุ 65 ปี
    - ค่าใช้จ่ายในกรณีสมาชิกกองทุนสวัสดิการฯ ต้องเป็นสมาชิกไม่ต่ำกว่า 8 ปี จะได้รับเงินช่วยเหลือ 300 บาท/เดือน
    - ค่าใช้จ่ายในกรณีสมาชิกกองทุนสวัสดิการฯ ต้องเป็นสมาชิกไม่ต่ำกว่า 10 ปี จะได้รับเงินช่วยเหลือ 500 บาท/เดือน
  6. ค่าบริหารจัดการ เช่น ค่าเบี้ยกรรมการ วัสดุอุปกรณ์ สำนักงาน เอกสาร ฯลฯ สามารถเบิกจ่ายได้ตามจริง ให้อยู่ในดุลพินิจของกรรมการกองทุนสวัสดิการฯ
- กรณีเกิดสภาพทางการเงินของกองทุนสวัสดิการฯ เกิดปัญหา และไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายตามระเบียบข้อบังคับกองทุนสวัสดิการฯ และวาระอื่น ๆ ให้อยู่ในดุลพินิจของกรรมการกองทุนสวัสดิการฯ เป็นผู้พิจารณา

จากภาวะวิกฤติดังกล่าวจนนำมาสู่การจัดการตนเองของชุมชนในแต่ละด้านนั้นพบว่า จากประสบการณ์ที่ชุมชนได้รับจากความช่วยเหลือที่เข้ามาในเบื้องต้นจากการประสบภัยพิบัติทั้ง 2 ครั้ง การเข้ามาของหน่วยงาน องค์กรภายนอกมีหลายรูปแบบในการเข้ามาช่วยเหลือ ทำให้ชุมชนตั้งตัวไม่ทัน กระบวนการจัดการภายในชุมชนมีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย เพื่อนบ้าน

ทะเลาะกัน พี่น้องทะเลาะกันจนเหมือนบ้าน ชุมชนจะแตกแยก จึงทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ควบคู่กันไป จากบทเรียนที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันในชุมชนทำให้เกิดความไม่เป็นระบบ จึงเป็นบทเรียนสำคัญที่ทำให้ชุมชนตระหนักต่อกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติของชุมชน การจัดระเบียบร่วมกันทำให้สามารถควบคุมกระบวนการทำงาน ที่ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนมีความไว้วางใจ และต่างคนต่างที่พร้อมจะเสียสละ และขณะเดียวกัน โครงการบ้านมั่นคงชนบทที่สนับสนุนการแก้ปัญหาของชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนเป็นเจ้าของในการพัฒนาจึงเป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่ทำให้การพัฒนากระบวนการจัดการตนเองของชุมชนที่เกิดขึ้นในรูปแบบการบริหารจัดการของคณะกรรมการและสมาชิก สามารถแก้ปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้นท่ามกลางสภาพบริบทตามภูมิสังคมของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ และการเตรียมความพร้อมอยู่ตลอดเวลาเพื่อรองรับการเกิดภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นอีก

ปัญหาอุปสรรคต่อการดำเนินการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัย

จากการสัมภาษณ์ และจัดเวทีระดมข้อคิดเห็นร่วมกับทางคณะกรรมการ สมาชิกบ้านม่อนบ่อเฮาะ จำนวนผู้เข้าร่วม 63 คน ในวันที่ 28 มิถุนายน 2552 ณ บ้านนายสำราญ กุลนันท์ พบว่า ปัญหาอุปสรรคต่อการดำเนินการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาเพื่อการแก้ไขปัญหาคือจะนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนในอนาคตทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นดังนี้

1. ผู้ที่เดือดร้อนและผู้ประสบภัยบางครัวเรือนยังอยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยบริเวณบ้านบางหลวง เนื่องจากไม่ได้เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคงชนบทเพื่อการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยกับชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ
2. การวิเคราะห์ สถานการณ์ ปัญหา และการวางแผนเพื่อการพัฒนาในแต่ละด้าน เช่น การจัดสวัสดิการชุมชน การออมทรัพย์ การจัดการที่ดินในรูปแบบ โฉนดชุมชน ยังต้องพึ่งพาจากหน่วยงานภายนอกเป็นผู้กระตุ้น การให้ข้อมูล การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา ร่วมกัน
3. ความชำนาญการบริหารจัดการโครงการ โดยเฉพาะด้านระบบการเงิน การบัญชี ภายในชุมชนมีจำนวนน้อยที่มีความรู้ ความชำนาญ จึงทำให้การหมุนเวียนเพื่อเป็นผู้ดูแลระบบการเงินการบัญชีของชุมชนยังเป็นคนเดิม รวมทั้งการเป็นวิทยากรกระบวนการเพื่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ประสบการณ์ให้กับชุมชนอื่น ๆ ที่มาศึกษาดูงานแลกเปลี่ยน

4. การขาดผู้นำคนรุ่นใหม่ ที่สามารถมาดำเนินการในงานส่วนรวม หรือกิจกรรม การพัฒนาภายใต้การดำเนินงานของการบริหารจัดการในด้านต่าง ๆ พบว่าการหมุนเวียน คณะกรรมการยังคงอยู่กับคนชุดเดิมเกินครึ่งหนึ่ง

5. สมาชิกบางรายไม่เคารพ กฎกติกา ระเบียบ ข้อตกลง เช่น การชำระคืนเงินกู้ เกินกำหนดระยะเวลา ขาดการสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน

6. ความรู้ ความเข้าใจ การทำระบบรายงานผลการดำเนินงาน โครงการต่อ หน่วยงานสนับสนุนในรูปแบบเอกสารรายงานยังเป็นข้อจำกัดของคนในชุมชน ที่ยังไม่สามารถ สรุปเพื่อเขียนรายงานได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งทำให้ชุมชนต้องพึ่งพากรุณาจากบุคคลภายนอก

7. การสร้างเครือข่ายขยายผลยังอยู่ในวงจำกัดเพียงสมาชิกชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ควรมีการวางแผนเพื่อพัฒนาขยายผลเพื่อนำไปสู่ในการช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนบ้านข้างหลวงที่ยังอยู่ใน พื้นที่เสี่ยง และการสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกับชุมชนอื่น ๆ เช่น การขยายเครือข่ายการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการลุ่มน้ำ การจัดการภัยพิบัติ โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่บริเวณต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ แม่น้ำแม่แจ่มและห้วยแม่แรก การขยายผลเพิ่มสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนให้ครอบคลุม ในระดับตำบล

8. การสนับสนุนเพื่อให้ความช่วยเหลือกับชุมชนประสบภัยยังเป็นในรูปแบบ เฉพาะหน้า ขาดการการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง และข้อจำกัดของงบประมาณในการฟื้นฟูชุมชน หลังประสบภัยในระยะยาวของหน่วยงาน เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

9. ปัญหาด้านการขาดแคลนน้ำอุปโภค และบริโภค ในช่วงฤดูแล้งของชุมชน เนื่องจากชุมชนอยู่บริเวณพื้นที่สูง และระบบประปาหมู่บ้านยังไม่ได้มาตรฐาน

ปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถจัดการตนเอง

ในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ

การศึกษากระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติชุมชน บ้านม่อนบ่อเฮาะ จากการจัดเวทีประชุมร่วมกับกรรมการและสมาชิกชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะเพื่อ สรุปบทเรียน ประสบการณ์ การดำเนินงานของชุมชน ในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2552 ได้หารือถึง ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองของชุมชน ได้ดังนี้

1. ผู้นำชุมชนที่เข้ามารับผิดชอบในการดำเนินการบริหาร โครงการมีคุณธรรม และเสียสละ โดยกระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีของคนในชุมชนและจนได้รับความเชื่อถือจากชุมชน

และสมาชิก เช่น การปฏิบัติงานกรรมการในช่วงแรกๆ ไม่ได้รับค่าตอบแทน และการเป็นตัวอย่าง การเคารพกฎกติกาของชุมชน และการส่งคืนเงินกู้ตามสัญญา

2. ลักษณะทำงานของชุมชนมีความเป็นประชาธิปไตย เนื่องจากการประชุม ข้อตกลง มติของชุมชนถึงกฎระเบียบต่าง ๆ ของชุมชนนั้นต้องได้รับความเห็นชอบจากสมาชิกและกรรมการ เช่น การประชุมทุก วันที่ 19 ของเดือน ซึ่งเป็นวันอาทิตย์ สมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน การรับฟังความคิดเห็นและการนำข้อเสนอกฎกติกาที่กำหนดร่วมกัน เพื่อขอความเห็นชอบกับสมาชิกทำให้ชุมชนสามารถดำเนินการตามที่วางแผนไว้ร่วมกัน

3. การบริหารจัดการของชุมชนมีความยืดหยุ่น และเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับชุมชนจากการสร้างแนวคิด แผนการพัฒนา ข้อตกลงร่วม เป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยืดหยุ่นและคล่องตัว เป็นการจัดการตนเองของชุมชน เช่น การปรับเปลี่ยนและสร้างกฎระเบียบต่าง ๆ ของชุมชน การปรับเพิ่ม ลด อัตราดอกเบี้ย การปรับงวดระยะเวลาการส่งคืนเงินกู้ อัตราการสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชนและการปรับระเบียบการจัดสวัสดิการชุมชน เป็นต้น ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน และการพัฒนาอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ข้อเท็จจริงของชุมชน

4. กฎกติกา ข้อตกลงของชุมชน เนื่องจากการเรียนรู้ของชุมชนจากการปฏิบัติ และปัญหาข้อผิดพลาดต่างๆ ทำให้ชุมชนและสมาชิกมีความชัดเจนในเรื่องกฎกติกา ระเบียบ เช่น การรับสมาชิกใหม่ต้องผ่านการเห็นชอบของสมาชิกและกรรมการ ต้องเคารพกฎกติกาต่าง ๆ ของชุมชน ต้องร่วมออมทรัพย์ สมทบสวัสดิการชุมชน การจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน เป็นต้น คนที่จะสมัครเป็นสมาชิกจะต้องใช้ดุลยพินิจพิจารณาอย่างรอบคอบ ส่งผลให้ชุมชนมีสมาชิกคุณภาพ

5. ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ สภาพความสัมพันธ์ภายในชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะมีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติมาตั้งแต่อดีต โดยเริ่มจากการย้ายอพยพมาตั้งถิ่นฐานมาจากชุมชนที่เดียวกัน คือบ้านยางหลวง มีการพึ่งพาช่วยเหลือกันภายในชุมชน มีความสัมพันธ์เชื่อฟังผู้อาวุโส ความขัดแย้งในชุมชนมีน้อย แม้ว่าจะมีความขัดแย้งในเรื่องต่าง ๆ บ้าง แต่ไม่ถึงกับรุนแรง ชุมชนสามารถจัดการแก้ปัญหาภายในชุมชนได้ วิถีความเป็นอยู่ยังมีการลงแขกเอามื้อเอแรง

6. การมีส่วนร่วมของสมาชิกและชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมีทุกขั้นตอนตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมทบทวนวิเคราะห์สรุปบทเรียน เช่น การร่วมพัฒนาโครงการฯ การเคารพกฎกติกาของชุมชน การเห็นชอบมิติต่อการประชุมจากการหารือ การมีส่วนร่วมพิจารณาต่อครอบครัวไม่ส่งเงินกู้คืนตามกำหนดและนำมาสู่

มาตรการทางสังคมร่วมกันเพื่อช่วยกันติดตาม หาด่วนแทนเจรจาต่อรอง เป็นต้น ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกและชุมชนนั้นได้ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองไปพร้อม ๆ กับการปฏิบัติ

แนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชน

หลังประสบภัยพิบัติ

จากการศึกษาวิจัย และการสรุปบทเรียนการทำงานร่วมกับทางคณะกรรมการ และสมาชิกบ้านม่อนบ่อเฮาะ ผู้วิจัยนำผลการศึกษาวิจัย บทเรียน ปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองมาวิเคราะห์และสามารถสรุปออกมาเป็นแนวทางและวิธีการ เพื่อให้ชุมชนสามารถนำไปใช้ในการจัดการตนเองของชุมชน และเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ รายละเอียดจากการวิเคราะห์ของผู้วิจัยมีดังนี้

1. การสร้างกลไกพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชน ในการพัฒนาเพื่อการจัดการตนเองของชุมชน และท้องถิ่น โดยผู้นำ และสมาชิกบ้านม่อนบ่อเฮาะ ต้องสร้างกลไกการจัดการตนเองร่วมกัน เนื่องจากทั้งสองกลุ่มเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ ความผูกพัน และวัฒนธรรมชุมชนเดียวกัน มีการรับรู้เรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาที่เหมาะสมต่อการจัดการตนเองของชุมชน ดังนี้

1.1 ผู้นำ ได้บทเรียนรู้คุณสมบัติหรือลักษณะแกนนำ รูปแบบต่าง ๆ เช่น มีความเสียสละ มีความมุ่งมั่น มีความกล้าและรับผิดชอบ มีความสามารถด้านการเรียนรู้ เป็นผู้นำทางความคิด มีคุณธรรม เป็นต้น เป็นแนวทางการคัดเลือกผู้นำที่มีคุณลักษณะและคุณสมบัติ เพื่อการทำงานและขับเคลื่อนในการจัดการตนเองของชุมชนต่อไป

1.2 สมาชิก ได้บทเรียนรู้จากการเป็นสมาชิกที่นำมาสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน และการจัดการตนเองของชุมชนร่วมกัน เป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน การเคารพกฎกติกาของชุมชน เพื่อนำไปสู่การสร้างมาตรการทางสังคมและกฎกติกาใหม่ร่วมกันอย่างเหมาะสมรวมทั้งการสร้างแรงจูงใจกับสมาชิก เช่น การมีรางวัลให้กับสมาชิกครอบครัวที่เคารพกฎกติกาของชุมชน การเพิ่มอัตราดอกเบี้ยเงินออมมากกว่าธนาคารพาณิชย์ เป็นต้น

1.3 สร้างเวทีการประชุม ปรึกษาหารืออย่างต่อเนื่อง เพื่อเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นปัญหาหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ รับฟังความคิดเห็นอันส่งผลต่อการสร้างความร่วมมือของคนในชุมชน

1.4 จัดกิจกรรมหรือกระบวนการพัฒนาชุมชน โดยผู้นำต้องเป็นหลักในการสร้างกระบวนการจัดกิจกรรมร่วมกับสมาชิกคนในชุมชนให้เกิดขึ้น เพื่อเป้าหมายความอยู่ดีมีสุข

ของคนในชุมชน โดยการวางรูปแบบและลักษณะการดำเนินงานที่เอื้อต่อการจัดการของชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมผ่านพิธีกรรมความเชื่อ วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น หรือการสร้างกระบวนการเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดการกับสิ่งที่ชุมชนคิดเห็นร่วมกันว่าเป็นปัญหาหลักที่ต้องแก้ปัญหาร่วมกัน

2. หลักการเพื่อใช้การจัดการตนเองของชุมชน เป็นหลักการที่ได้จากการสรุปบทเรียนร่วมกับชุมชนที่การนำเอาบทเรียนมาใช้เพื่อนำไปสู่พัฒนาการจัดการตนเองของชุมชน

2.1 หลักการบริหารจัดการที่มีระบบความยืดหยุ่น เพราะการดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการตนเองของชุมชนเป็นการทำงานร่วมกับคน กลุ่มคนจำนวนมาก หากการดำเนินการโดยยึดหลักการบริหารจัดการแบบเข้มงวด ไม่สามารถปรับเปลี่ยนอะไรได้ก็นำมาสู่ความขัดแย้ง แต่ความยืดหยุ่นของการบริหารจัดการนั้นก็ต้องเน้นให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการวางแผน และการปรับเปลี่ยนที่สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ข้อเท็จจริง โดยไม่ให้เสียหลักการ เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้

2.2 หลักการประชาธิปไตยชุมชน เพื่อสร้างวัฒนธรรมการทำงานร่วมกันในการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างโอกาสในการรับข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนการปรึกษาหารือเสนอมีมติร่วมกันของชุมชนที่ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมในภาพรวมของชุมชน

2.3 หลักการใช้ทุนที่อยู่ในชุมชนเป็นหลัก เป็นการพัฒนาที่ดีเนื่องจากยึดหลักการพึ่งตนเองให้มากที่สุด ซึ่งหลักการนี้ชุมชนควรค้นหาศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลักเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยทุนที่มีอยู่ในชุมชนไม่จำเป็นต้องเป็นทุนในรูปแบบตัวเงินเท่านั้น เช่น ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนภูมิปัญญา ทุนทางสังคม เป็นต้น

3. กระบวนการที่ใช้การจัดการตนเองของชุมชน เป็นกระบวนการที่ชุมชนได้จากการเรียนรู้ ซึ่งผ่านการลองผิดลองถูกมา และเป็นบทเรียน เพื่อนำไปพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ดังนี้

3.1 กระบวนการพัฒนาศักยภาพผู้นำและชุมชน เป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้ชุมชนสามารถวิเคราะห์ปัญหา และวางแผนแก้ปัญหาได้เอง มีความสามารถในการบริหารจัดการ และการแก้ปัญหาโดยการจัดการของชุมชนเอง

3.2 กระบวนการตรวจสอบโดยชุมชน เป็นกระบวนการเพื่อให้ชุมชนติดตามตรวจสอบได้ว่าการดำเนินการนั้นยึดหลักความโปร่งใส โดยสร้างกระบวนการตรวจสอบของชุมชนเข้ามาขอความโปร่งใสและแจ้งรายละเอียดการใช้จ่ายงบประมาณให้กับสมาชิกในชุมชนทราบทั่วกัน

3.3 กระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนได้รับการพัฒนาทั้งผู้ที่ดำเนินการ และสมาชิก รูปแบบ กระบวนการและวิธีการควรรสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันให้เกิดในทุกกิจกรรม เพื่อเป็นการพัฒนาคนในชุมชน อีกทั้งเป็นการสร้างฐานความสัมพันธ์อันดีให้กับคนในชุมชน และควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนภายนอกจะนำมาซึ่งการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสมกับการจัดการตนเองได้ แต่ในลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนที่คตินั้นจะต้องเน้น การเรียนรู้แบบการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้า การจักสาน และการบริหารจัดการธนาคารชุมชน

3.4 กระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง ในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ขึ้นในชุมชนย่อมส่งผลต่อวิถีชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งบ่อยครั้งที่ผู้นำมักเกิดความท้อแท้ เมื่อหนำคั้งนั้นการทำงานชุมชนต้องทำแบบต่อเนื่อง แม้เสร็จสิ้นโครงการไปแล้ว เพราะกระบวนการทำงานของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวตลอดเวลา จึงทำให้กระบวนการทำงานไม่สามารถหยุดได้ตามความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

3.5 กระบวนการปรับแนวคิดชุมชน เพราะชุมชนทุกวันนี้ถูกกระแสทุนนิยมจนทำให้มองเห็น “เงิน” เป็นตัวหลัก หากจะสร้างรูปแบบการจัดการตนเองของชุมชนต้องมีกระบวนการส่งเสริมเพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดของชุมชนด้วยการให้ความสำคัญกับคุณค่ามากขึ้นเพื่อชุมชนจะสามารถพึ่งตนเองได้ เช่น การพัฒนาระบบเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเอง การลดรายจ่าย การขยายเครือข่ายเพื่อการฟื้นฟูอนุรักษ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

3.6 กระบวนการขยายเครือข่าย เนื่องจากการจัดการชุมชนเพียงชุมชนเดียวยังไม่เพียงพอที่จะสามารถจัดการปัญหาที่มากกว่าชุมชนเดียวจะจัดการได้ คั้งนั้นชุมชนต้องขยายเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การพัฒนาไกล และการจัดการร่วมกัน เช่น การฟื้นฟู อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างจิตสำนึกการห่วงแหนทรัพยากรของตนเอง การจัดสวัสดิการชุมชน การจัดการที่ดิน เป็นต้น

4. เครื่องมือที่ใช้การจัดการตนเองของชุมชน เป็นการนำเอาสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเครื่องมืออันนำไปสู่การจัดการตนเองได้ คั้งนี้

4.1 แผนชุมชน เป็นเครื่องมือที่ชุมชนนำมาวางแผนเพื่อพัฒนาการขับเคลื่อนผ่านกระบวนการจัดการฐานข้อมูลของคนในชุมชนเป็นผู้ร่วมกำหนด เพื่อหาทางเลือกในการจัดทำแผนแก้ปัญหาชุมชน และความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชน

4.2 กฎระเบียบและกฎกติกาที่ชัดเจน เป็นเครื่องมือที่สามารถสร้างเงื่อนไขการควบคุมดูแลการบริหารจัดการภายในชุมชน แต่เป็นการดำเนินภายใต้กฎระเบียบได้รับความเห็นชอบจากคนในชุมชน

4.3 การพัฒนาระบบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นเครื่องมือที่พัฒนามาจากกระบวนการรวบรวมข้อมูลสถานการณ์ ปัญหา หากชุมชนมีการเก็บข้อมูลอย่างรอบด้าน และเป็นข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงก็จะทำให้ชุมชนสะท้อนให้เห็นสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และนำมาสู่การสร้างทางเลือกการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชุมชนอย่างเป็นระบบและมีทิศทาง และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ดีได้นั้นจะทำให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการตนเองของชุมชน

ผลการศึกษายังพบว่าชุมชนมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหา ถ้าพึ่งชุมชนก็ไม่อาจจะแก้ไขปัญหาได้ จึงเน้นกระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมจากหลาย ๆ ฝ่าย เพื่อการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติร่วมกัน สามารถเชื่อมโยงผู้ประสบภัย และกลุ่มเป้าหมายภายในชุมชนให้มาร่วมกัน มีระบบการจัดการร่วม การตัดสินใจ เกิดความยืดหยุ่นในการแก้ปัญหา บนพื้นฐานความสอดคล้องกับวัฒนธรรมวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น และตามภูมิสังคม ขณะเดียวกันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานในระดับพื้นที่ เกิดการยอมรับถึงการกระบวนการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอน ปรับเปลี่ยนจากการเป็นผู้รับการช่วยเหลือมาเป็นเจ้าของในงานพัฒนา เห็นได้จากการสนับสนุน โครงการของ อบต.ท่าผา ให้การสนับสนุนการทำถนนภายในหมู่บ้าน โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยให้ชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ การสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในการจัดการป่าชุมชนสนับสนุนโดยอบต.ท่าผา และมูลนิธิริรักษ์ไทย การสนับสนุนกองทุนสวัสดิการชุมชนของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดเชียงใหม่ และเป็นพื้นที่ศึกษาดูงานให้กับชุมชนใกล้เคียง และผู้ที่สนใจ ขณะเดียวกันได้สร้างความเชื่อมั่นให้กับคนในชุมชน และการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานการสร้างทุนของชุมชน ให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาสนับสนุนเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนและผู้ประสบภัย เพื่อเอื้ออำนวยและสร้างโอกาสการพัฒนาที่สร้างสรรค์แนวทางการพัฒนาใหม่ๆหรือการแก้ปัญหาที่หลากหลาย ในลักษณะเป็นรูปแบบของการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติที่มีกระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม นำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนได้ในอนาคต

บทที่ 5

บทสรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การศึกษา “กระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่” กรณีศึกษา บ้านม่อนบ่อเฮาะ หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ซึ่งกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมประกอบไปด้วยผู้วิจัย กรรมการ และสมาชิกภายในชุมชน โดยมีบทบาทหลักร่วมกัน ทั้งนี้แต่ละกระบวนการมีความเชื่อมโยงกับเนื้อหาสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ จากการสรุปทฤษฎี ถอดประสบการณ์ และการวางแผนให้สอดคล้องกับเงื่อนไขตามกระบวนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับกรรมการ แกนนำ และสมาชิกในชุมชน

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกับการเก็บข้อมูลในช่วงดำเนินการวิจัย ตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ด้วยวิธีการเทคนิคสามเส้า (Triangulation) คือ ตรวจสอบข้อมูลจากหลากหลายบุคคล ต่างช่วงเวลา ต่างวิธีการ และสถานที่ที่แตกต่างกัน เพื่อใช้สำหรับการวิเคราะห์เชื่อมโยงความสอดคล้องกับกรอบแนวคิดการวิจัย และการปฏิบัติการร่วมกับชุมชนเป้าหมาย โดยใช้แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง กับการวิจัย ตลอดจนการวิเคราะห์ถึงปัญหา สาเหตุ ทางออกของการแก้ปัญหา ระบุข้อเสนอ ข้อคิดเห็น จากการตั้งคำถามเพื่อหาคำตอบการศึกษากระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ การจัดการตนเองของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ และแนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ โดยใช้กระบวนการศึกษาควบคู่กับการวิเคราะห์ข้อมูลข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในบริบทของชุมชน

สรุปผลการศึกษา

ผลจากการศึกษาสรุปตามวัตถุประสงค์จากการวิจัยได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษากระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ การศึกษาพบว่า กระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยด้วยการสร้างชุมชนใหม่ มีอยู่ 2 ส่วนดังนี้

1. กระบวนการฟื้นฟูชุมชนฯ จากการร่วมมือระหว่างคนในชุมชน พบว่าระบบความสัมพันธ์ ความเป็นวัฒนธรรมชุมชน มีความสำคัญต่อการกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยที่ผ่านมาของชุมชนเห็นจากการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน ผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ เพื่อนพี่น้อง ในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างไม่เป็นแบบทางการ การอพยพช่วยเหลือเก็บของเครื่องใช้ในบ้านเรือน การเอามือเอแรง และผ่านกิจกรรมของชุมชนได้แก่ ประเพณีวัฒนธรรมชุมชน พิธีไหว้หอพ่อเจ้าหลวง การฟื้นฟูแม่น้ำลำห้วย การทำระบบเหมืองฝายกั้นชะลอน้ำ การจัดกำลังคนเฝ้าระวังการเกิดเหตุภัยพิบัติ เป็นต้น

2. กระบวนการฟื้นฟูชุมชนฯ จากการร่วมมือระหว่างชุมชนกับภายนอก พบว่าชุมชนมีความพยายามเพื่อประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เพื่อแก้ปัญหาภายนอกเหนือสิ่งทีชุมชนไม่สามารถจัดการได้ จนกระทั่งร่วมกับทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน จัดกระบวนการแบบมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนและผู้ประสบภัยพิบัติ และสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา และนำมาสู่การพัฒนาแผนปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยยึดหลักการให้ชาวบ้านมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ในการแก้ไขปัญหาบนความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น โดยใช้โครงการบ้านมั่นคงชนบทเป็นเครื่องมือในการพัฒนาและการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ ปรับเปลี่ยนจากการถูกกำหนดการพัฒนาจากภายนอก จากเป็นผู้รับการช่วยเหลือมาเป็นเจ้าของในงานพัฒนา ชุมชนกำหนดตนเองในการสร้างทางเลือก เพื่อการพัฒนาในแต่ละด้าน และแสวงหาทางออก การจัดการ โดยชุมชน เพื่อชุมชน องค์กรภายนอกเพียงทำหน้าที่สนับสนุนหนุนเสริมเอื้ออำนวยสร้างโอกาสการพัฒนาให้กับชุมชน และเสริมสร้างความเข้มแข็ง บนเงื่อนไข กฎกติกา ข้อตกลงร่วมกันของชุมชนที่มีความยืดหยุ่นสอดคล้องเหมาะสมตามภูมิสังคม และตั้งอยู่บนหลักการจัดการตนเองของชุมชนและนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในอนาคต

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาการจัดการตนเองของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ

การศึกษาพบว่า การดำเนินการพัฒนาในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมและชุมชนเป็นหลักในการพัฒนาเกิดกลไกการทำงานร่วมกันของชุมชน ตลอดจนการสร้างกฎกติกา ระเบียบของชุมชนใหม่ โดยวิเคราะห์ศักยภาพ/ข้อจำกัด จากการระดมความคิดเห็น การสรุปบทเรียนผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และพิจารณาถึงศักยภาพกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยในแต่ละด้าน ที่มีผลปัจจัยต่อการปรับตัวเปลี่ยนแปลง ที่ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ และข้อจำกัดที่ด้อยปัจจัยจากภายนอก การจัดทำแผนปฏิบัติการคำนึงถึงความสอดคล้องกับปัญหาและข้อเท็จจริงของชุมชน โดยมีการ

แต่งตั้งคณะกรรมการแบ่งบทบาทภารกิจ ที่เน้นความสำคัญให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ในอนาคตและนำมาสู่การร่วมรับผลประโยชน์ รับผิดชอบร่วมกัน พบว่าชุมชนได้กำหนดแผนกิจกรรมในการจัดการตนเองเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาตามสภาพปัญหาข้อเท็จจริงและนำมาสู่การจัดการตนเองของชุมชนในแต่ละด้านได้แก่

1. ด้านที่อยู่อาศัยและการจัดการที่ดิน ชุมชนมีระบบการจัดการที่ดินที่อยู่อาศัยร่วมกันเฉพาะพื้นที่ในเขตชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ โดยมีมติจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกันและการจัดทำผังชุมชนเพื่อรองรับการจัดการในอนาคต เช่น พื้นที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ที่ส่วนกลางเพื่อใช้สำหรับการก่อสร้าง ศูนย์เด็กเล็ก วัด ศาลาประชาคม ประปาหมู่บ้าน และเขตป่าชุมชน โดยมีข้อตกลงร่วมกันถึงหลักการสำคัญภายใต้ “โฉนดชุมชน” (กรรมสิทธิ์ร่วม) โดยมีกฎกติกาข้อตกลง ห้ามขายที่ดินให้แก่บุคคลภายนอกไม่ว่ากรณีใด ๆ ทั้งสิ้น ที่ดินสามารถคดทอดถึงลูกหลานที่อาศัยอยู่ในชุมชนได้ หากกรณีมีการซื้อขายภายในชุมชนต้องผ่านคณะกรรมการและมีมติจากประชุมใหญ่ ก่อนการดำเนินการกับที่ดินผืนนั้น ทั้งนี้การตัดสินใจของชุมชนต้องอยู่ภายใต้หลักการนี้ร่วมกัน

การสนับสนุน โครงการบ้านมั่นคงชนบท เพื่อให้ชุมชนการบริหารจัดการในรูปแบบ “ธนาคารชุมชน” การให้สินเชื่อกับสมาชิกผู้ประกอบวงเงินกู้ไม่เกินครอบครัวละ 70,000 บาท เพื่อการก่อสร้างปรับปรุงพัฒนาที่อยู่อาศัยใหม่ สมาชิกต้องร่วมแรงสร้างบ้านช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน การซื้อวัสดุอุปกรณ์สิ่งของ เจ้าของบ้านต้องจัดส่งรายการมาให้คณะกรรมการเป็นผู้จัดซื้อให้ โดยไม่มีการให้ในรูปแบบเงินสดกับสมาชิกไปดำเนินการเอง กรณีครอบครัวผู้ประกอบพิบัติเกิดภาวะหนี้สินเนื่องจากการกู้เงินทั้งในระบบและนอกระบบในการอพยพย้ายมาสร้างบ้านใหม่ที่บ้านม่อนบ่อเฮาะนั้น คณะกรรมการจะดำเนินการจัดทำสัญญาเงินกู้และกรอบวงเงินให้กู้ในลักษณะเดียวกันกับสมาชิกก่อสร้างปรับปรุงพัฒนาที่อยู่อาศัยใหม่ โดยคณะกรรมการเป็นผู้ดำเนินการให้เช่นกัน

2. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากประสบการณ์ของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ที่รับผลกระทบจากน้ำท่วมดินโคลนถล่มอย่างหนักถึง 2 ครั้ง ทำให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงการวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ สาเหตุ ของปัญหา จึงนำมาสู่การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า โดยชุมชนกันแนวเขตในการดูแลรักษาป่าชุมชนประมาณ 120 ไร่ การพัฒนาระบบเหมืองฝายตามภูมิปัญญาท้องถิ่น เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา (วังสงวน) ในลำน้ำแม่แจ่ม โดยใช้ความเชื่อพิธีกรรมทางศาสนา เป็นเครื่องมือการยึดเหนี่ยวทางจิตใจ อีกทั้งเป็นการเชื่อมโยงคนภายในและชุมชนใกล้เคียงในการดูแลรักษา รวมทั้งการสร้างระเบียบ กฎกติกา ในการดูแลรักษาาร่วมกันของชุมชน

3. ด้านเศรษฐกิจ และการเงินชุมชน สร้างระบบการจัดการกองทุนด้านการเงินชุมชน โดยให้สมาชิกทำระบบออมทรัพย์ครอบครัวละ 30 บาท/เดือน โดยเชื่อมโยงกับธนาคารชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนแล้วนำไปสู่การบริหารจัดการร่วมกันกับธนาคารชุมชน เพื่อให้สมาชิกกู้ยืมในการพัฒนาด้านที่อยู่อาศัย การพัฒนาอาชีพ กู้ฉุกเฉิน และกู้พิเศษ กำไรสุทธิจะมีการบริหารจัดการสมทบธนาคารชุมชน 50 % กองทุนสวัสดิการชุมชน 40 % บริหารจัดการ 10 % การให้สิทธิสมาชิกในการกู้ยืมเน้นการช่วยเหลือสมาชิกมากกว่าการแสวงหากำไรของธนาคารชุมชน

4. ด้าน สังคม วัฒนธรรม และสวัสดิการชุมชน นำมาสู่การสร้างระบบความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนได้อย่างลงตัว เนื่องจากชุมชนมีทุนเดิมทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเดียวกัน ระบบเครือญาติ และการดำรงไว้ซึ่งประเพณีอันสำคัญของชุมชนท้องถิ่น เห็นจากการเอามือเอาร่าง การจัดกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ และพิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณี เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ รดน้ำคำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ การเลี้ยงเจ้าพ่อคำหลวง ศาลหลักเมือง โดยใช้ความเป็นวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในการฟื้นฟูปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน รวมไปถึงการสร้างกองทุนสวัสดิการชุมชน โดยสมาชิกสมทบเข้ากองทุนรายละ 10 บาท/เดือน ซึ่งชุมชนตระหนักร่วมกันว่าทุกครอบครัวต้องร่วมมือ ร่วมใจ โดยใช้กองทุนสวัสดิการเป็นเครื่องมือ ในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันของคนในชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย ที่นำไปสู่การส่งเสริมพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคมรวมทั้งเป็นการสร้างความสามัคคีของชุมชน และเป็นการฟื้นฟูชุมชนให้สามารถเป็นหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีวิตบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองของชุมชน

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ จากการสรุปบทเรียนการทำงานร่วมกับชุมชน ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ มีดังนี้

1. การสร้างกลไกหลักในการจัดการตนเองของชุมชน ในการพัฒนาเพื่อการจัดการตนเองของชุมชน และท้องถิ่น โดย ผู้นำ และสมาชิกบ้านม่อนบ่อเฮาะ ต้องสร้างกลไกการจัดการตนเองร่วมกัน เพื่อการพัฒนาที่เหมาะสมต่อการจัดการตนเองของชุมชนในแต่ละด้าน ดังนี้

- 1) ผู้นำ การคัดเลือกผู้นำที่มีคุณลักษณะและคุณสมบัติที่เหมาะสม
- 2) สมาชิก ต้องเคารพกฎกติกาของชุมชน และร่วมสร้างมาตรการทางสังคม กฎกติกาใหม่ร่วมกัน
- 3) สร้างเวทีการประชุมปรึกษาหารืออย่างต่อเนื่อง ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ รับฟังความคิดเห็นอันส่งผลต่อการสร้างความร่วมมือของคนในชุมชน และ
- 4) จัดกิจกรรมหรือกระบวนการพัฒนาชุมชน ที่เอื้อต่อการจัดการของชุมชน หรือการสร้างกระบวนการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเห็นร่วมกันว่าเป็นปัญหาหลักที่ต้องแก้ปัญหาร่วมกัน

2. หลักการเพื่อใช้ในการจัดการตนเองของชุมชน เพื่อนำไปสู่พัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนได้ดังนี้ 1) หลักการบริหารจัดการที่มีระบบความยืดหยุ่นต้องเน้นให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการวางแผน และการปรับเปลี่ยนที่สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ข้อเท็จจริง โดยไม่ให้เสียหลักการ เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ 2) หลักการประชาธิปไตยโดยชุมชนเพื่อสร้างวัฒนธรรมการทำงานร่วมกันในการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ตลอดจนการปรึกษาหารือ เสนอความคิดเห็นร่วมกันของชุมชนที่ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมในภาพรวมของชุมชน และ 3) หลักการใช้ทุนที่อยู่ในชุมชนเป็นหลักในการพัฒนาที่ดีเนื่องจากยึดหลักการพึ่งตนเองให้มากที่สุด ชุมชนควรค้นหาศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลักเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด

3. กระบวนการที่ใช้ในการจัดการตนเองของชุมชน เพื่อนำไปสู่พัฒนาการจัดการตนเองของชุมชนที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ดังนี้ 1) กระบวนการพัฒนาศักยภาพผู้นำและชุมชนให้มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา วางแผนแก้ปัญหา และบริหารจัดการ โดยการจัดการของชุมชนเอง 2) กระบวนการตรวจสอบโดยชุมชน เป็นกระบวนการเพื่อให้ชุมชนติดตามตรวจสอบได้ว่าการดำเนินการนั้นยึดหลักความโปร่งใส ร่วมกับสมาชิกในชุมชนทราบทั่วกัน 3) กระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนได้รับการพัฒนาทั้งผู้ที่ดำเนินการ และสมาชิก ในลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนต้องเน้น การเรียนรู้แบบการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น 4) กระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง แม้เสร็จสิ้นโครงการไปแล้ว เพราะกระบวนการทำงานของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวตลอดเวลา จึงทำให้กระบวนการทำงานไม่สามารถหยุดได้ตามความเปลี่ยนแปลงของชุมชน 5) กระบวนการปรับแนวคิดชุมชนส่งเสริมเพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดของชุมชนด้วยการให้ความสำคัญกับคุณค่า ชุมชนจะสามารถพึ่งตนเองได้ เช่น การพัฒนาระบบเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเอง การลดรายจ่าย การขยายเครือข่ายเพื่อการฟื้นฟูอนุรักษ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น และ 6) กระบวนการขยายเครือข่ายเนื่องจากการจัดการชุมชนเพียงชุมชนเดียวยังไม่มีพลังมากพอที่จะสามารถจัดการปัญหาที่มากกว่าชุมชนเดียวจะจัดการได้ ดังนั้นชุมชนต้องขยายเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การพัฒนาโลก และการจัดการร่วมกันในมิติอื่น ๆ เช่น การฟื้นฟู อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างจิตสำนึกการห่วงแหนทรัพยากรของตนเอง การจัดสวัสดิการชุมชน การจัดการที่ดิน เป็นต้น

4. เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการตนเองของชุมชน เป็นการนำเอาสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเครื่องมืออันนำไปสู่การจัดการตนเองได้ ดังนี้ 1) แผนชุมชน เป็นเครื่องมือที่ชุมชนนำมาวางแผนเพื่อพัฒนาการขับเคลื่อนผ่านกระบวนการจัดการฐานข้อมูลของคนในชุมชนเป็นผู้ร่วมกำหนด เพื่อหาทางเลือกในการจัดทำแผนแก้ปัญหาชุมชน และความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชน

2) ภาวะเบียบและกฎกติกาที่ชัดเจน เป็นเครื่องมือที่สามารถสร้างเงื่อนไข การควบคุมดูแลการบริหารการจัดการภายในชุมชน แต่เป็นการดำเนินภายใต้ภาวะเบียบได้รับความเห็นชอบจากคนในชุมชน และ 3) การพัฒนาระบบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นเครื่องมือการวิเคราะห์ที่บนฐานข้อมูลสถานการณ์ ปัญหาที่ตรงกับความเป็นจริงเห็นสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และนำมาสู่การสร้างทางเลือกการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชุมชนอย่างเป็นระบบและมีทิศทาง และการวิเคราะห์ข้อมูลที่คิดได้นั้นจะทำให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการตนเองของชุมชน

การฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติเพื่อนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนได้นั้น นอกจากการให้ชุมชนเป็นเจ้าของงานพัฒนา ที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับประโยชน์รับผิดชอบ สิ่งสำคัญที่มีผลต่อกระบวนการฟื้นฟูชุมชน คือ การสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนและหน่วยงานภายนอก การทดลองปฏิบัติการสรุปบทเรียนอย่างต่อเนื่อง แล้วนำมาปรับใช้ รวมทั้งข้อตกลงต่าง ๆ ให้เกิดความยืดหยุ่น สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินงานการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นหลัก หน่วยงานภายนอกต้องทำบทบาทหน้าที่ในการเสริมสร้างขีดความสามารถของชุมชน

ขณะเดียวกันเป็นความท้าทายของชุมชน ว่าชุมชนเป็นเจ้าของปัญหา ชุมชนเป็นผู้กำหนดชะตาตนเอง ชุมชนจัดการตนเองกับการพัฒนา แท้จริงชุมชนต้องเผชิญต่อ คือ การยกระดับประสิทธิภาพการทำงาน ไปสู่รูปธรรมความสำเร็จ เป็นชุดองค์ความรู้ ดังกล่าว ให้เกิดการยอมรับในทางสาธารณะ ท้องถิ่น และทางนโยบาย ที่บ่งบอกทางเหตุผลเป็นจริงได้ว่าชุมชนสามารถจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

ผู้ประสบภัยน้ำท่วมดินโคลนถล่มทำให้ต้องหนีภัยธรรมชาติไปหาถิ่นที่อยู่ใหม่หรือจัดตั้งชุมชนใหม่ที่บ้านม่อนบ่อเฮาะ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความปลอดภัยกว่าเดิม โดยครั้งแรกมีการอพยพไปอยู่จำนวน 8 ครอบครัว ต่อมาผู้ที่ประสบภัย และผู้ที่เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัยที่เหลืออยู่ก็ทยอยการอพยพมาตั้งถิ่นฐานกันที่ม่อนบ่อเฮาะมากขึ้น

“การตั้งถิ่นฐานและการย้ายถิ่นของมนุษย์ กล่าวคือ มีคนจำนวนหนึ่งไปรวมกันตั้งถิ่นฐาน เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยในอาณาบริเวณหรือสถานที่ใดที่หนึ่ง ซึ่งไม่มีใครอยู่อาศัยมาก่อน อาจจะเริ่มต้นจากบุคคลเพียงคนเดียวหรือครอบครัวเดียวก่อน แล้วมีคนอื่น ๆ ตามไปภายหลังก็ได้

ทำให้เกิดกลุ่มคน กลุ่มสังคม ละแวกบ้านและชุมชนขึ้นตามลำดับ” (สนธยา พลศรี, 2547: 25 – 26) ซึ่งชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะเกิดจากการรวมกลุ่มเพื่อการแก้ไขปัญหาของผู้ประสบภัย ประกอบกับได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติภายใต้โครงการบ้านมั่นคง ชนบท ด้วยความเป็นชุมชนในสังคมชนบทของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะมีส่วนประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ของผู้คนเครือญาติ ความเชื่อ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน จึงเป็นเรื่องง่ายต่อการรวมตัว และมีกิจกรรมร่วมกัน การตัดสินใจเพื่ออพยพไปอยู่ที่ใหม่ โดยเลือกที่ไม่ห่างจากชุมชนเดิม และไม่ต้องการปรับตัวมากนักของคนในชุมชน

ชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ เกิดจากการก่อตัวเพื่อจัดการปัญหาวิกฤตของชุมชนที่เกิดขึ้นจากกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ จากสภาพความเสียหาย สภาพจิตใจของชุมชนที่ต้องเผชิญ การฟื้นฟูชุมชนเปลี่ยนจากวิกฤตเป็นโอกาส รวมตัว ร่วมคิด เพื่อการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน เกิดคณาทำงานนับว่าเป็นการก่อตั้งขึ้นเฉพาะกิจ ดังกล่าวยังทำงานจัดการด้านอื่นๆ มาจนถึงปัจจุบัน คณะทำงานมาสู่คณะกรรมการเป็นสายใยแห่งการร่วมมือของชุมชนในรูปแบบกรรมการชุดต่างๆ เพื่อเร่งบรรเทาความเดือดร้อน ฟื้นฟู และสรรสร้างขึ้นมาใหม่

การที่ชุมชนที่ต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาธรรมชาติ นั้นมักจะมี “กลุ่มชาวบ้านอยู่กลุ่มหนึ่งที่ก้าวออกมาเป็นแถวหน้าในการพยายามหาวิธีการต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน พยายามระดมสรรพกำลังต่าง ๆ ไม่ว่าจะมาจากภายในท้องถิ่นของเขาเองหรือแหล่งความรู้ที่มาจากโลกภายนอก เพื่อทำการแก้ไขปัญหาชุมชน โดยอาศัยแนวทางของการพึ่งพิงตนเอง และเป็นตัวของตัวเอง การมีกลุ่มเช่นนี้ดำรงอยู่นั้นเองเป็นตัวอย่างถึงความสามารถที่ชุมชนชนบทสามารถดำรงอยู่ได้” สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่การพัฒนาและการจัดการตนเองของชุมชนได้ในระยะยาว (กาญจนา แก้วเทพ, 2538 อ้างใน มิ่งขวัญ แดงสุวรรณ, 2545: 12) แม้ว่าการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติบ้านม่อนบ่อเฮาะมิได้เกิดขึ้นเพียงลำพังแต่เกิดขึ้นท่ามกลางความร่วมมือกับองค์กรภายนอกที่นำรูปแบบการสนับสนุนช่วยเหลือโดยเน้นชุมชนเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาซึ่งมีส่วนช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ รับผิดชอบต่อชุมชน และปรับตัวต่อการบริหารจัดการโดยชุมชนเอง ขณะเดียวกันผู้ประสบภัยพิบัติมีความเป็นชุมชน คือ จิตวิญญาณของกลุ่ม มีอิทธิพลต่อความรู้สึกและพฤติกรรมของกลุ่ม ทำนองเดียวกับที่จิตมีอิทธิพลต่อความรู้สึกและพฤติกรรมของเราความมีจิตวิญญาณของกลุ่มก่อให้เกิดความปิติ ความสุขอย่างฉับพลัน และเกิดพลังอย่างมหัศจรรย์ ความเป็นชุมชนจึงมีพลังแห่งการเยียวยา” (ประเวศ วะสี, 2541: 13 – 16)

กระบวนการพัฒนาที่สำคัญต่อการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติจึงนำมาสู่การตั้งชุมชนใหม่ของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะนั้นเพื่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนนั้น มีการสร้างมตร่วม

กฎกติกาเพื่อเป็นแบบแผนกำหนดในการเคารพอู่อาศัยร่วมกันในพื้นที่ชุมชนใหม่ เช่น การจัดสวัสดิการชุมชน การจัดการที่ดินที่อยู่อาศัย โดยการจัดทำผังชุมชน การจัดการพื้นที่ส่วนกลางเพื่อใช้สำหรับการก่อสร้าง ศูนย์เด็กเล็ก วัด ศาลาประชาคม ประปาหมู่บ้าน เขตป่าชุมชน เป็นต้น เพื่อรองรับการจัดการที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ดังนั้นการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่งเพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้น ดำรงชีวิต โดยเหตุที่มีคนกลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่และร่วมกันใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชน และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทั้งนี้ชุมชนหมายถึง สังคมขนาดเล็กในชนบทที่ยังไม่พัฒนา หรือสังคมหมู่บ้านที่สมาชิกของสังคมยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติและยังสามารถรักษาแบบแผนการดำรงชีวิตบางส่วนได้” (ชยันต์ วรรณนะภูติ, 2549) ขณะเดียวกันชุมชนม่อนบ่อเฮาะต้องปรับตัวจากเดิมบ้านเรือนอยู่ที่ราบ ต้องไปอยู่ที่ราบเชิงเขา รูปแบบการสร้างบ้านก็ต้องเปลี่ยนไปนำไปสู่การออกแบบผังชุมชนใหม่ร่วมกันของชุมชน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับที่อยู่ใหม่ จากเดิมชุมชนต้องการบุกเบิกทำลายป่าเพื่อเพิ่มจำนวนที่ดินทำกิน เปลี่ยนจากผู้บุกเบิกมาเป็นผู้รักษา เนื่องจากมีเงื่อนไขการใช้ประโยชน์ร่วมกันเพื่อการอยู่อาศัยของชุมชนจึงต้องเพิ่มพื้นที่ป่าเพื่อเป็นแนวป้องกันลมปกป้องกันบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ดังนั้นชุมชนม่อนบ่อเฮาะในการปรับตัวที่จะกระทำต่อสถานะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ซึ่งมีผลต่อทรัพยากรทางบวกจึงอยู่บนพื้นฐานการรับผลประโยชน์ร่วมกัน จึงเห็นได้ว่าสิทธิของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ที่สร้างกระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมทุกระดับ เพื่อการแก้ปัญหาบนพื้นฐานความต้องการที่แท้จริงของชุมชน มีวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2538) ชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ตั้งอยู่ในพื้นที่เอกสารสิทธิ สปก.4-01 และในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เมื่อมีชุมชนความต้องการใช้ประโยชน์ของในที่ดินจึงมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นจึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชุมชนมีระบบการจัดการที่ดินในรูปแบบกรรมสิทธิร่วม หรือ โฉนดชุมชน การอยู่ในพื้นที่นั้นสมาชิกในชุมชนก็ได้มีการปรับตัวที่จะกระทำต่อสถานะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของตน ซึ่งมีผลต่อทรัพยากรทั้งทางบวกและทางลบ ทางบวก เช่น การปรับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้สอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็นของคนในชุมชน นั่นคือ สิ่งแวดล้อมได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนให้เข้ากับความเป็นอยู่ของคนแต่ในทางลบ คือ การกระทำนั้นเป็นการทำลาย เช่น ต้องการพื้นที่เกษตรกรรมเพิ่มขึ้นจึงเข้าบุกเบิกทำลายป่า เป็นต้น (ปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ, 2546: 39)

กระบวนการเรียนรู้ของประชาชน คือ หัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป จะเห็นได้ว่าการที่คนจำนวนหนึ่งมีปัญหาาร่วมกัน มีวัตถุประสงค์ตรงกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายาม

ทำอะไรร่วมกัน ที่สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ความเป็นกลุ่มก้อนหรือความเป็นชุมชน ทำให้กลุ่มมีศักยภาพสูงมาก (เดวิด แมทธิวส์ อ้างใน พัฒนา กิจประสงค์, 2544) เช่นเดียวกับชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะนอกจากการรวมตัวเพื่อการแก้ไขปัญหา แต่สิ่งสำคัญพบว่าความผูกพันเอื้ออาทรกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นเดียวกันเป็นพลังอันสำคัญต่อการรวมตัวในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่ของบ้านม่อนบ่อเฮาะนั้น การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องผ่านเวทีพูดคุย การสรุปทบทวน การบริหารจัดการร่วม การสร้างมาตรการทางสังคม โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมผ่านทางพิธีกรรม ความเชื่อ วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผี ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ วันสงกรานต์ เข้าพรรษา-ออกพรรษา บวชป่า ฯลฯ ที่สามารถเชื่อมโยงผู้คนในชุมชนร่วมกิจกรรมกันเป็นอย่างดี ความเป็นชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่มีความสอดคล้องกับด้านทัศนคติ ความรู้ หรือผลประโยชน์ร่วมกัน ความสัมพันธ์และความผูกพันของคนในชุมชน เป็นองค์ประกอบหลักในการส่งเสริมสร้างความเชื่อมั่นให้ชุมชนจัดการเรื่องของตัวเอง

องค์ประกอบที่สำคัญในการพิจารณาถึงความอยู่รอดหรือการดำรงอยู่ได้ของความเป็นชุมชน กล่าวคือ การมีอุดมการณ์ร่วม การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนร่วมกัน และการยอมรับในอุดมการณ์และทิศทางการพัฒนา ซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการยึดเหนี่ยวการรวมกลุ่มหรือองค์กรไว้ มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยมีการจัดทำข้อตกลง ในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาร่วมกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นความพยายามขององค์กรในการสร้างผลประโยชน์และกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการรวมตัวขององค์กร โดยมีการกระจายอย่างเป็นธรรม ทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นส่วนสำคัญขององค์กร โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านความคิด ศิลธรรม การประกอบอาชีพ การพูด การประสานงาน และผู้นำที่มีบารมี ผู้นำด้านต่าง ๆ เหล่านี้มีบทบาทและความสำคัญต่อชุมชน สมาชิกชุมชน ชาวบ้านทั่วไปที่ไม่เข้าร่วม แต่มีผลกระทบต่อชุมชนทั้งด้านความร่วมมือ ข้อพิพาทวิจรรย์ และผลประโยชน์ร่วมของชุมชน การบริหารจัดการถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยในด้านการบริหารจัดการมีรายละเอียดที่สำคัญ คือ การตัดสินใจร่วม การจัดโครงสร้างองค์กรและบทบาทหน้าที่ การกำหนดคกฏกติการ่วมกัน สถานที่และทรัพยากรที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ การสื่อสารและการประสานงาน กระบวนการควบคุมตรวจสอบและประเมินผล การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีประโยชน์ต่อองค์กรสมาชิกและชุมชนซึ่งแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการพัฒนา และทรัพยากรที่เป็นทุนและงบประมาณ เช่น ทรัพยากรในด้านความรู้ ประสบการณ์และเทคโนโลยี ทรัพยากรในด้านการระดมทุนและงบประมาณ และการประสานทุนจากทั้งภายในและนอกชุมชน (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540: 3 – 9) ชุมชนบ้านม่อน

บ่อเฮาะในการจัดการตนเองกับการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติ นอกจากจะมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาร่วมกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกัน และกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการรวมตัวของชุมชน โดยมีการกระจายอย่างเป็นธรรม เนื่องจากมีการกำหนดกฎ กติการ่วมกัน แต่สิ่งที่น่าใจของการคัดเลือกคนมาเป็นคณะกรรมการ โดยเฉพาะตำแหน่งเหรียญ ที่ต้องมาดูแลเรื่องระบบการเงินการบัญชี ชุมชนมีระบบคัดเลือกคนที่มีศีลธรรม มากกว่าที่จะเรื่องคนที่ชำนาญการเป็นหลัก ขณะเดียวกันการระดมทุนจากภายในของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ก็เป็นส่วนสำคัญในการสร้างพลังร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการเอามือเอาร่าง การสมทบกองทุนกลางเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะ ดังนั้นการรวมตัวของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ เพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเกิดจากการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้กระทำการตัดสินใจ ในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เพราะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถกำหนดความต้องการที่แท้จริงในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเองได้ ทั้งนี้ในทางปฏิบัติต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน จนนำมาสู่การเป็นเจ้าของร่วมกัน

แนวคิดการฟื้นฟูชุมชน เป็นการพัฒนาอีกรูปแบบหนึ่ง เนื่องจากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ทำลายทุนของชุมชนท้องถิ่น ทำให้ชุมชนอ่อนแอ ขาดความเอื้ออาทรต่อกัน ในขณะที่ขบวนการพัฒนาภาคประชาชน มุ่งพัฒนาเฉพาะเรื่อง แยกส่วนไม่เห็นการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น จำเป็นที่ต้องพิจารณาอย่างน้อย 4 ด้านหลักได้แก่ 1) ความคิด ความเชื่อ หรือศาสนา 2) ฐานทรัพยากร 3) ฐานการผลิต 4) ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนจากองค์ประกอบทั้ง 4 ประการ (ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, 2547: 16 – 17) ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ก่อนที่จะไปฟื้นฟูชุมชน จะต้องเข้าใจฐานชีวิตด้วยวิธีการมองในมิติต่าง ๆ ข้างต้นก่อนเป็นอย่างน้อย ซึ่งแน่นอนว่าแต่ละด้านไม่ได้ดำรงอยู่แบบนิ่ง หากแต่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีพลวัต มีทั้งเก่า ทั้งใหม่ผสมผสานกันอยู่ ดังนั้นแนวคิดเรื่องการฟื้นฟูชุมชนต้องเข้าใจโดยผ่านกระบวนการวิเคราะห์ร่วมกัน บนฐานข้อมูลทุนชุมชน ทุนทางสังคม และวัฒนธรรมชุมชน เพื่อจะนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนในแต่ละด้าน รูปแบบของการพัฒนาขบวนการชุมชนที่ทำการฟื้นฟูชุมชน สามารถพิจารณาจากมิติการกำหนดรูปแบบใน 3 มิติ 1) มิติในการนำทรัพยากรของชุมชนใช้ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม 2) มิติวิธีการและเทคนิค คือ การเรียนรู้ 3) มิติเป้าหมายได้แก่ เป้าหมายทางเศรษฐกิจ เป้าหมายทางสังคม วัฒนธรรม และเป้าหมายความมั่นคง โดยมีกระบวนการในการฟื้นฟูชุมชนเริ่มจาก ขั้นที่ 1 ขั้นสร้างความตระหนัก เพื่อทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจ และตระหนักในการแก้ไขปัญหา ขั้นที่ 2 ขั้นจัดทำแผนการฟื้นฟูชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ขั้นที่ 3

ปฏิบัติการเรียนรู้จากการลงมือทำ ที่คนทำงานได้รับการเรียนรู้ไปด้วย ขั้นที่ 4 การสรุปทบทวน เพื่อพัฒนาความรู้ให้แก่คนในชุมชน และขั้นที่ 5 การขยายผล เพื่อยกระดับความรู้ที่เกิดจากการทำงานขยายไปสู่พื้นที่ใกล้เคียง (เสาวลักษณ์ สมสุข, 2550) กระบวนการพัฒนาที่ผ่านการกำหนดของทุนทางสังคม โดยเฉพาะต้นทุนทางวัฒนธรรม เป็นรากฐานอันสำคัญต่อการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น แม้ว่าสถานการณ์ปัญหา บริบทของพื้นที่ที่จะมีความแตกต่างกัน แต่ความเป็นวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นสามารถเชื่อมร้อยผู้คนมาสู่การพัฒนา และการจัดการร่วมที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน

การปรับตัวของคนในชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะต่อการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติมีสอดคล้องกับ (Burton and Kates, 1964 อ้างใน สิทธิศักดิ์ เท่าธูรี, 2546: 27) ว่า “พฤติกรรม การปรับตัวภายหลังการเกิดภัยพิบัติจากอุทกภัยสามารถกระทำได้โดย การลดความสูญเสีย (Reduce losses) เป็นการป้องกันก่อนที่จะเกิดภัยพิบัติซึ่งมีการปฏิบัติ และการแสวงหาทางเลือกใหม่ (Choose change) ในการหาทางเลือกใหม่ เพื่อป้องกันหรือลดความสูญเสีย” ทางชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะมีการปรับตัวภายหลังการเกิดภัยพิบัติ ได้แก่ การใช้ระบบวิทยุสื่อสาร เสียงตามสายเพื่อแจ้งเตือนภัย การก่อสร้างฝายชะลอน้ำ การออกแบบบ้านที่อยู่อาศัย สิ่งก่อสร้างให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ในพื้นที่ใหม่ การฟื้นฟูอนุรักษ์เพิ่มพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อเป็นแนวกันลม การสร้างระบบกองทุนสวัสดิการชุมชนเพื่อคอยช่วยเหลือกัน และในยามฉุกเฉิน เป็นต้น

การกำหนดแนวทางการพัฒนาเพื่อการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติจะต้องคำนึงถึงการพัฒนาในระยะเร่งด่วน และระยะยาว โดยมีปัจจัยการให้คุณค่าทางวัฒนธรรมชุมชนรวมอยู่ในกิจกรรมทางการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น เรื่องที่อยู่อาศัย เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยนั้น ซึ่งแนวทางการพัฒนาของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะดำเนินการ ชุมชนเป็นเจ้าของปัญหา เป็นเจ้าของในการพัฒนา เกิดการสังเคราะห์ข้อมูลสรุปทบทวน และการดำเนินงานของ แต่ละกิจกรรมด้านต่าง ๆ ที่มีความหลากหลาย โดยเน้นความเป็นธรรมชาติของชุมชน ขณะเดียวกันกรอบความคิดการพัฒนาอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามสภาพปัญหาที่เป็นจริงของพื้นที่ ชุมชนสามารถกำหนดแนวทางการพัฒนาตลอดจนมาตรการข้อตกลง ระเบียบต่างๆ ผ่านมติที่ประชุมร่วมกันเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตข้อเท็จจริงของชุมชน ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนจากการปฏิบัติงาน กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นมีระดับตั้งแต่การถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การค้นหาปัญหา การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน (บัณฑิร อ่อนคำ อ้างใน ปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ, 2546: 201 – 202) ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะร่วมกับหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเป็นฝ่ายกระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นให้

เกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และวางแผนแก้ไขปัญหาของชุมชน หรือการพัฒนาที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าร่วมในกระบวนการคิด และตัดสินใจกำหนดแนวทางการพัฒนาร่วมกันโดยชุมชนเป็นแกนสำคัญของการพัฒนา อีกประการหนึ่งที่สำคัญนอกจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างมาตรการทางสังคม และกฎกติกาข้อตกลงร่วม ที่นำไปสู่การถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนได้มติข้อสรุปร่วมกันของชุมชน ก็เป็นอีกหนึ่งกระบวนการที่ส่งผลต่อการพัฒนา ขณะเดียวกันการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และนำไปปฏิบัติ ตลอดจนสรุปบทเรียน ประเมินผล จนนำมาสู่การปรับแผนกิจกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาข้อเท็จจริง ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึก และสร้างแรงจูงใจให้ชุมชนตระหนักถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา และการให้อำนาจแก่ชุมชนให้สามารถเข้าไปบริหารจัดการ โครงการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนมีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การตัดสินใจแก้ไขปัญหา โดยชุมชน

กระบวนการสำคัญในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติอีกประการหนึ่ง คือ การสร้างแรงจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วม โดยใช้เทคนิคการกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยการกระตุ้นแบบไม่เป็นทางการ เช่น การจับกลุ่มพูดคุย การถกเถียงปัญหา ฯลฯ การสร้างแรงจูงใจ สร้างความสัมพันธ์ เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกัน การใช้สื่อบุคคลในการติดต่อสื่อสารกันโดยตรง เช่น การประชุม การศึกษาดูงาน การพบปะ การติดต่อทางโทรศัพท์ผ่านผู้นำ และเสียงตามสายของหอกระจายข่าว เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และสร้างการมีส่วนร่วม รวมทั้งการวางแผนดำเนินกิจกรรมของชุมชนต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้งการจัดโครงสร้างองค์กรที่เป็นอิสระจากการครอบงำจากภายนอก และอีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยระดมความคิด กระตุ้นสร้างบรรยากาศและเปิดโอกาสให้ผู้ประสบภัย และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้แสดงความคิดเห็น และตัดสินใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดโอกาสให้สตรีได้เข้าไปมีบทบาทการเป็นคณะทำงาน ซึ่งเป็นวิธีการเพื่อพัฒนาศักยภาพและสร้างความตื่นตัวกับกลุ่มสตรีสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการศึกษาดูงานจากกลุ่มอื่นที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และวิถีการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน

การพัฒนาของชุมชนบ้านม่อนบ่อเหาะในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติพบว่าขั้นตอนการลงมือปฏิบัติ เป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับขั้นตอนที่ผ่านการวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของตนเองได้ใกล้เคียงกับข้อเท็จจริง และการแสวงหาทางออก ได้อย่างเหมาะสมกับกลุ่ม มีหลักการสำคัญการพยายามพึ่งตนเอง ใช้ทรัพยากรและความพยายามของตัวเองให้มากที่สุด เช่น การระดมแรงงานภายในชุมชนในร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การมีมาตรการ

ข้อตกลงสมทบเงินกองทุนกลางเพื่อกิจกรรมสาธารณะของชุมชน ขณะเดียวกันขั้น โดแล้วต้องแตก ขยายกลุ่ม/ขยายเครือข่าย ชุมชนเองมีความพยายามขยายเครือข่ายเพิ่มสมาชิก โดยเฉพาะการทำ ระบบออมทรัพย์ และกองทุนสวัสดิการชุมชน กับทางสมาชิกชุมชนใกล้เคียง และผู้ที่สนใจ ขณะเดียวกันชุมชนยังได้รับการสมทบกองทุนจากหน่วยงานภายนอก ดังนั้นการพัฒนาองค์กร ชุมชน เป็น 4 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นก่อสร้างกลุ่มและแสวงหาทางเลือกในระดับความคิด 2) ขั้นการลง มือ ปฏิบัติการ 3) ขั้น โดแล้วต้องแตก ขยายกลุ่ม/ขยายเครือข่าย (4)ขั้นพลังคือความสามัคคี (กาญจนา แก้วเทพ, 2540 อังใน มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ, 2545: 17 – 19)

การจัดการตนเองของชุมชนให้มีความสามารถที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องในการทำงาน พัฒนาชุมชนโดยมีองค์ประกอบดังนี้ 1) ร่วมในกระบวนการทำงานพัฒนาของโครงการ 2) มีการ แยกแยะกลุ่มคนยากจนและกลุ่มที่มีสถานะทางสังคม และเศรษฐกิจแตกต่างกัน 3) การระดมความคิดเห็นจากประชาชน แบบล่างขึ้นบน (Bottom up) 4) ใช้หลักของการพึ่งตนเองแทนการพึ่งพา 5) ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาโดยใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน 6) กิจกรรมในโครงการพัฒนามีการควบคุมโดยกลุ่ม (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2546: 209 – 210) ซึ่ง กระบวนการจัดการตนเองในการฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่ของชุมชนบ้าน ม่อนบ่อเสาะ มีทั้งการจัดการตนเองโดยชุมชนเอง และร่วมกับองค์กรภายนอกซึ่งเป็นการทำงาน พัฒนาที่องค์กรภายนอกเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา หรือกระตุ้นให้เกิดกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่ โดยชุมชนมี กระบวนการจัดการตนเองที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งตนเองและจากภายนอก แล้วนำมาสู่การพัฒนา ในการฟื้นฟูชุมชนในแต่ละด้าน ได้แก่ 1) ด้านที่อยู่อาศัยและและการจัดการที่ดิน 2) ด้าน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3) ด้านเศรษฐกิจ และการเงินชุมชน 4) ด้านสังคม วัฒนธรรม และสวัสดิการชุมชน เพื่อให้สามารถปรับตัว การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่ง หนึ่งเพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นดำรงชีวิต อาศัยอยู่และร่วมกัน ใช้ทรัพยากรเพื่อการ ผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น (ชยันต์ วรรณะภุติ, 2549) นำมาสู่การ สร้างกฎกติการ่วมกันของชุมชน แต่การจัดการตนเองของชุมชน ที่สร้างกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม ของคนในชุมชน มีการจัดการกลุ่มหรือองค์กรชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกันไปตาม สภาพบริบทของพื้นที่ มีภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี วัฒนธรรม ดังนั้นแต่ละชุมชนจึงมีความ หลากหลายในการจัดการเพื่อการแก้ปัญหาการบริหารจัดการแตกต่างกันไป นำไปสู่การพัฒนาใน ด้านต่าง ๆ ได้แก่ จิตใจ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ที่สำคัญชุมชนมี กระบวนการเรียนรู้ สามารถพัฒนา และการจัดการตนเองของชุมชนได้

การจัดการตนเองของชุมชนเป็นการจัดการทรัพยากร ทุนชุมชน วัฒนธรรมชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเรื่องสำคัญมากเพราะการพัฒนาในอดีตได้ทำลายเหล่านี้ของชุมชนจนเกือบล่มสลาย อย่างไรก็ตามกระบวนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติของชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะได้นำมาสู่การจัดการตนเองของชุมชนในแต่ละด้านดังกล่าว ถือว่าเป็นนวัตกรรมใหม่ที่ น่าสนใจเพราะเกิดกระบวนการมีส่วนร่วม การเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ทำให้ชุมชนมีกระบวนการ ฟื้นฟูชุมชนขึ้นมา ด้วยวิธีการใหม่ที่ยังคงรักษารูปร่างวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเอาไว้ เพื่อสร้างเป็นฐานทุนของชุมชนในการพัฒนาของชุมชน เพื่อจะใช้ทุนชุมชนที่มีอยู่ในการสร้าง ระบบการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับชุมชนตนเองจึงเป็นเรื่องประเด็นที่ท้าทาย ซึ่งระบบของการ จัดการตนเองเป็นระบบที่ปรับตัวได้ ชัดหยุ่นได้ฟื้นฟูตัวเองได้ กลับสู่สภาพเดิมได้ง่าย รู้จักเรียนรู้ ด้วยตนเองและมีปัญญาเป็นของตัวเอง เมื่อใดก็ตามที่เกิดการเปลี่ยนแปลง ก็สามารถปรับตัวและ จัดการตนเองเสียใหม่จนพัฒนาเป็นระบบ (มาการเร็ด เจ วิทลีย์ และ ไมรอน เคลเนอร์-รอเจอร์ส, 2551)

สรุปได้ว่าการให้ความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนในการฟื้นฟูชุมชนหลัง ประสบภัยพิบัติ รวมไปถึงการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่ สามารถเกิดขึ้นภายใต้ สถานการณ์ปัญหาจึงชี้ให้เห็นว่าศักยภาพของชุมชนนั้นมีอยู่จริง และไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพราะว่า การพบกับภาวะกดดันจากแรงบีบต่าง ๆ ที่เข้าไปกระทบกับชุมชน แล้วสะท้อนออกมาทางวิถีทาง ผลิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือการปรับตัวเข้ากับสถานะแวดล้อมทางธรรมชาติ ในการลุก ขึ้นมาจัดการตนเอง ชุมชนได้ประสบกับปัญหาอุปสรรค ทั้งปัญหาที่มาจากภายในชุมชน และ ผลกระทบจากภายนอก ได้ส่งผลกระทบในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติในแต่ละด้านนั้น การพัฒนานั้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอน ปรับเปลี่ยนจากการถูกกำหนดการ พัฒนาจากภายนอก จากเป็นผู้รับการช่วยเหลือมาเป็นเจ้าของในงานพัฒนา ชุมชนกำหนดตนเองใน การสร้างทางเลือกเพื่อการพัฒนา และแสวงหาทางออกการจัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนในการ จัดการตนเองของชุมชนที่สอดคล้องเหมาะสมตามสภาพภูมิสังคม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอต่อชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ

1. คณะกรรมการและสมาชิกชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ควรจัดประชุมหารือเพื่อ วางแผนการพัฒนาในการช่วยเหลือครอบครัวผู้ที่เดือดร้อนจากการประสบภัยพิบัติที่ยัง ไม่ได้รับ

ความช่วยเหลือที่ยังอยู่ในพื้นที่เดิมซึ่งเป็นพื้นที่เสี่ยงภัยบ้านยางหลวง และการขยายผลกิจกรรมการพัฒนาในแต่ละด้าน เช่น กองทุนสวัสดิการชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการที่ดินชนาการชุมชน เป็นต้น โดยจัดความสัมพันธ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภาคีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อพัฒนาชุมชนในทุกด้านอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

2. คณะกรรมการและสมาชิกชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ดำรงปัญหา ศึกษาข้อมูลพื้นที่ วิเคราะห์สถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง และการจัดทำผังพื้นที่การใช้ทรัพยากรร่วมกันของตำบลร่วมกับชุมชนในเขตพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง ในการหาแนวทางการจัดการปัญหาที่เกิเกิดขึ้นจากข้อมูลจริงในพื้นที่เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการลุ่มน้ำ ภัยพิบัติ และนำไปสู่การยกระดับเป็นเป้าหมายร่วม เป็นเครื่องมือของชุมชนท้องถิ่นในการแก้ปัญหาสร้างการมีส่วนร่วมการพัฒนาแผนงานของตำบลที่สามารถทำได้จริง

3. คณะกรรมการและสมาชิกชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ ควรให้ความสำคัญการพัฒนาผู้นำ คนรุ่นใหม่ และกระบวนการกลุ่ม สร้างจิตสำนึก อุทิศความเข้าใจเป้าหมายร่วมของชุมชน พร้อมกับการพัฒนาทักษะ ความรู้ ความสามารถในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา โดยใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน และใช้หลัก ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นตัวเชื่อมโยงให้คนเข้ามามีส่วนร่วมและขยายเครือข่าย

4. ชุมชนบ้านม่อนบ่อเฮาะ และชุมชนบ้านยางหลวง รวมถึงชุมชนอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณหุบเขาริมน้ำลำห้วยแม่แรก และแม่น้ำแม่แจ่ม รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องร่วมมือในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำของลำห้วยแม่แรก และแม่น้ำแม่แจ่ม อาจเกิดปัญหาน้ำท่วมดินโคลนถล่มกับชุมชนต่าง ๆ อีก ชุมชนที่อาศัยในหุบเขาของลำห้วยต่าง ๆ

ข้อเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การสนับสนุนช่วยเหลือพื้นที่ประสบภัยของภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ การช่วยเหลือได้บรรเทาความเดือดร้อนแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น รวมทั้งการช่วยเหลือยังเป็นรูปแบบสงเคราะห์เป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับข้อจำกัดในเรื่องกฎระเบียบการใช้จ่ายงบประมาณของหน่วยงาน ขณะเดียวกันพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม ในปัจจุบันเกิดการขยายพื้นที่เพื่อการเกษตรจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดการบุกรุกที่ดินและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ป่าที่มีอยู่ลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว แนวโน้มการเกิดอุทกภัยน้ำท่วมดิน

โคลนถล่มในเขตพื้นที่อำเภอแม่แจ่มจะเพิ่มปริมาณความรุนแรงสูงขึ้น จากรายละเอียดดังกล่าว ผู้วิจัยจึงขอเสนอข้อเสนอแนะบางประการต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังนี้

ระดับพื้นที่ (ระดับปฏิบัติการ)

1. เพื่อให้การช่วยเหลือชุมชนที่ประสบภัยเป็นไปอย่างต่อเนื่อง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทให้การสนับสนุนแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การแก้ไขปัญหาที่ดินและที่ทำกิน การพัฒนากองทุนชุมชน รวมทั้งการสร้างสวัสดิการชุมชน เช่น การจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การสนับสนุนกองทุนสวัสดิการชุมชน การบรรจุแผนพัฒนาท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการภัยพิบัติ พร้อมกับการสนับสนุนงบประมาณ อย่างเหมาะสมและเพียงพอ
2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการบูรณาการแผนงานเพื่อการแก้ไขปัญหาหาร่วมกันของหน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานภาคีอื่น ๆ ในการสนับสนุนเพื่อการพัฒนาชุมชนในแต่ละมิติ โดยให้ชุมชนเป็นแกนสำคัญในการพัฒนา
3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรสนับสนุนเรื่องระบบน้ำใช้เพื่อการอุปโภค และบริโภคภายในชุมชน โดยเฉพาะระบบประปาหมู่บ้าน ซึ่งปัจจุบันไม่เพียงพอต่อการใช้ในครัวเรือนของชุมชนในฤดูแล้ง เนื่องจากอยู่บนที่สูง
4. สำนักงานป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่ ควรมีแผนการฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าต้นน้ำ และการป้องกันการบุกรุกทำลายป่า โดยให้ชุมชน ท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมต่อการดำเนินการดังกล่าว
5. สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการสร้างระบบการสนับสนุนการฟื้นฟูชุมชนประสบภัยพิบัติ การรองรับการจัดการภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้น เพื่อการดำเนินงาน ระยะเฉพาะหน้า ระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

ระดับนโยบาย

1. กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการประสานความร่วมมือ ติดตามสนับสนุนการแก้ไขปัญหาในการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติอย่างต่อเนื่อง
2. กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด ควรมีแผนการปฏิบัติการด้านการฟื้นฟูชุมชนหรือผู้ประสบภัยเชิงรุกมากกว่าการเฝ้าระวัง หรือบรรเทาสาธารณภัยที่เกิดขึ้นในขั้นพื้นฐาน เนื่องจากสถานการณ์ความรุนแรงที่มีแนวโน้มความถี่มากยิ่งขึ้นทั้งภัยทางธรรมชาติ และที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์

3. กระทรวงการคลัง ควรปรับปรุงแก้ไข ระเบียบความช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน ตามระเบียบกระทรวงการคลัง ว่าด้วยเงินอุดหนุนราชการ เพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. 2546 (ณฐมน ราชฤทธิ์ และคณะ, 2550) ควรเพิ่มเติมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เป็นเจ้าของในการพัฒนามากกว่ารัฐเป็นผู้ให้ฝ่ายเดียว และสร้างระบบการสนับสนุนช่วยเหลือฟื้นฟูชุมชนในระยะยาวกับพื้นที่ประสบภัยพิบัติ

4. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน) ภายใต้การกำกับของรัฐมนตรีกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรมีการสรุปบทเรียน องค์ความรู้ ในการพัฒนาเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ถึงแนวทางการสนับสนุนการฟื้นฟูชุมชนหลังประสบภัยพิบัติด้วยการสร้างชุมชนใหม่โดยชุมชนเป็นแกนสำคัญ ตลอดจนสนับสนุนส่งเสริมกับชุมชนอื่น พร้อมกับเป็นการพัฒนายกระดับในการทำงาน

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

ตามที่กฎหมายบัญญัติ มาตรา ๒๘๖ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานสภาท้องถิ่น เพื่อให้สภาท้องถิ่นพิจารณาออกข้อบัญญัติท้องถิ่นได้จำนวนผู้มีสิทธิเข้าชื่อ หลักเกณฑ์และวิธีการเข้าชื่อรวมทั้งการตรวจสอบรายชื่อ ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ ประเด็นสำคัญในพระราชบัญญัตินี้อยู่ที่ว่า ข้อบัญญัติท้องถิ่นจะต้องไม่ขัดกับกฎหมายที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น เช่น กรณีชุมชนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบป่าชุมชน ทั้งชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบลต่างเห็นชอบที่จะให้มีการจัดการป่าชุมชน แต่ปรากฏว่าพื้นที่ป่าชุมชน ได้ถูกกรมป่าไม้ประกาศพื้นที่ป่าในบริเวณนั้นเป็นป่าอนุรักษ์ ซึ่งมีกฎหมายที่ใช้อยู่แล้ว คำถามมีอยู่ว่า การออกข้อบัญญัติตำบล ข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเสนอแนะต่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปเพื่อศึกษา “กระบวนการพัฒนาการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นในการจัดการตนเอง”

บรรณานุกรม

- กองบรรณาธิการมติชน. 2550. **ดับโลกร้อนด้วยมือเรา**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- จำนงค์ บัวเนี้ยว. 2550. **การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น**. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.
- จุมพล สวัสดิยากร. 2535. **การวิเคราะห์ลักษณะทางอุทกวิทยาและผลกระทบที่เกิดจากอุทกภัยในพื้นที่ลุ่มน้ำตาปี**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ. 2547. **แนวคิดการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- ชยันต์ วรรณระภูติ. 2549. **แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม, วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (เอกสารอัดสำเนา).
- ชุตินพร เรียงแพง. 2548. **การจัดการตนเองและความผาสุกในผู้ป่วยภาวะหัวใจล้มเหลว**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ณฐมน ราชฤทธิ์, บัญชา ศรีสมบัติ และ สำเริง เกตุนิล. 2550. **การวิเคราะห์ระบบการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย กรณีศึกษา ผู้ประสบอุทกภัยและดินถล่ม จังหวัดอุดรดิตถ์**. พิษณุโลก: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเนเรศวร.
- นภาพร มนต์ทอง. 2550. **การบริหารจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษากันต้ำโน ตำบลบ้านต้า อำเภอมือง จังหวัดพะเยา**. พะเยา: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเนเรศวรพะเยา.
- เบญจพรรณ เอกะสิงห์. 2552. "พลวัตทางเศรษฐกิจ สังคม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนภาคเหนือ". [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.mcc.cmu.ac.th> (5 มกราคม 2552).
- ประยงค์ ดอกกล้วย. 2552. **เอกสารประกอบสัมมนาการแก้ไขปัญหาที่ดินภาคเหนือ**. เชียงใหม่: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) สำนักงานปฏิบัติการภาคเหนือ.
- ประเวศ วสี. 2541. **ประชาสังคมตำบลยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศีลธรรมและสุขภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรสโปรดักส์.
- ประเวศ วสี, สันติกโรภิกขุ, พรชัย พัทธินทร์ตะนกุล, บัญชา ชนบุญสมบัติ, สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, วิสุทธิ์ ไบไม้, อนุชาติ พวงสำลี, ศรีศักร วัลลิโกดม และ ประสาน ต่างใจ. 2547. **ธรรมชาติของสรรพสิ่งการเข้าถึงความจริงทั้งหมด**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

- ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทนต์ ออบุ่น, สหัชชา พิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และ ชลกาญจน์ ฮาชันนารี. 2546. *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- พรชูลีย์ นิลวิเศษ และ รัชณี มณีกุล. 2543. *เอกสารประกอบการฝึกอบรมด้านวิทยาศาสตร์ชุมชน*. กรุงเทพฯ: จุฬาทอง.
- พรรณทิพย์ เพชรมาก. 2553. *เอกสารประกอบสัมมนาสวัสดิการชุมชนรากฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- พัฒนา กิจประสงศ์. 2544. *กระบวนการพัฒนาชุมชนบ้านโพธิ์ศรีเจริญสู่การเป็นชุมชนส่งเสริมสุขภาพ*. เชียงใหม่: โครงสร้างวิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไพบุลย์ เจริญทรัพย์. 2534. *การส่งเสริมและการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชน*. กรุงเทพฯ: นวคนก.
- ภิม ภคเมธาวิ. 2552. “ระบบสวัสดิการชุมชน”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.gotoknow.org> (5 มกราคม 2552).
- ภัทรา ไชยรักษ์. 2534. *ผลกระทบของอายุได้ผู้เฒ่าแก่ในทัศนะของนักเรียน อาจารย์ และผู้ปกครองของนักเรียนมัธยมศึกษา*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มนตรี กรรพุมมาลย์. 2539. *การพัฒนาชุมชนแนวคิดและการปฏิบัติ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มาการีเจ เจ วิทลีย์ และ ไมรอน เคลเนอร์-รอเจอร์ส. 2551. “การจัดการตนเอง”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://berkana.org/resources/irresistiblefuture.html> (31 สิงหาคม 2551).
- มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ. 2545. *กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยรรยง ศรีเจริญวงศ์. 2533. *เครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคมในการสงเคราะห์ผู้ประสบภัย กรณีศึกษา ผู้ประสบภัย หมู่บ้านท่าปูย ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิรัช วิรัชนิการวรรณ. 2530. *ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน: ประชาชน ข้าราชการ และผู้นำรัฐบาล*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สนธยา พลศรี. 2533. *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- _____. 2547. *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สมพันธ์ เตชะอธิก. 2540. การพัฒนาชุมชนแบบการจัดการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2546. การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย. ใน ประชุมประจำปี 2546 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 30 มิถุนายน 2546 ณ ศูนย์การประชุมและแสดงสินค้า อิมแพคเมืองทองธานี. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สิทธิศักดิ์ เท่าสุริ. 2546. การปรับตัวของประชาชนบ้านน้ำก้อภายหลังเกิดภัยพิบัติจากอุทกภัยในปี พ.ศ. 2544. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). “การฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.codi.or.th> (10 สิงหาคม 2551).

เสรี สุภราทิตย์. 2551. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.Energrfantasia.com> (27 สิงหาคม 2551).

เสาวลักษณ์ สมสุข. 2550. การฟื้นฟูชุมชน: ยุทธศาสตร์การสร้างทุนในสังคม กรณีศึกษาตำบลต้นแบบ อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

อรพินท์ สพโชคชัย. 2538. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน การประชุมวิชาการประจำปี 2538. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

อकिन รพีพัฒน์. 2531. คู่มือการวิจัยคุณภาพเพื่อการพัฒนา. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อนุชาติ พวงสาดี และ วีระบุรณ วิจารณ์. 2541. ประชาสังคม คำ ความคิด และความหมาย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อนุชาติ พวงสาดี. 2542. ขบวนการประชาสังคมไทยความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. กรุงเทพฯ: อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.

อริยา เสวตามร์. 2542. “นักพัฒนากับบทบาทในการสร้างความหมายใหม่ของชุมชน”. ใน เศรษฐศาสตร์การเมือง เอ็นจีโอ 2000. กรุงเทพฯ: ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อานันท์ กาญจนพันธ์. 2538. ความเป็นชุมชน. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (เอกสารอัดสำเนา).

_____. 2543. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เอนก นากะบุตร. 2536. คนกับดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนความคิด. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	นางสาวสุวิมล มีแสง
เกิดเมื่อ	8 มกราคม 2520
ภูมิลำเนา	จังหวัดขอนแก่น
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2540 เกษตรศาสตรบัณฑิต ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น พ.ศ. 2541 ประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัครพัฒนาชนบท) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2545 ประกาศนียบัตรบัณฑิต (การบริหารจัดการโครงการ) มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2542-2543 ผู้ช่วยนักวิจัย พ.ศ. 2543-2545 ผู้ประสานงานโครงการจัดการคู่มือน้ำโจงชีมูล พ.ศ. 2546-2553 เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2553-ปัจจุบัน ผู้อำนวยการ สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ